-OC-

10840

C. / OC

1 10

Franciscus martin Minor Caelon-
thus parisiensis
qui supra 1717.

1.10

DISPVTATIO DE ADORATIONE CHRISTI,

Habita inter Faustum Socinum & Christianum Francken.

nec non

Fragmenta Reſponſionis fuſioris, quam F. Socinus parabat, ad Franciſci Davidis de CHRISTO *non invocando ſcriptum: aliaq́; nonnulla ad hoc argumentum pertinentia.*

RACOVIÆ,
Typis Sebaſtiani Sternacii,
Anno 1618.

DISPVTATIO

inter Faustum Socinum, & Christianum Francken, de honore Christi, id est, utrum Christus, cum ipse perfectissima ratione Deus non sit, religiosa tamen adoratione colendus sit nec ne: habita 14 Martii Anno 1584. In aula Christophori Paulicovii.

Sed quæ ab ipso Francken descripta fuit, prout illi visum est, non autem ut verè fuit habita. Fassus est enim ipse Chmielniciæ coram Domino Georgio Schomanno, Domino Simone Ronembergio, & aliis, se in ea describenda non tam spectaße, quid Socinus dixerit, quàm quid suis principiis consentaneum dicere debuerit.

Cui additæ sunt notæ non paucæ & responsiones ad ea, quæ Francken dicit, nec non correctiones quædam eorum, quæ idem Socinum dicentem facit.

FRANCKEN.

Non pugnabo tecum sacræ scripturæ testimoniis, [1] *quæ detorqueri poßunt, atq; adeò ab omnibus nunc, etiam absurdißimis sectariis, detorquentur* ad victoriam; sed agam ratione, si placet.

[1] *Plurima sunt testimonia sacræ scripturæ, quæ minimè detorqueri possunt; nec a quoquam detorquentur. ad quæ tamquam ad certa quædam principia omnis disputatio tandem redigitur; si modò de sacræ scripturæ auctoritate nihil dubitetur. At verò, si rationem tantùm spectes, paucissima omnino sunt principia certa, eaq; sæpissimè ab eo, de quo disputatur, tam longè absunt, ut vix umquam disputando ad illa perveniri possit.*

SOCINUS.

[2] *Placet:* quia vera ratio non est contraria theologiæ veræ: sed verum vero tam consentit & favet, quam album albo, aut pulchrum pulchro.

[2] *Immo non placebat. Sed quando Francken aliter disputare nolebat, annuit tandem Socinus. idq; ob eam caussam, quæ hîc commemoratur.*

FRANCKEN.

Itaq; sic argumentor; [3] *Quanta est distantia inter creatorem, & creaturam, tanta esse debet differentia inter honorem qui creatori exhibetur, & qui creaturæ tribuitur.* [4] *Atqui inter creatorem & creaturam maxima est distantia, sive naturam*

ram & essentiam spectes, sive dignitatem & excellentiam. [5] *Ergo & maxima eße debet differentia inter honorem Dei, & creaturæ.* At honor qui [6] *præcipuè debetur Deo*, est religiosa adoratio. [7] *Ergo hæc non est tribuenda creaturæ:* Ergo neq; Christo, quem tu puram esse creaturam fateris.

[3] *Hæc propositio potest esse vera, si in utroq; ejus membro creator, & creatura eadem ratione usurpentur; id est, vel utrobiq; simpliciter, vel utrobiq; secundum quid, seu quatenus sunt creator, & creatura. Alioqui manifestam fallaciam continet.*

[4] *Assumptio ista est vera, si secundum quid accipiatur, id est, ut dictum fuit, quatenus sunt creator, & creatura. Alioqui nihil vetat, quominus creaturæ dignitas & excellentia, ex ipsius creatoris voluntate ac beneficio, proximè accedat ad creatoris dignitatem & excellentiam.*

[5] *Si conclusio hæc accipiatur, quatenus honor Deo creatori tribuitur tamquam creatori, creaturæ verò tamquam creaturæ, rectè conclusum est. Sed ad propositam quæstionem, & ad ipsius rei veritatem ineptè. cum neq; hic de tali creatoris & creaturæ honore nominatim quæratur, sed simpliciter de honore qui illis tribuitur, nec, quamvis creator tamquam creator honore afficiatur, creaturæ tamen tamquam creaturæ honor tribuatur. Quod si conclusio simpliciter accipienda est, tunc aut aßumptio simpliciter & ipsa accipitur, & jam diximus, ita acceptam eße falsam, aut secundum quid, & est pa-*

ralogismus a secundum quid ad simpliciter.

6 Aliter loquitur corollarium, quàm ipsum argumentum; & sanè rectiùs. Aliud est enim Exhiberi, seu Tribui, Aliud Præcipuè deberi, quemadmodum in propositione quoque dicendum erat. Quamquam nos eam ita accepimus, ac si ad hunc modum dictum foret, cum eam veram esse posse concessimus, Si utrumq; membrum eadem ratione usurpatum creatoris & creaturæ nomen contineat.

7 In hac illatione inest fallacia consequentis. Potest enim etiam inter religiosam, & religiosam adorationem esse maxima distantia, quamvis non possit una adoratio religiosa esse, alia verò minimè religiosa, quin inter eas sit maxima differentia. Assumptum probatur exemplo aliarum rerum ejusdem generis, sive etiam ejusdem speciei. Potest enim inter animal & animal, quin etiam inter hominem & hominem esse maxima distantia.

SOCINUS.

Etsi summa est inter Deum & creaturam distantia, non tamen est necesse tantam esse differentiam inter honorem Dei & creaturæ. Nam potest Deus, cui vult honorem suum communicare, Christo præsertim, qui dignus est tali honore, quiq; non sine gravissimis caussis adorari jubetur in sacris litteris.

FRANCKEN.

Posse Deum alicui creaturæ honorem suum

um communicare, nemo fortaſſe dubitat: ſed an id quoq; velit facere, ego vehementer dubito; propterea quòd Deus ſapienter omnia velit, atq; faciat: nihil autem eſt magis divinæ ſapientiæ contrarium, quàm [8] *honorem ſoli Deo proprium* communicare non Deo. Quemadmodum enim honor præmium eſt virtutis, & ſummus honor ſummæ datur virtuti: [9] *ita divinus honor divinæ excellentiæ debetur: ac proinde is non minus ſtultè puræ creaturæ datur.* quàm ſi ſummus civilis honor homini tribuatur, nulla virtute, nullaq; dignitate prædito. Nec cauſſam tuam ſublevat, quòd ſacræ litteræ Chriſtum adorari jubent. nam & ego multa contra te afferre poſſum ſacra teſtimonia, quibus & ſolus natura Deus adorari jubetur, & hunc honorem nulli creaturæ tribuendum eſſe ſignificatur.

[8] *Negatur religioſam adorationem (hic eſt enim ille divinus honor) eſſe honorem ſoli Deo proprium. ſiquidem Deus hoc loco omnium rerum conditorem ſignificat. Eſt igitur hic principii petitio manifeſta.*

[9] *In hac probatione pro conceſſo ſumitur, in pura creatura non poſſe eſſe divinam excellentiam. quod tamen ſimpliciter dictum falſum eſt, aut certè a Socino negatur. Itaq; aut Francken petit principium, aut nihil contra Socini ſententiam probat.*

SOCINUS.

Ad illa omnia teſtimonia ego poſſum reſpondere.

FRANCKEN.

Et ego ad omnes tuos locos Christi adorationem urgentes probabilem potero responsionem afferre. Quis igitur nobis præbebit regulam ad quam moderemur hanc diversitatem.

SOCINUS.

Ipsa sacra scriptura [10] *rectè intellecta*, nobis erit regula.

[10] *Nihil erat opus hæc duo verba addere, cum, ut supra numero 1. dictum est, plurimis in locis scriptura sacra adeò apertè loquatur, ut nullus illi detorquendæ sit locus. Quamquam si rationibus veritas rerum in lucem profertur, ut ipsi Francken placet, cur similiter vera sententia locorum omnium sacræ scripturæ in lucem rationibus proferri non poterit. si modò, ut Francken ipsum concedere omnino existimandum est, scriptura sacra ubiq; optimè sibi constat?*

FRANCKEN.

Regula debet esse recta, & certa, scriptura autem quatenus [11] *ab hoc vel illo homine rectè intellecta affirmatur*, non est recta & certa regula: [12] *quoniam dilatatur, coarctatur, & pro varietate ingeniorum in varios sensus distrahitur.*

NOTÆ [11] *Hoc ad rem non facit, cum de scriptura rectè intellecta agatur. non autem, quæ ab hoc, vel illo homine rectè intellecta affirmetur.*

[12] *Ad hoc per superiora satis responsũ a nobis est.*

So-

SOCINUS.

13 *De veritate meæ sententiæ* tam sum certus, quàm certò scio me istum pileum manibus tenere.

13 *Dixit quidem Socinus disputans hujusmodi verba. sed non tamen hoc loco, neq; alibi cum ad Adversarii rationes respondendum erat. Apposuisset saltem hîc Francken post vocem* sententiæ *verba illa* ex sacris litteris, *quæ in proxima sua responsione addidit. Sic enim non omnino abs re loquentem Socinum fecisset.*

FRANCKEN.

14 *Tua ista certitudo non potest* mihi & aliis certa esse veritatis regula: nam reperietur alius quispiam, qui dicat, sententiam tuę contrariam ex sacris litteris sibi esse persuasissimam, atq; certissimam. cumq; in utroq; eadem de re summa sit certitudo, eaq; diversa & contraria, quomodo hæc esse potest veritatis regula? Recta & certa veritatis regula, non potest sibi ipsi esse contraria: sed eodem semper se modo habet, quibuscumq; tandem rebus dimetiendis applicetur.

14 *Ex eo, quod proximè monuimus, patet totum hoc planè supervacaneum esse, & sine ulla caussa dictum. Nec verò tam amens est Socinus, ut ex eo, quòd ipse de sua sententia sit certus, velit concludere, alios itidem debere de ea certos esse.*

SOCINUS.

Tam vera est mea hac de re certitudo, quàm verum est apostolum de Christo dixisse; adorent eum omnes angeli [15] *ejus.*

15 Dei *est apud Apostolum, id quod non minimi est momenti; ut statim apparebit.*

FRANCKEN.

16 *Posset quispiam hunc locum de civili adoratione interpretari*, quali nunc apud Christianos Pontifex Romanus, & Regina Angliæ coluntur.

16 *Quasi verò omnes Dei ipsius angeli, inter quos sunt intelligentiæ illæ divinæ, & spirituales substantiæ, possint civili ratione quempiam adorare, & non sit necesse, ut is, qui ab omnibus Dei angelis adorari debet, divina ratione ab hominibus adoretur.*

SOCINUS.

Non potest iste locus ad civilem adorationem trahi, eò quòd illud a Propheta dictũ sit de Deo, qui religiosa adoratione honoratur: cum autem Apostolus illud ipsum applicet Christo, necessariò inde sequitur, hunc etiam ita esse adorandum.

FRANCKEN.

Quod de Deo dictum est, id non rectè 17 *eodem modo* potest applicari homini, nisi & ipse sit perfectissima ratione Deus: tu autem non concedis Christum esse talem Deum: quare interpretationem quoq; illam tuam rejicias oportet.

17 *In sequenti responsione Socino tributa rectè corriguntur hæc verba, additâ particulâ* Prorsus. *Iis enim hominibus, per quos Deus aliquid facit, illud applicari seu accommodari & potest & solet, quod ea in re de ipso Deo dicitur. idq́ nec simpliciter diverso modo, nec prorsus eodem; sed ea (ut sic loquamur) identitate, & diversitate simul modi, quæ est inter primam & secundam caußam.*

SOCINUS.

Nō applicatur Christo illud eodem prorsus modo, quo dictum est de Deo. Etenim
18 *duplex est adoratio* religiosa: altera quidē, quę sine ullo medio dirigitur in Deum: altera verò, quæ per medium Chiistum defertur ad Deum: illa adoratio est soli Deo propria, hæc verò convenit Christo tantùm.

18 *Non est hæc responsio, quæ Socino attribuitur, vel revera ex ipsius mente, vel satis ad rem ipsam accommodata. Itaq; sic respondens inducendus fuerat. Deus religiosè adoratur nullo alterius personæ respectu, sed tantùm propter ipsummet Deum. Christus verò religiosè adoratur propter alium, id est Deum. quia videlicet ipse Deus eum iis rebus donavit, quibus religiosa adoratio debetur, eumq́ adorari jussit, ac præterea quia Christi religiosa adoratio in ipsius Dei honorem & gloriam cedit.*

FRANCKEN.

Estné utraq; ista adoratio ejusdem speciei?

SOCINUS.

† Est,[19] *quia adoratio Christi* est ipsius Dei: quippe quæ in Christo non conquiescat, sed per eum transeat in Deum.

† *Aut ejusdem generis esse dixit Socinus utramq; adorationem Dei, & Christi, non autem ejusdem speciei, aut si tamen ejusdem speciei esse dixit, simplici licet speciei nomine subalternam (ut vocant) speciem, sine dubio, intellexit.*

19 *Numquam hanc rationem attulit Socinus, cur Dei & Christi adoratio sint ejusdem speciei. Sed hoc dixit ad ostendendum, quomodo, licèt Christus adoretur, Deus tamen solus adorari jurè dici possit.*

FRANCKEN.

Ista igitur adoratio, non solùm ejusdem est speciei,[20] sed etiam unus est, & idem numero animi motus, cujus medium sit Christus, terminus ad quem, ut vocant, sit ipse Deus.

20 *Hic addendum erat, cum quanám alia adoratione adoratio ista dicta fuerit esse ejusdem speciei; nempe cum ea, qua Deus ipse immediatè (ut loquuntur) adoratur. Quod si factum esset, ei, quod postea dicitur, nullus fuisset locus, & elenchi ignoratio insignis, quæ nunc quodam modo latet, cunctis fuißet manifesta. Cum enim agatur de utraque adoratione, & quæratur, quatenus inter se conveniant, infert Francken de altera tantùm, & explicat, quatenus secum ipsa conveniat. idq; quasi dictum a Socino fuisset de ipsa; quod sui ipsius respectu sit ejusdem speciei. quò nihil absurdius, & a Socini mente alienius excogitari potuit.*

SOCINUS.

Sit ſanè, quid tum poſtea?

FRANCKEN.

Hoc ſequetur tum poſtea, quòd ipſius etiam Chriſti imago ſit adoranda: quia una & eadem adoratio reſpicit in imaginem tamquam medium, in Chriſtum verò tamquam finem, quemadmodum Thomas Aquinas docet, a quo tuum tu commentum es mutuatus.

SOCINUS.

Non valet tua conſequentia [21] *quoniam ſcriptura* non jubet adorari imagines, immo etiam prohibet.

[21] *Non propter hanc cauſſam tantùm non valet conſequentia iſta. Sed etiam, idq́ potiſſimum propter hanc, quòd non eſt ea proportio inter Chriſtum, & ejus pictam aut ſculptam imaginem, quæ eſt inter Deum & Chriſtum. & propterea non poteſt Chriſti imago adorandi ipſius Chriſti medium eſſe, ſicut Chriſtus Dei. In Chriſto enim ipſa Dei potentia, divinitas, atq; majeſtas reſidet, atq; relucet; In Chriſti verò imagine ab homine efficta, vix ac ne vix quidem quicquam ipſius Chriſti vel eſt, vel apparet; Chriſti præſertim immortalis facti, & in cælo regnantis, qualem nos eum adoramus.*

FRANCKEN.

Immo valet conſequentia. nam ſicut ſcriptura non jubet adorari imagines: ita non jubet

jubet adorari hominem, immo etiam prohibet.

SOCINUS.

Scriptura excipit Christum, quando eum participem facit adorationis.

FRANCKEN.

Vbi scriptura Christum facit participem adorationis, [22] *ibidem eum* nonnumquam socium facit creationis, hoc autem tu vel per Apostrophen revocas ad Deum, [23] *vel analogica* aliqua interpretatione vestis: cur ergo mihi illud non liceat de religiosa adoratione soli Deo propria dictum, ἀναλογικῶς ad Christum per civilem adorationem derivare? Sed omissis nostris privatis interpretationibus, pergam tecum agere ratione; [24] Si Christus particeps est adorationis: Ergo & particeps est omnipotentiæ ac reliquarum proprietatum Dei: sed hoc est falsum: Ergo & illud unde hoc oritur.

[22] *Numquam facit scriptura Christum socium creationis, cæli videlicet & terræ. Quod si tamen alicubi faceret, idq; Socinus per apostrohen ad Deum revocaret, is profectò scripturæ sensum ea in parte perverteret atq; corrumperet, nec a quoquam hac in re imitandus eßet.*

[23] *Nulla analogica interpretatione vestit Socinus locum illum (hunc enim sine dubio intelligit Francken) qui Christo accommodari totus videtur*

Heb:

Heb: 1 v. 10. Et tu in initio Domine &c. *Sed prima loci verba ad Christũ ipsum ex Apostoli mente pertinere minimè probari posse ostendit. Sequentia verò, licèt de Deo dicta, ad Christum idcirco rectè accommodari docet, quòd ea, quæ ibi Deo tribuuntur tamquam ab eo facienda, Christus ea ipsius Dei voluntate facturus sit. Itaq; nulla prorsus est similitudo inter Socini interpretationes, quæ, (ni fallimur) nulla ratione a quoquam erroris coargui possunt, & eas, quas allaturus esset Francken, quæ nullo pacto cuiquam probari queunt. præsertim cum ab ipso pro concesso sumatur, ut creatio solius Dei est propria, sic ejusdem solius propriam esse religiosam adorationem. in quo illum petere principium jam ostensum est supra numero 8.*

24 *Haud rectè conclusa est ratio ista. Adoratio enim seu divinus cultus non requirit necessariò omnipotentiam & participationem reliquarum, id est (ut nos interpretamur) aliarum omnium proprietatum Dei. Sed satis est, si is, qui adorari debet, iis, qui eum sunt adoraturi, divina ratione imperet ac dominetur. Nam quemadmodum iis, qui humana ratione nobis dominantur, humanus cultus a nobis debetur, sic divinus, ei, qui divinâ. Neq; hoc ideo dicimus, quòd nihil aliud præter divinum in nos imperium & dominationem in Christo agnoscamus, propter quod a nobis divina ratione coli debeat; sed ut argumentationis, quam Francken attulit, infirmitas evidentiùs appareat.*

SOCINUS.

Nego esse falsum, Christum participem esse in Ecclesia omnipotentiæ.

FRANCKEN.

Omnipotentia, sive in Ecclesia, sive extra Ecclesiam est proprietas solius Dei: Sed Christus non est ille Deus: Ergo neq; omnipotens: Ergo neq; adorationis particeps.

SOCINUS.

Absoluta omnipotentia est proprietas Dei: Christi autem omnipotentia est in Ecclesia tantùm.

FRANCKEN.

Ne gladium in tenebris ventilemus, quæro quid voces omnipotentiam in Ecclesia?

SOCINUS.

Omnipotentiam in Ecclesia voco, datam Christo potestatem servandi omnes, qui ipsi obediunt. [25]

" [25] *Adde, & ea omnia faciendi, quæ ad Ecclesi-*
" *am quocumq; modo pertinent, sive ad universam,*
" *sive ad partem ejus, seu deniq; ad singulos quosq;,*
" *qui ex eo numero aliqua ratione sunt. Atq; in hunc*
eundem sensum accipe, quæ proximè sequuntur Socino tributa verba illa, quæ intra sunt Ecclesiam.

FRANCKEN.

Quæro rursum, an ista potestas sit infinita necne?

SOCINUS.

Est infinita in Ecclesia, simpliciter autem fin-

finita; ut pote certis finibus inclusa: cum tantummodo ad ea extendatur, quæ intra sunt Ecclesiam.

FRANCKEN.

Si simpliciter est finita Christi potestas, quia non ad omnia extendatur, Ergo & absoluta Dei potestas est finita: quoniam hæc etiam ad omnia non porrigitur. siquidem Deus non potest ægrotare, non potest mori, non potest seipsum abnegare, non potest mentiri, non potest efficere, ut quod factum est non fuerit factum. nec quippiam aliorum quæ involvunt contradictionem.

SOCINUS.

Deus simpliciter est † *infinitus*, *&* *omnipotens*, quòd omnia possit, quæ nõ sunt ἀδύνατα: Christ⁹ autem non solùm illa non potest,

26 *sed neq; ea*, quæ minimè pertinent ad Ecclesiam.

† *Infinitè omnipotēs*, sic scribendum fuerat

26 ***Aliud est, Christum non habere omnipotentiam in iis, quæ minimè pertinent ad Ecclesiam; Aliud verò ista non posse, id est, nihil istorum posse efficere. Illud quidem dixit fortasse Socinus, hoc verò nullo modo.***

FRANCKEN.

Hoc nihil aliud est dicere quàm majorem esse Dei potestatem, quàm Christi. ego verò ex te scire cupio, an hæc Christi potestas

tanta sit in Ecclesia, ut in suo saltem genere infinita & omnipotens appellari mereatur?

S O C I N U S.

Est omnino tanta Christi potestas, quia prorsus singularis est, & divina.

F R A N C K E N.

Infinita hæc Christi potentia in Ecclesia vim suam exerere non potest, nisi ei par respondeat scientia, qua ubiq; omnia ad Ecclesiam pertinentia videat. At finita Christi substantia, non est capax [27] *scientiæ infinitæ:* Ergo neq; potentiæ: ergo neq; adorationis.

[27] *Propriè fortassis ac simpliciter infinitæ. sed minùs propriè, & secundum quid, ut hic Infiniti vocabulum accipitur, potest omnino finita substantia infinitæ scientiæ esse capax. Quid enim vetat, quominus homo quispiam omnia sciat, quæ de re aliqua sciri possunt?*

S O C I N U S.

Nego assumptionem. [28] *potest enim* qualitas suum excedere subjectum. ut videre est in calore, qui extra ipsum ignem diffunditur in aëre.

[28] *Hoc dixit quidem Socinus (nisi quòd vel Qualitatis voce ipse non est usus, vel effectivè eam usurpavit) & ignis exemplum attulit. Sed non de eo disputans, utrum Christi substantia finita, esset capax scientiæ infinitæ. Sed utrum qualitas (effectivè nimirum accepta, ut postea apparebit) posset excedere, id est*

re, id est egredi suum subjectum. quod fieri non posse Francken aſerebat; & inde Christi substantiam finitam, non esse capacem potentiæ infinitæ demonstrare volebat. De potentia enim Christi adhuc, non autem de scientia erat sermo. Et sanè quid opus fuit, ut Francken de scientia ageret, cum de potentia disputatio esset? Nonné si finita Christi substantia infinitæ scientiæ capax esse non potest, eadem ratione infinitæ potentiæ non est capax? Nec verò ulla caussa est, cur de scientia magis quàm de potentia hoc cuiquam verum videatur, nisi inter scientiam & potentiam eam differentiam statuat de qua statim dicemus. atqui hanc minimè agnoscit Francken ut numero 33 ostendemus. Non fuisset autem ignis exemplum a Socino rectè ad scientiam accommodatum, ut ad potentiam. quandoquidem sciendi effectus in ipsa re sciente est, non autem extra ipsam, ut effectus potentiæ. qua de re postea apertiùs.

FRANCKEN.

Calor ignis qui extra subjectum suum reperitur, nequaquam ipsum excedit subiectum; 29 *Sed est effectus ignis* in alio quodam corpore productus: quod corpus tunc illius caloris est subiectum: sicut etiam scientia quæ a philosopho instillatur indocto, non egreditur subiecto suo: sed est alia numero scientia per similem effecta. Vt autem ille idem calor, qui igni inhæret, numquam latiùs patet, nec patere potest, quàm substantia ignis: ita scientia quæ ipsi Christo inest, non

potest maior esse suo subiecto : subiectum autem huius scientiæ est finitum : Ergo & scientia finita: Ergo non omnia scit & cognoscit Christus : Ergo neque adorandus,
30 *qui absentes* nec videt, nec audit.

29 *Et hic de effectu quæritur. Nam cum hoc loco disputatur de infinita Christi seu potentia, seu scientia, non de vi ipsa essentiali efficiendi & sciendi agitur, sed de ejus effectis, id est quæritur, utrum effecta, quæ a Christi potentia & scientia proficisci poßunt, sint infinita, & infinitæ res, quæ ab ipso fieri possunt & sciuntur. atq; hæc infinitas non propriè & simpliciter, sed, ut dictum est, minùs propriè, & secundum quid accipitur. Iam, quemadmodum licèt ignis calor essentialis non excedat ipsius ignis substantiam, negari tamen non potest, quin ignis ea calefaciat, quæ extra ipsius substantiam sunt; sic nihil prohibet, quominus vis essentialis efficiendi & sciendi in Christo, ipsius substantiam non excedat, & porrò omnino finita sit, & tamen Christus infinita quædam & possit, & sciat.*

80 *Subest hic fallacia consequentis. Verum siquidem est, si Christus absentes nec videt nec audit, eum non omnia scire & cognoscere. Sed non contrà; si Christus non omnia scit & cognoscit, eum absentes nec videre, nec audire. quemadmodum hoc loco non obscurè Francken colligit.*

SOCINUS.

Etiamsi scientia seu cognitio Christi esset finita, non tamen inde concludi posset, eum

non

non cognoscere omnia quæ fiunt in Ecclesia. Nam quæcumq; aguntur in Ecclesia sunt finita, ac proinde ab homine sciri possunt, cui substantia sit, & scientia finita.

FRANCKEN.

Si finita est Christi scientia, [31] *certè ea non aliter esse potest finita, atq; substantia ejus:* sed substantia Christi ita est finita, [32] *ut ubiq; non sit in Ecclesia:* [33] *ergo nec scientia, vel cognitio ejus ad longè posita extenditur.* Quod si Christus etiam longissimè a se absentia perspiciat, [34] *non video quomodo hæc habitare scientia possit in creatura.* Rectè namq; ratiocinantur contra Pontificios Evangelici, [35] *Sanctos invocatos esse* omnipotentes & Deos, si ex cælis in terram usq; prospiciant, precesque nostras audiant. Nec Pontificii istam contemnere consequentiam audent: sed solummodo negant Sanctos videre nos ipsos absentes, nostramq; invocationem exaudire. Fingunt autem in Verbo tamquam in speculo omnia ipsis repræsentari, vel ab animabus in cælum migrantibus nostra vota ad eos deferri. Eodem modo [36] *quilibet ratione præditus* homo de Christo ratiocinatur; eum omnia, quæ ubiq; fiunt in Ecclesia, videre non posse, nisi ipse sit Deus, qui ubiq; est per essentiam, potentiam, præsentiam.

[31] *Hoc concedi potest de ipsa vi essentiali sciendi, at de vi effectiva, seu de ipsis effectis minimè. De*

effectis autem, ut diximus, hîc quæritur.

32 *Non solùm, ut ubiq; non sit in Ecclesia, sed etiam ut uno tantùm in loco sit. Quare si rectè argumentatur Francken, Christus id tantùm scire potest, quod eo ipso loco continetur, in quo ipse est, id est seipsum. quo quid absurdiùs, cum nemo sit, qui multa extra seipsum scire non possit, & porrò non sciat?*

33 *Vel hinc patet, ipsum Francken in hac disputatione scientiæ nomine, non ipsam sciendi vim essentialem, sed ejus effecta intelligere. Itaq; dupliciter fallitur, & quia credit non latius patere posse effecta alicujus qualitatis, quàm pateat substantia ipsa in qua inest qualitas, id quod ipsemet superiùs refutat, cum de ignis exemplo agit. & quia credit scientiam istam si porrigatur ad longè posita, suum subjectum egredi. quod tamen est falsum; nam ipse sciendi effectus non est extra ipsum scientem. Neq; enim agit sciens in rem scitam; sed contrà res scita in scientem. Quemadmodum color visus agit in videntem oculum, non autem contrà. Et q; videndi effectus, ut peripateticis (ni fallimur) placet, non extra oculum, sed in ipso oculo. Quamobrem rectiùs fecisset Francken, si hoc omisso, quod non possit cognitio Christi extendi ad longè posita, eò quia finita sit Christi substantia, quod planè perperam conclusum est, dixisset, Christi scientiæ effecta non posse esse infinita uno tempore. nam cum effectus scientiæ in ipso sciente sit, sequeretur finitam substantiam rei infinitæ esse capacem. Verùm jam dictum est, Christi sci-*

sti scientiæ effecta, infinita hoc loco dici, non propriè & simpliciter, sed minùs propriè & secundùm quid, & hujus infinitatis finitam substantiam capacem esse posse ostensum fuit.

34 *Quasi verò vilissimæ, præsertim præ ipso Christo, creaturæ non inveniantur, quæ longissimè a se distantia perspiciunt. ut de lynce compertum est. ne quid dicamus de aliis sensibus auditu & obsactu. Aper enim sonos longissimè remotos exaudit. Milvus verò quàm remotissimos cadaverum odores sentit. Vnde intelligere licet, Christum glorificatum, creaturam omnium creaturarum quacumq; ratione excellentissimam, longè remotissima a substantia sua & abstrusissima videre, audire, & cognoscere nihil absurdi in se continere. Præsertim cum certissimum sit, dæmones creaturas Christo haud paullo inferiores, plurima nosse, licèt alioquin occultissima, & ab ipsorum substantia remotissima.*

35 Nequaquam ad *istum modum ratiocinantur, qui inter* Evangelicos *rectiùs & loquuntur & sentiunt; sed ajunt, quòd Sancti in cælis degentes nostras preces audiant, de hoc nihil extare in sacris litteris. Sine quarum testimonio, non est id a nobis temere statuendum ac somniandum.*

36 *Immo quilibet ratione præditus, si modò sacris litteris fidem adjungat, cum videt in ipsis expressum esse, Christo a* Deo *suisse datum omne judicium, idq; quia ipse Christus est homo, nihil prorsus dubitat Christum hominem omnia nosse, quæ a nobis agantur. cum judium sine cognitione exerceri* Iohis. v. 22. & 27.

nequeat. Idem etiam citra sacras litteras, cum sciat Deum omnia posse, horret prorsus negare, Christum licèt rem creatam, cognitionem istam habere posse. cum ii qui hanc illi tribuunt, non ab ipsius natura, sed a Dei voluntate eam proficisci dicant.

SOCINUS.

37 *Philosophica sunt ista*, & Christi doctrinæ inimica.

37 *Pseudophilosophica potiùs ista esse dixit Socinus. quod si philosophica tamen dixit, æquivocè sic illa appellavit.*

FRANCKEN.

Atqui initio disputationis hujus dicebas, verum vero non esse contrarium, quomodo ergo nunc vera mea ratio adversatur Christi doctrinæ?

SOCINUS.

38 *Non est vera*, sed sophistica tua ratiocinatio.

38 *Iam ipse Francken, cum hoc dicentem Socinum facit, satis agnoscit, illum ab ipso paullo ante dicta pro veris philosophicis non habere.*

FRANCKEN.

Nullam ego video in mea ratiocinatione fallaciam.

SOCINUS.

39 *Ostendam tibi* similitudine fallaciam tuam. Quemadmodum potestas quæ Regi traditur, non est aliqua vis in ipso tamquam subjecto:

jecto: (nonenim Rex habet ipse tantas vires, ut omnia per se possit efficere) Sed est tale quiddam externum, ut omnia extra ipsum fiant quæ jusserit: ita & potestas &
40 *scientia Christi* in Ecclesia suum potest egredi subjectum.

39 *Cum videret Socinus non posse Francken adduci, ut tantam vim in Christo, licèt re creata, agnosceret, quantam ipse illi tribuebat, dixit, seposita hac quæstione, satis esse ad id, de quo agebatur, si Christus potestate simplici (de potentia enim tantùm, non etiam de scientia erat disputatio) ea posset, quæ illum posse ipse dicebat. Ad probandum autem simplici potestate posse ista fieri, exemplum hoc potiùs quàm similitudinem attulit.*

40 *Quid huc, quæso, scientia pertinet, quæ, ut supra dictum est, etiam quatenus effectivè consideratur, tota in ipso sciente est.*

FRANCKEN.

Qui me sophistam esse ostendere conaris, ipse ne sophisticam quidem, sed sensui communi repugnãtem producis rationem. Quis enim umquam intelligens homo tibi dederit, potestatem consistere 41 *in jubendo tantùm aut imperando?* Certè una voce omnes docti affirmant, radicem & fontem ejus quòd quis imperet, seu potestatem imperandi habeat, esse virtutem, aut excellens ingenium, ex quo veluti habitu talis act⁹ proficiscatur.

41 *Non in jubendo tantùm aut imperando, sed*

in eo, quòd ea fiant, quæ quis imperat & jubet. Sic enim ipse Francken proximè dicentem Socinum fecit in illis verbis, ut omnia extra ipsum fiant, quæ jusserit.

SOCINUS.

Falsissimum est, virtutem, aut ingenium esse caussam datæ potestatis. nam scriptura etiam ethnico & malo magistratui obedire jubet.

FRANCKEN.

Verissimum est quod dixi, tum quia rationi est consentaneum, potestatem esse quendam quasi habitum unde actus jubendi eliciatur: tum etiam quia testes habeo omnes eruditos, qui docent ingeniosos natura esse dominos: stupidos autem & stolidos naturâ esse servos. Quod si quando accidat illos servire, hos verò dominari, id non naturæ adscribendum esse, sed iniquitati fortunæ. Sic etiam quòd malis dominis obediendum est, id non per se fieri credendum est, sed ex accidenti, nempe ut majus malum evitetur.

SOCINUS.

Loquutus sum ego non de naturali, sed civili potestatē, quæ in actum erumpit [42] *non quia imperanti insit*, sed quia extrinsecus accedat.

[42] *Etiamsi hoc rectè intellectum & propriè acceptum verissimum est, non tamen sic unquam lo-*

tutus est Socinus. Sed tantùm dixit, nullam vim inesse imperanti, unde civilis potestas omnino proficiscatur.

FRANCKEN.

Mirabilis tu philosophus, qui non vides quamcumq; potestatem significare quempiam aliquid posse, sive proprio Marte, sive per alios efficere: & illud ipsum posse, licèt extrinsecus adveniat, tamen postea quàm advenerit [43] *esse in eo, qui illud possit*. Sed nolo diutiùs in refellenda hac potestate parum ad rem faciente laborare.

[43] *Minus rectè ac propriè istud est dictum. Multa siquidem adveniunt extrinsecus, quæ illius substantiam non ingrediuntur, cui adveniunt, inter quæ est, plurimum aliquid posse. Sed verbi Posse ambigua significatio nimirum Francken fefellit. Aliud est enim Posse ex propria vi, vel sibi innata, vel aliunde comparata. Aliud verò Posse ex vi aliena & externa, & ex eorum, in quos Posse istud exercetur, voluntate. Hæc sanè numquam illum ingrediuntur, qui ex ipsis potest. Quare nec ipsum tale posse revera eum ingreditur, neq; in ipso inest.*

SOCINUS.

Immo maximè ad rem facit a me adducta, exempli gratiâ, civilis potestas: siquidem ex ea quidam gradus jaciuntur ad cognoscendam ineffabilem & divinam Christi potestatem, propter quam solam adorari meretur.

FRANCKEN.

44 *Maxima illa & divina Christi potestas, quæ te movet* ad dividendam inter Deum & Christum adorationem, eadem tritheitas impellit ad divinam essentiam inter Deum, & Christum, & spiritum sanctum partiendam: eademq; paullo latiùs extensa Trinitarios ita fascinat, ut tres divinas & æquales ὑποστάσεις constituant. Quare sicut illi ob divisam inter tres personas divinas essentiam tres ponere Deos coguntur: hi verò ob divisas hypostases tres divinas saltem personas fabricare compelluntur: ita tu ob divisam inter Deum & Christum divinam adorationem 45 *ex ipso quoque Christo similem facere Deum debebis.* 46 *Et sanè nullus umquam* in Christiana religione doctus vir fuit, nec nunc præter te quisquam est, nec posthac, ut arbitror, futurus est, qui dicat religiosam adorationem tribui posse ulli quantumvis excellenti creaturæ.

44 *Si maximam hanc & divinam Christi potestatem agnoscit Francken, mirum est si & ipse non movetur ad tribuendum illi cultum religiosum. Quod si non agnoscit, multò magis mirandum est, cum tot apertissima ejus rei divina oracula aut non videre aut spernere, præsertim cum nulla ratio obstet. Certissimum est enim, potuisse Deum hanc potestatem Christo concedere. Voluisse autem adeò est verisimile, ut aliter credi nequeat; si modò certùm*

esse

esse velimus, Deum in salute nostra per Christum procuranda nihil omisisse, quod ad nos, nostri arbitrii libertate manente, aut certè non coactos sed volentes servandos, & ad ipsius gloriam patefaciendam maximè pertinere posset.

45 *Non cogitur Socinus ob tributam post Deum Christo adorationem (non autem ob divisam inter ipsum & Deum) Christum talem deum facere, qualem vel Tritheitæ, vel Trinitarii faciunt, sed hoc illi tribuendo Christum Deo similem agnoscere se ostendit. Nam & talis in sacris litteris describitur, non solùm, postquam maximam illam, divinamq; potestatem planè est adeptus, sed etiam antea. Unde factum est, ut antea quoque, ipso minimè repugnante, aliter quàm civili ratione non semel adoratus fuerit. Vide Matth: 26. v. 17. & Ioh. 9. v. 38.*

46 *Injuria afficit Francken complures, qui hac de re idem aut senserunt, aut sentiunt, quod Socinus. & ne de iis, qui hodie vivunt, quidquam dicamus, duos tantùm nominabimus, quorum alter ante annos amplius mille ducentos, alter verò nostra ætate vixit. Ille Photinus fuit quondam Sirmii episcopus, hic verò Lælius Socini patruus, quorum uterque, præcipuè autem Photinus, ipsorum etiam adversariorum testimonio, divinarum litterarum doctissimus fuit, & tamen uterq;, licèt Christum rem creatam prorsus esse statueret, ei nihilominus religiosam adorationem tribui non tantùm posse, sed etiam debere contendit.*

SOCINUS.

Non divido adorationem eam, quæ soli Deo debetur, inter Christum & Deum: sed dico Deum adorari [47] *tamquam authorem rerum omnium*, Christum autem [48] *ut quoddam medium per quod ejusmodi adoratio tendit in Deũ.*

NOTÆ.

[47] *Hoc intelligendum est, quod attinet ad distinctionem inter Dei, & Christi adorationem, id est, ad ostendendum posse Deum adorari ob rem aliquam, & aliqua ratione, ob quam & quâ Christus non potest. alioqui etiam citra id, quòd Deus sit auctor rerum omnium, adorari is a nobis & potest, & debet.*

[48] *Sic erat enuncianda pars ista*, ut eum, per quem Deus communicata cum illo divina sua potestate nos regat atque gubernet, omniaq; vera bona perpetuò nobis largiatur. *Non autem ita loquens Socinus inducendus, ut nec satis ad rem loqui videri possit, nec id dicere quod sit verum. Quandoquidem adoratur Deus ea adoratione, quæ illi soli debetur, etiam sine medio isto adorationis Christi. nec Christi adoratio constituta est, ut sit proprium medium adorandi Dei. licèt verissimum sit, qui Christum adorat, ipsum Deum adorare.*

FRANCKEN.

Cum una & eadem numero sit adoratio, quæ in Christum tendit, & per hunc in Deum. negari non potest hanc adorationem [49] *intellectu in duas divisam partes, quarum altera respicit in Christum, altera verò in Deum.*

[49] *Nec re ipsa, neq; intellectu dividitur adoratio ista. Sed eadem ipsa adoratio tota, quæ Christi est, ad Deum refertur, & eadem, quæ in Christum respicit, tota in ipsum Deum respicit, quamvis Christus non sit ipse Deus. nempe quia Christus ipsi Deo subordinatus est. Nam quòd Francken de hujus adorationis potiore parte Socinum respondentem facit, ipsius figmentum est.*

SOCINUS.

Potiorem hujus adorationis partem non divido, sed soli Deo adscribo.

FRANCKEN.

Quando scriptura solum Deum adorari jubet loquitur de tota adoratione, non de aliqua ejus parte.

SOCINUS.

Scriptura loquitur de adoratione quæ exhibetur [50] *Deo, ut rerum omnium parenti & architecto.*

[50] *Rectiùs erat,* Alicui simpliciter: propter ipsum.

FRANCKEN.

Si Deum adorari jubet scriptura, ut rerũ omnium parentem, Ergo Christus [51] *cum sit medium huius adorationis*, erit quoq; medium creationis, conservationis, & gubernationis mundi hujus: sicq; revolvemur in Trinitariorum errorem.

[51] *Christus est medium hujus adorationis non per se,*

per se, sed per accidens. quatenus scilicet, qui Christum adorat, ipsum Deum adorat; idq́; ut dictum est, quia Christus ipsi Deo est subordinatus. Atqui non posset Christus tanta potestate præditus Deo subordinatus esse, nisi Deus omnium rerum parens foret. neq; enim potest tanta potestas ab alio proficisci, quàm ab omnium rerum parente. Verùm hoc ex accidente est, quod attinet ad hoc ut Christus sit medium quoddam adorandi Dei. id enim per se nihil aliud requirit, nisi ut Christus Deo sit subordinatus. Ratio Francken fortasse bona eßet, si Christus ejusq́; adoratio per seipsa, exq́; natura sua esset medium adorandi Dei tamquam rerum omnium parentis. Alioqui ejus fallacia vel hoc exemplo coarguitur. Fides quæ adhibetur prophetis Dei aliquid ejus nomine promittentibus, est medium adhibendi fidem ipsi Deo tamquam effectori & datori omnium quæ promittit; & tamen non sunt prophetæ medium istius effectionis & dationis.

SOCINUS.

Non est necessarium, ut qui medium est adorationis, sit etiam medium creationis.

FRANCKEN.

Probo esse necessarium, & quidem ex tuis verbis: Inter medium & finem debet esse analogia & proportio aliqua: alioqui non justa ratione diceretur medium. Atqui finis adorationis, ut paulò antè dixisti, est Deus
52 **quatenus author est** rerum omnium, id est,

creationis mundi hujus. Ergo Christus eatenus est medium adorationis, quatenus medium est creationis.

52 *Hoc, ut diximus, ex accidente est, quod pertinet ad Christi adorationem, adq; eum finem cujus ipsa est medium. Interim tamen accipiat Francken hanc quoq; instantiam ad suam argumentationem. Sancti Dei homines honore aliquo affici debent; cujus honoris finis est ipse Deus, quatenus auctor est omnis excellentiæ & dignitatis, quæ in rebus creatis invenitur. nec tamen sancti Dei homines sunt medium istius auctoritatis. Itaq; agnoscat Francken, debere quidem inter medium & finem esse aliquam proportionem; sed non eam, quam ipse est arbitratus.*

SOCINUS.

53 *Quotquot ego* vidi adorationis Christi oppugnatores, omnes tandem in atheismum sunt prolapsi: quod & tibi accidet, nisi sententiam mutaveris.

53 *Quid verò attinebat in describenda disputatione ea commemorare, quæ Socinus non aliquid probandi, aut refellendi gratia, sed tantùm Francken commonefaciendi paullo liberiùs dixit? Quamquam non dixit Socinus, omnes, quos ipse vidisset, adorationis Christi oppugnatores tandem in atheismum fuisse prolapsos, sed neminem se ex istorum numero adhuc novisse, qui christiana pietate, & vitæ sanctimonia esset præditus, immo nonnullos ex ipsis se vidisse aut scivisse Epicureos & planè atheos factos. nec mirum esse, cum hæc ad epicureismum*

& atheismum homini Christi sacris initiato via compendiaria quædam foret.

FRANCKEN.

Quod tu malum narras ex neglectu adorationis Christi ortum, 54 idem Trinitarii nobis objiciunt, tamquam ex contemptu divinæ Christi naturæ natum. Quamobrem, si quàm longissimè abesse volumus ab atheismo, tunc quam proximè ad Trinitariorum superstitionem accedamus necesse est. Sed redeamus quæso ad propositum: Christus non est socius creationis: Ergo neq; adorationis.

54 *Nulla est caussa, cur Trinitarii nobis hoc idem objiciant. quippe cum ex doctrina nostra nullo modo sequatur, Iesum non esse Christum, (immo revera esse plurimùm confirmetur) quemadmodum sequitur necessariò ex doctrina de non adorando Iesu, qui dicitur Christus. quod ubi persuasum ei fuerit, qui Iudæos & Mahumetanos errare novit, quid relinquitur porrò, nisi ut sine ulla religione vivat, & tandem atheus fiat?*

SOCINUS.

Nego consequentiam. Quamvis enim Christus non sit creationis socius, est tamen divinæ potestatis socius; id quod sufficit, ut sit divinæ etiam adorationis capax.

FRANCKEN.

55 *Nec divina ista potestas est adoratione religi-*

osa

ofa digna, *nisi* eam ad divinam usq; naturam extendamus, quemadmodum faciunt Trinitarii, existimantes indissolubili nexu colligatam esse divinam potestatem cum essentia & adoratione divina, verumq; esse idololatram, qui adorationem a [56] *deitate* sejungit.

55 Mirum sanè est, ut supra attigim⁹, quòd Fräcken hoc dicat, cum planè constet, quemadmodum ante numero 24 monuimus, sicut humanæ potestati humanus cultus debetur, sic divinæ deberi divinum. de potestate autem loquimur summa, cum imperio videlicet ac dominatione conjuncta; qualem Socinus unà cum divinis scriptoribus affirmat esse eam, quam Christus ex Dei Patris dono habet. Vt nihil dicamus, quod ipsæ sacræ litteræ apertè monent, Deum hac ipsa potestate Christo danda id curasse, ut ab omnibus divina ratione coleretur & adoraretur. Vide Ioh: 5. v. 22, & 23; & Philipp: 2. v. 9, & 10.

56 Vera loquerentur, si hoc nomine omnem deitatem intelligerent. Nunc cum planè æternam ac naturalem intelligant, turpiter falluntur, atq; interim sanctas litteras imprudentes mendacii tacitè insimulant.

SOCINUS.

Decipiuntur isti [57] *ratione* subvertentes theologiam.

57 Immo sophismate, & paralogismo τῆς ὁμωνυμίας sive æquivocationis, simul & propriæ ignorationis elenchi.

FRANCKEN.

Dissolve igitur, si potes, istorum rationes: sic enim argumentantur: [58] *si veri sunt Idololatræ*, qui serviunt, id est adorant seu invocant eos, qui natura non sunt Dii. Gal: 4. At tuâ sententia Christus non est naturâ Deus: ergo qui ad eum propriè dirigis tuam invocationem es verus idolatra.

Deinde, qui conservos suos, & [59] *qui sunt ex fratribus* religioso cultu adorant, vel invocant, ii ab ipso spiritu sancto per Angelum reprehenduntur & damnantur. Apoc: 19. *At* [60] *Christus si purus est homo est conservus* & unus ex fratribus nostris: Ergo Christus non est adorandus vel invocandus.

Præterea [61] *qui creaturam invocat*, aut adorat cultu religioso, est in Deum blasphemus, Deut: 4. 6. 10. 17. Matth: 4. At Christus tibi est pura creatura. Ergo qui eum adoras, in Deum es blasphemus.

Adhæc, [62] *Ex ipsa Dei* persona loquens Hieremias cap: 17. maledictum pronunciat virum illum, qui fiduciam habet in homine, & statuit carnem brachium suum: Christus autem ut tua fert sententia, verus est, & [63] *nihil aliud quàm homo*; qui autem religioso cultu quempiam hominem adorat, aut invocat, ille fiduciam suam in eo habet, quem ita invocat & adorat. Quare qui ad ipsum Christum adorationem tuam dirigis, aut invoca-

tionem, ex ipsius Dei ore maledictus es.

Postremo, [64] *Dei gloria est* adoratio religiosa, quam Deus per Esaiam cap: 42. ait se alteri nolle dare: Ergo neq; Christo dedit, si ipse non sit Deus.

[58] *In hoc argumento est fallacia æquivocationis, in voce* Naturâ. *Ea enim in loco ad Gal: nihil aliud significat quàm Reipsa, & opinationi opponitur. quemadmodum ibidem annotavit Theodorus Beza. Atqui hoc sensu Christus Socini sententiâ est naturâ Deus. Ista autem vel similis ejus vocis significatio animadversa est a vetustioribus & recentioribus etiam quibusdam cap: 2. Epistolæ ad Ephesios in illis verbis:* Eramus naturâ filii iræ. *ubi Hieronymus fatetur vocem Græcam* φύσει *esse ambiguam.*

[59] *Angelus non dicit se esse ex fratribus, sed se esse conservum Iohannis, & fratrum ejus. Deceptus autem est Francken, seu quivis alius Bezæ interpretatione, quæ hoc loco, judicio nostro, nulli docto probari umquam poterit.*

[60] *Immo Christus homo est dominus omnium nostrum, adeoq; angelorum omnium. Sic, ut nunc non modò conservus noster simpliciter dici nequeat, quod nec umquam potuit, sed ne Dei quidem ipsius servus propriè dici posse videatur. Unde verba illa Pauli 1. Cor: 15.* Tunc & ipse filius subjectus erit ei, qui subjecit ipsi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus *Hinc enim apertè constat, Paulum sensisse, non posse Christum hominem, cui Deus omnia subjecit, hoc tempore propriè Deo subjectum dici;*

quare neq; etiam propriè ejus servum.

61 *In nullo ex locis, qui hic citantur, hoc reverà dicitur. Sed tantùm ex loco Matth: cap: 4. intelligitur præceptum a Deo fuisse, ut ipsi soli serviretur. Atqui hoc non pugnat cum Christi rei creatæ cultu. Siquidem cultus qui Christo exhibetur, ipsius Dei cultus est. de quo latiùs infra. Præterea est in hac Francken argumentatione Elenchi ignoratio illa, quæ dicitur non secundum idem tempus. Omnia enim ista oracula ante Christum glorificatum edita sunt.* Nos autem *post Christum glorificatum loquimur, quo tempore alia divina testimonia extitisse contendimus, quibus moneamur, ut Christum, licèt rem creatam, adoremus. Quamquam summa illa ac divina in nos potestas, quam Christus post suam in nos glorificationem adeptus est, satis per se ipsa ejus rei nos admonuisse poterat.*

62 *In hac ratiocinatione subest fallacia A secundum quid ad simpliciter. Maledictum pronunciat Deus apud Hieremiam eum virum, qui fiduciam habet in homine, sed non in quovis homine, nec quacumq; ratione. Verùm in eo homine, qui ab ipso Deo opi ferendæ constitutus non sit, & quatenus nihil aliud est, quàm homo, id est, divinis viribus non est præditus; unde fiat, ut qui in ejusmodi homine fiduciam collocet, ab ipso Deo recedat. Propterea ibidem post verba a Francken recitata statim subjungitur,* & a Iehova recedit cor ejus. *Qui igitur ita in homine fiduciam habet, ut interim nullo pacto a Deo ejus cor recedat, quippe qui hominem, cui confidit, divina po-*

na potestate præditum eße agnoscat, idq́, ipsius Dei consilio, in eum finem, ut sibi opem ferat, is sanè Dei sententiâ illâ maledictus non est. Immo maledictus est eadem Dei sententiâ is, qui ejusmodi homini confidere renuit. Deo enim ipsi renuit confidere; atq; ita a Iehova recedit cor ejus. Sic enim in re simili loquitur Paulus 1. Theß: 4. v. 8. Itaq; *inquit,* qui spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. *Adde, quòd ex verbis illis,* & statuit carnem brachium suum, *non obscurè ob vocem carnis colligitur, ibi hominem significari non solùm mortalem & caducum, sed etiam divina prorsus potentiâ destitutum. quorum hoc numquam revera de Christo dici potuit; illud verò post ejus glorificationem planè est falsum. Nam præter ea carnis appellationem glorificatis hominibus non convenire docet Paulus, cum ait,* Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt *1. Cor: 15. v. 50.*

63 *Hæc verba numquam dixit Socinus de Christo, præsertim postquam glorificatus est. nec porrò ea ex ipsius sententia vera esse possunt ullo modo, si ad locum ex Hieremia citatum referantur. ut ex proximè dictis intelligi potest. Vult enim ipse, Christum non modò divinis viribus eße præditum, sed iis tantis, quantæ satis esse possunt ad nos beandos, ac vera & perpetua felicitate donandos.*

64 *De hac ratione, deq́, Esaiæ loco mox videbimus.*

SOCINUS.

65 *Rationes istæ* ex sacris litteris depromptæ nihil aliud concludunt, quàm Christum non esse adorandum ut rerum omnium auctorem. id quod jam toties a me est dictum.

65 *Apparet ex prædictis rationes istas (de ultima nihil dicimus, ad eam enim nihil adhuc est responsum) nullius esse ponderis. etiam absq; eo, quod hîc dicitur. quamvis hoc solum sine dubio satis esse possit ad illas ferè omnes penitus convellendas. Nam ad secundam evertendam alia responsione est opus.*

FRANCKEN.

66 *Quoties id a te est dictum, toties idem a me est refutatum.* Cæterùm ad ultimam rationem nullam adhuc audivi responsionem.

66 *Quàm hoc verum sit, intelliget facilè quisquis ea legerit, quæ huc usq; a Francken scripta, & a nobis in eius dictis notata sunt.*

SOCINUS.

Illud Esaiæ dictum: Gloriam meam alteri non dabo, 67 *sic est interpretandum:* Non *sinam gloriam meam ab altero accipi, & sibi arrogari contra voluntatem meam.*

67 *Immo sic, ex Socini quidem mente.* Non *permittam alteri meam gloriam. id est,* Non *permittam ut alius habeat meam gloriam. Quod profectò contra aut citra ipsius decretum habendam gloriam denotat, non autem ex ipsius decreto manifesto. Tunc enim non quidem permittere, sed ipse revera dare eam gloriam diceretur. Verbum autem* Dandi

non

non veram dationem, sed permissionem tantùm significare in sacris literis interdum solere, ostendunt hi loci, Gen: 20, v. 6. & cap: 31. v. 7. Exo: 3. v. 19, & cap: 12. v. 23. In quibus omnibus consulendi sunt Hebræi codices, qui idem verbum hic ubiq; habent, quod in loco illo apud Esaiam. Adde autem iis locis Psal: 16. v. 10. ubi verbum Dandi in latinis ipsis codicibus legitur. idemq; agnoscitur a Petro apud Lucam Act: cap: 2. v. 27. Iam quòd omnino verbum Dare in Esaiæ loco significet Permittere, demonstrant sequentia verba: Nec laudem meam sculptilibus. *Numquid enim dubitari poterat, ne Deus ipse curaret, ut sculptilia sua ipsius laude afficerentur.*

FRANCKEN.

68 *Hoc est oppositum* interpretari per oppositnm, id est, activum Non dabo, per passivum, Non patiar accipi, vel rapi contra meam voluntatem: quod quidem perinde est, ac si quis contrarium contrario explicans, dicat: album est, id est, nigrum est. quo nihil dici absurdius potest.

68 *Cum iam ostensum sit, Francken Socini mentem in Esaiæ loco explicando hactenus minimè assecutum fuisse, non est quod ad rationes contra explanationem verbi Dandi, quam Socini esse putabat, ab ipso allatas quicquam respondeamus. præsertim cum illæ eiusmodi sint, ut etiam alioqui nullius responsionis indigere videantur.*

SOCINUS.

† *Certum est aliquando in sacris litteris Dare positum eße pro Accipere.*

† *Hoc numquam Socino in mentem venit, quod non solùm est falsissimum, sed nihil etiam ad propositum facit. nisi velimus Socinum dixisse, verba Dei apud Esaiam ita accipienda esse, ac si dixißet, se gloriam suam alteri non accepturum. quò quid ineptius? Nam ne ab ipso quidem Francken interpretatio ista, sed longè alia hîc Socino tribuitur. Quamquam Francken aliud planè sentiens, quàm ipsa verba sonent, cum Socinum dicentem facit, Dare pro Accipere aliquando in sacris litteris positum esse, id non eiusdem personæ respectu quæ dare dicitur, sed alterius intelligit. Alioquin seipsum in sequenti responsione nihil dicentem faceret, quod vel manifestè falsum non esset, vel ad rem quidquam omnino pertineret.*

FRANCKEN.

Quoniam dare & accipere sunt correlativa, potest unum poni pro altero. Verùm cum dare & contra voluntatem alterius accipere, id est, per vim rapere, non se mutuò respiciant, non potest alterum substitui in locum alterius.

SOCINUS.

Potest hoc etiam modo illud Esaiæ dictũ interpretari, Gloriam meam alteri non dabo, id est, [69] *totam* meam gloriam alteri non

[70] *to-*

70 *cedam.* Christo autem data est pars tantùm hujus gloriæ.

69 *Propriam fortaße dixit Socinus. Est autem Dei propria gloria, ut ipse primus auctor omnium bonorum esse agnoscatur, & ad ipsum omnis adoratio referatur, atq; in ipso conquiescat. Hanc gloriam certè Christo non dedit Deus.*

70 *Si hoc verbum in hac Socini interpretatione Francken agnoscit, nihil est cur eum dicentem faciat, Christo partem tantùm hujus gloriæ fuiße datam, vel ullam totius gloriæ mentionem facientem eum inducat. Id enim cedit quis, quod sibi non retinet. Atqui nec umquam Socinus dixit, nec ejus sententiæ est à Francken objectum, quòd inde sequatur, Deum sive totam suam gloriam, sive partem ejus ita Christo dedisse, ut sibi eam non retinuerit. Quamquam nemo negare potest, quin aliquo modo rectè dicatur, Deum suæ gloriæ partem ita Christo dedisse, ut eam sibi non retinuerit. Testatur enim ipse Christus, Patrem non judicare quemquam, sed omne judicium filio dedisse, idq; ut omnes honorificent filium sicut honorificant Patrem, Ioh: 5. v. 22, 23. tantum abest, ut absurdum videri queat, si Deus partem suæ gloriæ, quam interim sibi omnino retinuerit, cum Christo communicaverit. idvé ipsius Dei verbis illis apud Esaiam ullo modo repugnet, in quibus, sine dubio, de ita danda gloria agitur, ut ea non amplius dantis sit; hoc enim alteri sive alii suam gloriam dare propriè significat. Iam verò, quòd judicium in homines exercere, & consequenter gloria*

quæ

quæ inde manat, ad ipsum Deum pertineat, probatur Gen: 18. v. 25. ubi Deus περιφραστικῶς *judex universæ terræ appellatur.*

FRANCKEN.

[71] *Istud non est interpretari, sed torquere scripturam.* Nam eodem modo quis possit totas sacras litteras in absurdissimos, planeq; contrarios sensus trahere, ut primum illud præceptum: Non habebis Deos alienos præter me (ut hoc unum pro multis exempli gratia ponam) te magistro sic interpretabimur: Non habebis Deos alienos præter me, [72] *quibus totum honorem mihi debitum tribuas:* [73] *habebis autem* alios Deos, quibus meæ partem gloriæ impartias. Sed hæc tibi fortasse non absurda videntur. Ad illud velim mihi planè respondeas, cur Christus particeps sit ejusdem gloriæ divinæ, qui non est particeps ejusdem essentiæ divinæ.

[71] *Iam supra innuimus, Socinum Dei gloriam apud Esaiam, non Totam interpretatum fuisse, sed fortasse Propriam. qua interpretatione quid mollius, aut ipsis verbis accommodatius? Immo quid magis necessarium, si verbum Dandi propria significatione accipiamus. cum apertissimè constet, Deum alioqui suam gloriam cum hominibus, ne de angelis quicquam dicamus, sæpe communicare? Quin in ipsa creatione suam gloriam cum homine communicavit Deus. qua de re legatur Psal: 8. Atq; ut initio finis respondeat, legimus alibi, Deum vocasse nos per*

Iesum

Ieſum Chriſtum ad ſuam æternam gloriam 1. Pet: 5. v. 10. Sed finge Socinum non Propriam, ſed Totam dixiſſe. Numquid hoc eſt torquere ſcripturam, Meam gloriam, pro, Totam meam gloriam interpretari? An non potiùs is ſcripturam torquet, qui hoc loco Meam gloriam Meæ gloriæ partem interpretatur? Nam profectò qui, exempli cauſſâ, dicit, ſe non daturum alii ſuum patrimonium, is ſi partem ſui patrimonii alicui dederit, nihil faciet contra id quod dixit. Deniq; ipſa vis verborum, atq; adeò ipſe ſenſus communis docet, cum quidquam ſimpliciter nominatur, non partem ejus, ſed totum debere intelligi, niſi ſubjecta materia aliud ſuadeat, vel loquendi uſus alicubi vim verborum immutaverit.

72 *Quid hoc rogo ad propoſitum? Vbi enim in allato exemplo ulla honoris Deo debiti expreſſa mentio; ita ut quæri poſſit, num de toto honore iſto, an verò de parte etiã, ſint præcepti illius verba accipienda?*

73 *Quaſi verò quicquid non prohibetur, juſſum eſſe intelligatur. Igitur non* Habebis autem, *ſed* Habere autem poteris, *dicendum ſaltem fuerat, quando tali exemplo, licèt ad rem nihil faciente, idq; tali ratione uti certum erat.*

SOCINUS.

Non propter eſſentiam ſortitus eſt Chriſtus tantum honorem, ſed propter poteſtatem excellentem.

FRANCKEN.

Cum hæc poteſtas non pertingat ad 74 *excellen-*

cellentiam divinam quomodo meretur excellentissimum honorem divinum?

74 *Hic manifestè aut seipsum refellit Francken, aut Socini sententiam confirmat in interpretatione vocis Gloriæ Dei apud Esaiam. Nam sine dubio ipse simplici Excellentiæ divinæ nomine totam aut certè supremam, ac Dei omnino propriam divinam excellentiam intelligit. Pro concesso enim sumit, quod ait, Christi potestatem non pertingere ad excellentiam divinam, nec Socinum in responsione huic enunciato quidquam objicientem facit, sed potiùs illi tacitè assentientem. Atqui ipsemet Francken suprà Socinum inducit tribuentem Christo ineffabilem & divinam potestatem, quod profectò ostendit, Francken non putasse Socinum sibi concessurum, Christi potestatem non pertingere ad excellentiam divinam, nisi Excellentiæ divinæ nomine, aut Tota, aut Dei omnino propria divina excellentia intelligeretur. Hoc autem sensu nomen istud a Francken prolatum fuisse, indicat præterea id quod infert de excellentissimo honore divino. Nam alioqui de excellente tantùm divino honore intulisset, quod ejus caussam magis juvasset, ac Socino sequentem responsionem ademisset.*

FRANCKEN.

75 *Caussa igitur cur Deus adoretur, est, quòd sit rerum omnium parens. At hæc caussa Christum non habet medium: Ergo neque Christus adorandus est ut mediator.*

75 *Paralogismus hic est manifestus a secundum*

quid ad simpliciter. Neque enim, ut supra numero 47. attigimus, hæc tota, id est sola, est caussa, cur Deus adoretur. Sunt enim & aliæ caussæ, veluti imperium in nos ac dominatio divina, unà cum beneficentia summa, perpetuaq; nostrûm omnium cura conjuncta, quas religiosæ adorationis caussas, cum Christo communicavit, eumq; ipsarum ratione medium inter se & nos constituit. Rursus, quòd Deus sit omnium rerum parens, si aliqua ratione sola & propria caussa est, cur Deus adoretur, id non simpliciter est verum, sed quatenus propter seipsum prorsus adoratur, & omnis adorationis finis statuitur. Itaq; nihil impedit, quominus hæc caussa non habeat Christum medium, & tamen Christus adorandus sit alia ratione, quàm plane propter seipsum, seu quia omnis adorationis finis statuatur, videlicet ut mediator. Quod si Francken hoc loco idem intelligit, quod suprà dixit, non posse per Christum tamquam medium adorari Deum ut rerum omnium parentem, videndum est, quid nos ibi responderimus numero 51, & 52.

SOCINUS.

Christus est saltem 76 *mediator redemptionis, id quod sufficit ad hoc, ut & medium sit divini honoris,*

76 *Si Redemptionis nomine intelligitur ipsa cum effectu liberatio ab æterna morte, aliisq; pœnis peccatorum, rectè omnino loquens Socinus inducitur. quicumq; enim est mediator hujus liberationis, id est a Deo constitutus in hoc, ut hanc liberationem*

nobis

nobis reipsa potestate sua conciliet, qualem nos Christum esse asserimus, is certè ob hanc ipsam caussam divino honore a nobis affici debet, & qui Deo ipsi, eò quòd nos hac ratione redemerit, honor exhiberi debet, rectè per ipsius Christi adorationem illi exhiberi potest.

FRANCKEN.

77 *Redemptio posterior est creatione:* medium autem adorationis prius est termino seu fine adorationis: doce me ergo analogiam inter medium redemptionis & adorationis.

77 *In universa hac ratiocinatione & hîc & deinceps Franck: dupliciter principiũ petit. Primùm, quia ponit terminum seu finem adorationis esse creationem, id est Deum quatenus est creator. id quod nec simpliciter verum esse, & in adoratione potissimùm, quæ Christo a nobis tribuitur, accidentale quiddam censeri debere, ostensum est supra numero 51, 52, & 75. Deinde quia pro certo sumit, Socinum ita statuere Christum medium divinæ adorationis, ut Deus adorari a nobis nequeat, nisi prius adoretur Christus. quod ne per somnium quidem umquam cogitavit ille. Vide quid scripserimus supra numero 48. Quamquam hoc posterius, quod, licèt falsissimum, pro certo a Francken sumi dicimus, ad Elenchi ignorationem potiùs, quàm ad principii petitionem pertinere videtur. Non est igitur quod quidquam præterea ad eius argumentationem respondeamus.*

SOCINUS.

Quod est posterius potest esse medium prio-

prioris: quare medium redemptionis potest etiam medium adorationis.

FRANCKEN.

Posterius potest quidem esse medium prioris, non tamen simpliciter, sed nobis tantùm, atqui nobis prior est origo nostri, quàm redemptio: ergo & 78 *Deus priùs adorandus est, ut rerum omnium author, fons & origo, quàm Christus ut redemptionis mediator.*

78 *Quis hoc negavit umquam? Quamquam non videmus quomodo Francken id ex suis præmissis colligat. ex iis enim, ut quidem verba ipsa concepta sunt, potiùs contrarium colligi potest. Verùm putamus in propositione aliam fuisse ipsius Francken sententiam, quàm verba exprimunt. nempe hanc; Tunc demum posse posterius esse medium prioris, idq; non simpliciter, sed nobis tantùm, cum id quod revera prius est, nobis est posterius, & contrà. quæ tamen propositio quàm vera sit alii judicent.*

SOCINUS.

Non est necessaria hac in re prioritas temporis, cum Deo relinquatur prærogativa dignitatis & excellentiæ.

FRANCKEN.

Hanc tu prærogativam putas esse adorationem Dei ut rerum omnium parentis 79: Sed quid magni tu Deo tribuis, qui 80 *purum hominem ejusdem participem facis adorationis*, quæ alio respectu dirigatur in Deum, alio in Christum, & quidem priùs in hunc quàm

in illum, cum tamen sensus communis dicat, cui præcipuus debetur honos, eidem deberi quoque [81] *primas partes honoris.*

" 79 *Adde, Et propterea qui propter seipsum sim-*
" *pliciter adoretur, & ad quem omnis adoratio refe-*
" *ratur, cuiq; Christus in iis, propter quæ adoratur,*
" *subordinatus sit.*

80 *Quomodo vero? Numquid Socinus ait, Christum adorandum esse tamquam rerum omnium parentem? Verùm, ut ex sequentibus patet, vult Francken dicere, Socinum statuere, Christum & Deum simul adorari, idq; uno adorationis actu. Atqui hic ingens est elenchi ignoratio, & simul æquivocatio in verbis Francken, atq; etiam fallacia a secundum quid ad simpliciter. Ignoratio elenchi in eo est, quòd agebatur de adoratione Dei ut rerum omnium parentis, in qua Socinus Dei prærogativam constitueret. atq; in hoc nihil magni a Socino Deo tribui, se ostensurum præ se ferebat Francken, ut sanè hic ejus partes erant. Sed quid facit? Cum ad id ostendendum assumere deberet, Socinum puro homini hanc eandem adorationem tribuere, aßumit eum velle, ut purus homo & Deus uno actu adorationis simul adorentur, & sic purus homo ejusdem cum Deo adorationis sit particeps. Itaq; ludit in verbo* Ejusdem, *nō accipiens pronomen illud relativè ad adorationem ante nominatam, ut accipere debuerat, sed absolutè, & nominis adjectivi loco. in quo mira est fallacia æquivocationis. Cui adiungitur, quòd, cum uno adorationis actu Christus & Deus simul adoratur, est quidem Christus particeps ejusdem adorationis cum*

Deo; verùm non simpliciter, sed secundum quid. Deus enim in ea adoratione adoratur propter seipsum, & tamquam is, in quo omnis adoratio conquiescat. Christus verò non item. Iam quòd interim Francken inducit Socinum, qui Christum purum hominem faciat, ad hoc satis responsum est suprà numero 63.

81 *Proposuit de prioritate temporis, & concludit revera de prioritate dignitatis & excellentiæ. Est igitur hic fallacia figuræ dictionis. quasi* primæ partes *similis ut figurâ, sic sententia sit locutio. atque cum dicimus, verbi gratiâ*, primi fructus. *aut si mavis æquivocatio est in voce* Primæ.

SOCINUS.

Non solùm præcipuus honor, sed etiam Primæ partes hujus honoris Deo dantur: quoniam adoratio Christi est ipsius Dei.

FRANCKEN.

82 *Christus adoratur ut mediator*, Deus autem ut rerum omnium author, sicut ergo Christus non est omnium author, ita Christi adoratio non potest esse ipsius Dei.

82 *Si velimus scripturæ testimoniis agere, pluribus instantiis argumentatio hæc refelli potest. Hac verò potissimùm. Qui in Christum credit, in ipsum Deum credit. & tamen in Christum, sine dubio, ut in mediatorem creditur, in Deum verò ut rerum omnium auctorem, aut certè non ut mediatorem. Probat ista quæ diximus omnia, vel unus ille locus Iohan. 12. v. 44. ubi Christus ipse clamat, & dicit,*

Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me. *Sed quando Francken ita vult, jam age cum ipso rationibus tantùm disputemus. Quadruplex igitur, ut quidem nobis videtur, in hac argumentatione est, aut esse potest, fallacia, æquivocationis videlicet, compositionis, accidentis, & a secundum quid ad simpliciter. Æquivocatio est in particula* ut. *Aliter enim sumitur, cum dicitur Deus adorari ut rerum omnium auctor. Aliter verò cum Christus adorari dicitur ut mediator. Ibi enim declarat caußam, & simul eßentiam quandam ejus adorationis quæ est Dei propria. Hic verò neutrum facit quod attinet ad Christi adorationem. Neq; enim caussa cur Christus adoretur est, quòd sit mediator, sed quòd habeat divinam illam potestatem, & alia quibus adoratio debetur. Nam quòd ista habeat a Deo, & in istis sit medius inter Deum, & nos, hoc, quod ad ipsam adorationem pertinet, ex accidente est. Non est etiam hæc mediatio, seu mediationis, quæ habeatur, ratio, essentia ulla adorationis, quæ Christi sit propria. quippe cum Christus reverà nullam propriam adorationem habeat, sed omnis Christi adoratio ipsius Dei adoratio sit, nec ut dictũ est, ad ipsam Christi adorationem quidquam essentialiter pertineat, quòd ipse sit mediator, id est, non ex seipso ea habeat, propter quæ adoratur. Itaq; cum dicitur, Christum adorari ut mediatorem, particulæ* Vt *vis est tantummodo ostendendi, quòd in Christo adorando non illi tribuitur, quòd sit principium, sed agnoscitur interim esse medium quoddam inter nos & Deum. Sed dicet fortaße Francken, se non*

aliter sentire, & dixisse, Christum adorari ut mediatorem dũtaxat, ut inde colligeret, ut fecit, Christum non esse omnium auctorem. Verùmtamen quia ista collectio necessaria non erat, cum satis per se constet, Christum non esse omnium auctorem, idcirco voluimus, si fortasse vel ipse Francken, cum dixit Christum adorari ut mediatorem, aliò tacitè respexisset; vel alius quispiam ex eo ipso, quasi argumentationem illius perficiens, concludere voluisset, cum Deus non adoretur ut mediator, non posse Christi adorationem ipsius adorationem esse, volumus, inquam, æquivocationis fallaciam insignem detegere, & ejusmodi sophismati occurrere. Iam verò compositionis fallacia in eo latet, quòd cum dicitur Christi adorationem esse ipsius Dei, ea quidem ipsa adoratio intelligitur, qua Christus adoratur, sed non tamen quatenus aliqua ratione ipsius Christi est. Porrò fallacia accidentis inde apparet, quod, ut numero 51. ostendimus, quòd Deus per Christi adorationem adoretur tamquam omnium rerum auctor, id ex accidente est, non solùm quod attinet ad ipsam adorationem Christi, sed etiam quod attinet ad hoc, ut Christi adoratio sit ipsius Dei. Postremò, fallacia a secundum quid ad simpliciter in eo est, quòd Deus adoratur quidem ut rerum omnium auctor, sed non simpliciter, verùm quatenus est omnis adorationis finis. Nihil enim prohibet quin aliam ob caussam aliaq; ratione præter istam adorari queat, & porrò adoretur, ut explicatiùs diximus numero 75. Quo circa non est, cur vereamur ne Christi adoratio ipsius

Dei esse non possit, quamvis Christus ob eandem istam caußam, eademvé ista ratione non adoretur.

SOCINUS.

[83] *Demonstrabo tibi similitudine* quod dixi: quemadmodum liber iste protrusus per mediam mensam. non dicitur esse [84] *eorum* quos in cursu pertransit, sed ejus tantùm, ad quem pervenit: ita Christi adoratio cum non permaneat in ipso, sed ulterius pergat in Deum, dicitur esse ipsius Dei.

[83] *Egregium profectò hoc est, inducere Socinum demonstrare conantem similitudine id quod dixit, & interim nihil respondentem eum facere ad rationem contra ipsius dictum allatam.*

[84] *Sic scribendum erat*, ejus spatii, eorumvé locorum. *Namq; ad hunc modum similitudinem istam e re præsente, ut fit, attulit Socinus. non autem quòd in ea vim aliquam magnam, ad id quod volebat demonstrandum, poneret.*

FRANCKEN.

Crassissimam in re subtilissima affers similitudinem Liber enim cum sit res permanēs, si per medium aliquod transeat, [85] *non cōmunicatur* ipsi medio: Adoratio autem res est successiva, ut vocant, utpote quidam animi motus: quare necessariò ab ipso medio participatur, non secus ac motus caloris per medium aërem in lignum, necessariò ipsi quoq; aëri communicatur.

[85] *Immo qua ratione liber iste et loco, in quo*

tandem conſiſtit, cõmunicatur, eodemmomento licèt temporis iis locis communicatur, per quos tranſit. Neq; enim alia ratione ei loco in quo conſiſtit communicatur, niſi quia ibi locatus eſt. Atqui in locis quoq; per quos tranſit, pro eo tẽpore quo tranſit, quãtumvis breviſſimo, locatur. alioqui pro eo tẽpore nusquam locatus eßet. cum tamen neceſſeſit, ut corpus, quale eſt liber, perpetuò alicubi ſit locatus. Nullũ igitur in hac parte diſcrimẽ eſt, quod attinet ad id, de quo quæritur, inter rem ſucceſſivã & permanentem. Quãquam adoratio, quaten° eſt actus quidã, vix, aut ne vix quidem ſucceſſiva res dici poteſt. Eſt autem animadvertendum, quòd Socinus non dixerat, Chriſti adorationem nullo modo eſſe ipſius Chriſti, ſed tantùm, quæ Chriſti adoratio eſt, ipſius Dei adorationem eße. nec ſimilitudine quam attulit, aliud oſtendere voluit, quàm propriè & ſimpliciter loquendo, adorationem licèt Chriſto exhibitam, & conſequenter ipſi communicatam, non ipſius tantùm ſed Dei debere dici. utpote in quem, tamquam in ſuum finem, dirigeretur, ubi tandem conſiſteret. Itaq; ſucceſſivæ etiam rei ſimilitudine omnino uti poterat; adeoq́; eâ ipsâ quam Francken attulit. Calor enim qui ad lignum aliquod accendendum adhibetur, quamvis aëri per quem tranſit communicetur, tamen propriè & ſimpliciter loquendo, non ipſius aëris eſſe, ſive ad ipſum aërem pertinere, ſed ligni illius eße, & ad illud pertinere dicetur.

FRAGMENTA

Responsionis fusioris, quam F. Socinus parabat, ad Francisci Davidis de Christo non invocando scriptum.

VT & mihi, & tibi, & lectoribus deniq; omnibus planior, & cõmodior hæc mea responsio, totaq; ipsa disputatio nostra reddatur, visum est Clarissime D. Francisce universum scriptum tuum in quædam capita partiri, eaq; numeris prænotare, atq; eadem singulatim ex ordine examinare, ita ut nihil quod vel responsione, vel animadversione dignum visum fuerit, quatenus per tenues ingenii mei vires fieri poterit, intactum relinquatur. Vniuscujusq; autem Capitis finis ex sequentis initio patebit.

CAPUT I.

In probandis vel improbandis &c.

Quoniam prior illa tua thesis, Quandocumq; vocabulum Invocationis &c. in duplicem sensum accipi poterat. Vnum, quòd in scriptura sacra ipsomet vocabulo Invocationis, seu verbo Invocandi diserte expresso, invocationem Christo tributam fuisse non legeretur, cum Invocatio pro cultu & fiducia accipitur, qua a Deo petimus bona corporalia & spiritualia. Alterum, quòd in sacra scriptura non legeretur

retur Christum invocatum fuisse, id est, ab eo bona corporalia, aut spiritualia eo cultu ac fiducia, qua a Deo petuntur, petita fuisse. Idcirco cum neuter eorum admodum consentaneus quæstioni, de qua inter nos controversia erat, mihi videretur, utriq; incommodo, uni apertè, alteri tacitè in initio prioris meæ responsionis occurrere volui. cumq; inter nos non disputaretur de verbis, sed de re, tuq; negares Christum invocari posse, ego affirmarem, dixi, ad probandum in sacra scriptura legi Christum invocatum fuiße, non neceße eße ipsummet vocabulum Invocationis, seu verbum Invocandi ibi scriptum extare, dummodo ex æquipollentibus verbis eadem sententia eliceretur, & ita priori incommodo apertè occurrendo, priorem simul sensum illum admittendum non esse docui. Rursus, cum in disputatione nostra simpliciter quæreretur, utrum a Christo posteaquam in cælum ascendit, aliquid in precationibus nostris peti posset, in explicando Invocandi verbo petitionis tantummodo mentionem feci, cultus autem & fiduciæ, qua a Deo quid petatur, tamquam rerum quæstioni nostræ a te additarum non memini, atq; ea ratione tacitè alterum illum sensum repudiandum esse monui. non quod a Christi invocatione ipsum cultum, & fiduciam excludam, ut in hac ipsa priore tua thesi refellenda ex verbis meis dilucidè constat, sed quòd eodem cultu & fiducia a Christo aliquid petitum fuisse, qua a Deo petitur (etsi id quoq; rectè dictum eße ostendi potest) me ultra disputationis nostræ fines defendere velle profiteri nole-

bam. Propterea, cum deinde thesis tuæ refutationem concluderem, sicut & antea feceram, cultum quidem & fiduciam in Christo invocando asserui, nomen Invocationis te imitatus explicans, quatenus cultus est & fiducia, qua aliquod bonum petitur, sed illa duo a verba A Deo omisi, quæ tu in thesi tua adscripseras, præsertim cum non modò plus contineant, quàm in quæstione nostra positum erat, & ego affirmare vellem, verùm etiam ambiguam efficiant orationem. ita ut ex ea, præter jam suprà expositam, ejusmodi sententiam colligi posse videatur, unde existimetur inter nos disputari, num Christus sit ille unus Deus. Quod profectò fieret, si nomen Qua, non pro quali, sed pro simplici relativo acciperetur, seu mavis non qualitatem rei sed substantiam, ut quidem potest, sive ipsam rem significaret. Adde, quòd etiamsi omnino in vocabulo Invocationis interpretando cultus & fiduciæ mentio fieri debuisset, non cultus & fiducia, qua aliquid petitur, dicendum erat, sed Petitio quæ cultu, & fiducia fit; siquidem de ipsa petitione verè & præcipuè inter nos disputatur, ut ex multis quæ infra dicenda sunt, planissimum fiet. Quamvis enim verbum Invocandi ipsum cultum & fiduciam hebræa phrasi frequenter declaret: nos tamen hic vulgata apud nos implorandi & orandi significatione, id verbum usurpamus. Quamquam hebræa etiam illa phrasi inspecta atq; servata, ne sic quidem Invocatio, cultus & fiducia, qua aliquid petitur, dici   & fiducia, unde contingat ut aliquid petatur, appellari posset. Sic me autem

autem ingenuè & candidè in quæstione nostra explicanda versatum fuiße vel ex eo apparet, quòd in ipsa explicatione verba illa Postquam in cælum ascēdit, *quæ tu in tua thesi omiseras, reposui. Quorum omissio caussæ tuæ plurimùm officere potest, cum a Christo, dum in terris esset, bona non corporalia tantùm, sed spiritualia quoq; petita fuiße adeò manifestum sit, ut nulla ratione negari poßit.* Et *hæc quidem præludii cujusdam loco, atq; ut de iis, quæ cum alibi tum hoc capite scribis, rectiùs dijudicari poßit, a me dicta sunto.*

Ais igitur adversus id, quod a me affirmatum fuerat, In *controversis dogmatibus probandis aut improbandis necesse esse litteram adferre, & id quod aßeritur manifestè demonstrare.* Id *quod asseritur manifestè demonstrari debere, planè concedo.* Litte*ram autem (præsertim eo sensu, quo tu hæc verba profers) adferre necesse esse, prorsus nego. Me autem jurè hoc facere id apertè confirmat, quòd quædam dogmata in Christi Ecclesia receptissima, non solùm per expressam litteram non probantur, sed ipsam sibi contrariam habent.* Exempli *caussa inter omnes ferè christiani nominis homines receptissimum est, Deum non habere membra aliqua corporis, ut aures, oculos, nares, brachia, pedes, manus, & tamen non modò expreßè & litteraliter (ut vocant) id scriptum in sacris libris non est, verùm etiam contrarium omnino passim disertè scriptum extat, & Deum suprà dicta omnia habere apertissimè legitur. Nam quòd aliqui putant ex eo loco Ioh: 4. 24.*

πνεῦμα ὁ θεὸς probari, Deum membra corporū non habere, quia spiritus sit, Primùm, ut apparet, non quia id disertè scriptum extet, sed per consequutionem colligitur. Deinde, non est fortasse eorum verborum ea sententia, quam pleriq; omnes arbitrantur, Deum scilicet eße spiritum, neq; enim subaudiendum esse dicet aliquis verbum ἐστὶ, quasi vox πνεῦμα recto casu accipienda sit, sed ἀπὸ κοινοῦ repetendum verbum ζητεῖ, quod paullo ante præceßit, & πνεῦμα quarto casu accipiendum, ita ut sententia sit, Deum quærere, & postulare spiritum. Cur igitur dogma illud publicè receptum est? Nempe quia evidentissimis rationibus ostenditur rem sic se habere, & omnia, quæ huic sententiæ adversari videntur, testimonia figuratas locutiones continere. Plura afferre possem ejusmodi exempla, sed hoc unum pro omnibus eße volo. Quare sic statuendum censeo. Quidquid aut rationibus, aut consequutionibus adeò apertè probatur, ut mens humana necessariò acquiescat, id sive disertè scriptum extet, sive minùs, credendum, & retinendum omnino esse. Nec verò dubium est, ne hac ratione aliquod dogma verè Christianum, id est verum, & per se indubitatum convelli possit. non enim veritas veritatem destruere potest. Nullum ferè Christianum dogma humanæ rationi adversari magis videtur, quàm resurrectio mortuorum. Numquam tamen, si rectè dogma illud explicetur, ullis rationibus falsum esse evinci poterit, & mortuos non resurrecturos demonstrari, quamvis fortasse quomodo id facturus sit

Deus,

Deus, nemo planè aßecuturus sit. Quamquam aliud est, aliquid affirmare etiamsi nusquam scriptum sit, aliud id negare, quod apertissimè ubiq; scriptum extet. Bonas rationes, & rectas ex verbo Dei consequutiones, in sacris disputationibus aspernari, nec admittere velle, hominis est suæ caussæ parum fidentis. Quod idem multò magis dici debet de iis, qui ipsam litteram tantummodo recipiunt, hoc est idem prorsus vocabulum, quod in thesi, de qua disputatur, positum est, in testimoniis proferendis requirunt. Quod sanè perridiculum censeri debet. Quamobrem non possum satis mirari te ea verba scripsisse; Si hoc ἀξίωμα recipi debet in Ecclesia, Non est necesse ipsúmmet vocabulum Invocationis scriptum legere, verùm illi similia, & quæstio est de Invocatione, Quomodo quæstio de Invocatione dissolvi possit non video. *Ergo, si tibi credimus, etiamsi millies scriptum esset, in precibus nostris posse nos petere a Christo, postquam hinc abiit, quæcumq; ad salutem nostram spectant, aut e contrario nihil nos ab ipso petere posse, & nihil vel huic vel illi sententiæ adversari inveniretur, non tamen eßet dissoluta quæstio nostra de invocatione Christi, quia scilicet vocabulum Invocationis, seu verbum Invocandi in illis testimoniis scriptum non legeretur. Vides, opinor, ingentem absurditatem sententiæ tuæ. Quid? cum Deus (ut tuo ipsius exemplo utar,) dixerit in lege sua Ne occidito, numquid si Thesis his verbis concepta foret, Non licet privato homini alteri per insidias vitam eri-*

tam eripere, hoc pronunciatum illis Dei verbis verissimũ esse demonstrari non posset, quia in ipsis eripiendi vitam disertè & litteraliter nulla mentio esset facta? Non poteras autem quidquam, quod sententiæ illorum verborum tuorum magis adversaretur afferre, quàm exemplum divinæ legis, per quam certissimum est multa & præcepta, & prohibita esse, quæ tamen disertis verbis & litteraliter in ea expreßa non sunt, præsertim si vobis credendum est, qui vultis quæcumq; nobis aut præcepit, aut vetuit Christus, ea in lege Dei per Mosem lata omnino contineri. Nam ubi, quæso, in ea lege scriptum disertè est, Ne dicamus fratri nostro Fatue, alioquin futuros nos reos gehennæ ignis? Ubi, ne omnino juremus? Ubi alia non pauca, quæ Christus Matth: cap: 5. aut mandavit, aut interdixit? Simile, quod affers de vocabulis Eßentiæ & Personarum a nobis repudiatis, quia in Sanctis litteris non inveniantur, non est admittendum. Nemini enim verè cordato umquam persuadebitis, id, quod per ea vocabula adversarii significare voluerunt, idcirco repudiandum eße, quia ipsa vocabula scripta non inveniantur. Immo quicumq; ex vobis hac ratione sunt usi, suspectam apud nonnullos, alioqui ingenio & eruditione præstantes viros, caussam nostram reddidere. Satis est enim apud omnes veritatis amantes, rem ipsam, de qua quæstio est, rationibus vel testimoniis confirmari. quamvis vocabula quæ in ipsa quæstione explicanda expressa sunt disertè scripta non inveniantur. Tametsi enim non aliunde,

quàm ex verbis sententia elicitur, non tamen eadem sententia diversis verbis explicari nequit, vel ex uno verbo tantùm, sed plærumq; ex aliis multis aut singulis, aut pluribus apertè colligitur. Quare desinamus hæc puerilia & inania atq; sophistica consectari, & quæ viris digna & solidissima ac verißima sunt persequamur. Cum igitur ais, si nusquam scriptum esset Deum patrem præcepisse, ut filiũ suum invocemus, aut filiũ ipsum dixiße Me invocate, non eße admittendum, ut hoc dogma statuamus Christum invocandum eße. Si, ut ex illis verbis tuis paullo ante recitatis apparet, ipsum Invocandi verbum omnino requiris, rejicienda prorsus est isthæc ratiocinatio tua. Nam ad illud dogma statuendum satis eßet eandem sententiam aliis verbis fuiße expressam. Nec verò, ut tua verba præ se ferre videntur, vel cælitus ex ipso Deo patre, vel ex ipsiusmet Christi ore ejusmodi præceptum prodiisse necesse esset, dummodo Christi apostolus aliquis, aut minister illud nobis dedisset. Alioqui (quod tamen aliqui ex vobis sentiunt) ceremonialia (quæ vocant) Mosaicæ legis præcepta, adhuc inviolabilia permanerent, cum nec Deus pater de cælo, nec Christus ipse ore proprio ea umquam abrogaverit, sed tantummodo ab apostolis, & discipulis Iesu Christi, præsertim verò a Paulo id factum fuerit. Cæterùm silentio prætereundum non est, quòd universam disputationem nostram, quæ breviter est, An Christus invocari poßit, in eam transformare niteris, An Christus invocandus sit, id est, An Christum necesse sit invocare.

Et in-

Et interim me pungere non dubitas inquiens. Non enim ego subtili illi distinctioni, Potest invocari, sed non est necesse, insisto. *Cur igitur in altera tua thesi disertè scripsisti,* ~~Ni~~, Christus nec debet, nec potest invocari? *Si distinctioni illi non insistis, certè satis superq́; erat dixisse,* Christus non debet invocari, *præsertim cum hæc verba Per se, non modò necesse non eße ut Christus invocetur, sed ne invocari quidem eum posse manifestè significent, & in thesibus cum Synonymis, tum verò planè supervacaneis verbis uti vitiosum habeatur. Cur in priore hac tua thesi, in qua Christo invocationem tributam fuisse in sacra scriptura legi negas, vocabulum Invocationis, quo sensu a te dicatur, explicare voluisti? Nonné id propterea a te factum est, ut ea omnia testimonia aut repelleres quodammodo, aut declinares, in quibus nomen Christi invocatum fuisse legitur? Atqui ex nullo eorum testimoniorum apertè evinci umquam posset (ut tibi quidem videtur, qui expressum mandatum requiris) Christum omnino invocandum esse, sed tantummodo invocatum fuisse. Ergo cum negas Christo tributam fuisse invocationem, non id tibi potissimùm vis, præceptum non extare ut Christum invocemus, ac proinde Christum invocare necesse non esse, sed scriptum non eße, Christum invocatum fuisse, unde concludi debere videatur, eum invocari non poße. Quocirca ab ipsamet quæstione, ut a te proposita fuit, ne latum quidem unguem a me disceßum est, cum Christum invocari posse toto*

me

meo scripto defendi, & in Christi invocatione necessitatem a facultate, seu potestate distinxi. Quod quid sit infrà suo loco aptiùs & explicabitur & confirmabitur, iis quæ adversus eam distinctionem allata fuere (Deo volente,) dilutis ac confutatis. Quamquam quid attinebat te, vel distinctionem illam meam commemorare, vel de tota quæstione nostra verba facere, cum hoc loco de priore tantùm thesi tua agatur, ad quam solam verba mea, quæ in hoc tui scripti principio ex ordine refellere conaris, omnino respiciunt? Mirum autem videri debet (ut ad id, quod hoc primo capite agitur, revertamur) te tantopere laborare, ut littera adferatur, & verbis disertè scriptis, non autem consequutionibus agendum esse non obscurè profiteri, cum ipse neq; in iis, quæ probanda suscipis unquam ipsam litteram afferas, & miris tantùm quibusdam consequutionibus fretus, id quod disertissimis verbis pluribus in locis scriptum a me profertur, & pervertere, & planè negare non dubites. Quod ita se habere omnes qui disputationes has nostras legerint, agnituros spero, idq; mox in examinatione cap: seq: planum fieri incipiet.

CAPUT II.
At videamus an ipsum &c.

T*Ria præcipuè in hoc capite facere conaris. Primum est Stephani exemplum a me allatum (de quo uno toto capite agitur) non sufficere, nec aptum*

esse ad quæstionem propositam decidendam, cum non ab exemplis sed per regulas judicandum & statuendum sit de controversiis dogmatum. Alterum est, falsò ex eo exemplo colligi Christum invocatum fuisse, primùm, quia verbum Invocantem indefinitè positum est. Deinde, quia id verbum est ambiguum, cum Stephani invocatio non ad Christum sed ad patrem sit referenda, quod multipliciter probare conaris. Tertium est, etiamsi concederetur Christum a Stephano fuisse invocatum, & verba ipsius omnia ad Christum referri debere, non tamen ibi de ea invocatione Christi apertè verba fieri, de qua inter nos disputatur, & præsertim quatenus ad eam probandam exemplum illud, tamquam id in quo ipsum Invocandi verbum expressum sit, allatum a me fuerit. De quibus singulis videamus.

Quod igitur ad primum attinet dico ex ratiocinatione tua satis apparere, qualem fidem Lucæ verbis adhibeas. Nam etiamsi (quod tamen, ut suprà dictum fuit, omnino aliter se habet) inter nos hoc ipso loco disputaretur, utrum Christum invocare omnino debeamus, satis ad id probãdum unicum hoc Stephani exemplum esse deberet, si vera sunt, quæ de eo scribit Lucas, si modò eam regulam sequi debemus, quam tu infrà ponis, in cultu divino nihil nos jurè facere posse, nisi quod præceptum est. & quodcumq; præceptum non est, censeri prohibitum. Nam profectò ex Lucæ verbis apparet manifestè, Stephanum id quod fecit rectè & jurè fecisse. Ergo (tua regula illa admissa) id etiam tamquam sibi præceptum facere

fatere omnino debuit. Rectè autem, & jurè Stephanum id fecisse, quod fecit, ex Lucæ verbis constare quis negare ausus fuerit, cum de eo dicat, quòd fide, & spiritu sancto plenus fuerit, & quòd spiritu sancto plenus viderit gloriam Dei, atq; eam priùs se videre dicens, cum postea lapidaretur invocaverit & dixerit, Domine Iesu suscipe spiritum meum? *Numquid existimandum est Lucam tam illustre exemplum invocationis Christi simpliciter attulisse, si id pravè factum fuisse vel leviter quidem suspicatus esset? An non sanctorum virorum, dum spiritu Dei aguntur, facta a sacris historicis ideo potissimùm narrantur, ut nobis ea imitanda proponant, & divinæ commonefactionis loco nobis sint? Nemo igitur, qui Lucæ verbis fidem adhibeat, si concedat a Stephano Christum invocatum fuiße, negare ullo modo potest Christum jurè invocari posse, & porrò si tibi creditur, etiam eum invocare neceße esse. Verùm cum hoc loco quæstio nostra sit, utrùm Christo in sacra scriptura invocatio tributa fuerit nec ne, quandoquidem hîc de priore tantùm thesi tua agitur, dico rectissimè a me Stephani exemplum ad probandum id quod debueram, allatum fuisse. Nam te ipso teste, ad priorem hanc thesim tuam convellendam, satis est me probaße, Christum invocatum fuisse. Inquis enim:* At videamus an ipsum vocabulum Invocandi Christo attributum sit, & an a Christo fiducia vera cordis bona spiritualia petita sint. *Quid igitur, nisi eam Lucæ historiam rejicis, aliud præterea quæris, si* Act. 6. 8.

ex ipsa exemplum ejusmodi invocationis Christi profertur? aut quomodo mandatum expreßum requiris, ubi de exemplo tantùm aperta est quæstio? Quamquam, nihil ad Christi invocationem divinæ voluntati consentaneam esse demonstrandum aptiùs afferi potuit, quàm exemplum illius, qui primus omnium sanguine suo veritatem nobis a Deo per Christum, & gloriam quam illi dedit patefactam,
Act: 6.5. 8. *testatus est, qui fide & spiritu sancto ac potentia ple-*
10. *nus fuit, qui sapientia & spiritu, quibus resisti non*
15. *poterat, loquebatur, cujus facies tamquam angeli facies omnibus intuentibus eum visa est, quem deniq; Deus tanto favore est prosecutus, ut antequam pro nomine Christi ejus occumberet, gloriam ipsius Dei reseratis cælis viderit, & Iesum Christum ipsum ad Dei dexteram stantem conspicatus fuerit. At fortasse leve quid petiit a Christo Stephanus. Immo id petiit, quod omnium summum & præstantißimum est, & quod qui præstare potest, omnia etiam, quæ Dei cultoribus necessaria sunt, facilè præstabit. Petiit enim ut spiritum suum, quem jam efflaturus erat, susciperet, id est animæ, & vitæ suæ, quam in ipsius manibus deponebat, curam haberet, & sibi eam suo tempore redderet immortalem. quod complementum est omnium beneficiorum Dei in homines collatorum. quoq; nihil majus homini ab ipso Deo petere fas est. Huc respiciunt ea verba Pauli, 2. Tim: 1. v. 12.* Ob quam caussam etiam hæc patior, & non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum

meum servare in illum diem. *Quod mirum quidem videri non debet, cum Christus ipse de ovibus suis dixißet.* Ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. *Ioh: 10. v. 28. Quare, si concedatur Christum a Stephano invocatum fuiße, ea invocatione de qua inter nos disputatur (ut quidē tu in hac prima tua responsione tacitè concedis, cum exempla ad quæstionem nostram decidendam, inepta esse, & nihil præterea aliud huic exemplo objicias) an a Christo vera cordis fiducia bona spiritualia petita sint, contrà quàm tu hoc loco, ipsam thesim tuam quodammodo explicans, non obscurè affirmas, ipse videris. In quibus tamen tuis verbis illud notandum est, quòd cum in ipsa thesi bonorum spiritualium & corporalium mentio facta esset, hîc spiritualia tantùm commemoras. Quasi verò si corporalia tantùm bona a Christo, postquam in cælum ascēdit, petita fuisse demonstraretur, Christo invocationem fuiße tributam non esset probatum. Nam te in illis verbis thesis tuæ copulam* Et, *non eo sensu protulißе, ut utraq; bona a Christo petita fuiße negares, sed neutra affirmares, ex eo ipso patet, quòd hîc spiritualium tantummodo mentionem fecisti, præsertim cum fieri poßit, ut quis corporalia bona conferre nequeat, licèt spiritualia conferendi potestatem habeat. Sed jam satis de prima tua responsione ad Stephani exemplum, dictum esto. Quare de secunda videamus, & primùm de prima ejus parte differamus.*

Cum igitur negas posse ex hoc exemplo colligi

invocationem Christi, quia indefinita (ut tu loqueris) sit propositio, quæ hîc recitatur, id est, ut ego interpretor, verbum Invocantem indefinitè & , ut grammatici loquuntur, absolutè positum sit, nihil agis. Nam verbum Invoco planè transitivum est, adeò ut omnino aut tacitè, aut expreßè nomen aliquod, ut iidem grammatici ajunt, post se regat. Neq; enim ita accipi hoc loco potest verbum Invocantem, ac si dictum fuisset Clamantem, aut Vociferantem. quod nusquam fieri contingit.

Iam verò, ut interim de secunda tuæ responsionis parte agamus, cum nullum nomen post verbum Invocantem expressum fuerit, cui dubium esse potest subaudiendum esse Iesum, cum illico in narratione subjiciatur, Et dicētem, Domine Iesu suscipe spiritū meum. *Nam si Deum (ut tibi quidem necesse est) subaudire velis, primùm illud ineptissimum, id est, contra omnes grammaticæ regulas erit, contraq; omnem linguæ usum, cum Dei personæ nulla mentio, præsertim in verbis Stephani facta fuerit. Deinde necesse erit, ut fatearis invocationis verbis ad Christum directis Deum ipsum invocari. (Nam quod illa verba Domine Iesu &c. ad Christum omnino referenda sint, paullo pòst planißimum fiet.) & idcirco, contra id quod præcipuè in tota hac disputatione contendis, hinc evincetur, etiamsi expressum extaret mandatum Deum solum invocandum esse, poße nos formulas precationum nostrarū ad ipsum Christum dirigere, (quod nihil aliud est, quàm Christum invocare) quia Christum invocando, ut in priore*

meo scripto dictum est, Deum ipsum revera invocemus. Sed hac de re latiùs infrà. Nulla igitur in verbo Invocantem ambiguitas esse potest, cum omnino post verbum illud nomen Iesum subaudiendum est. quod nomen subticuit Lucas, ut & brevior, & elegantior sermo esset. Nam si dixisset Invocantem Iesum, & dicentem Domine Iesu &c. nemo non videt, quàm parum concinna fuisset tota oratio. Potuißet quidem idem incommodum vitare, si dixißet Invocantem Iesum, & dicentem, Domine suscipe &c. Sed in aliud multò majus malum incidisset, Nēpe, quòd Stephani verba integra non recitasset, & pessimè historici officio functus esset, ac præterea non ex verbis ipsius Stephani, cum tamen poßet, sed ex sua tantummodo interpretatione Iesum a Stephano invocatum fuiße nobis aperire voluisset. Quod in re tanti momenti peccatum, non leviter condonandum censeri deberet. Et hæc satis sint pro solutione ejus, quod obscurè satis in secunda parte hujus tuæ responsionis objectum est. Nam cum tria capita tuæ responsionis facere debuisses, Vnum, quòd verbum Invocantem intransitivè positum fuisset, Alterum, quòd quamvis reipsa transitivè positum fuisse concederetur, propterea quia absolutè prolatum eßet, non minùs Deum, quàm Christum tacitè post se regere poßet, Tertium, quòd immo si transitivè accipiatur, non Christum sed Deum post se tacitè regere omnino intelligi debeat, cum Stephani invocatio ipsa ad Deum non autem ad Christum referenda sit, duo tantùm capita fecisti, & primo utcumq; explicato,

reliqua duo in unum parum commmodè implicans sic scribis. Secundò, ambiguitas vocabuli Invocationis. Multis enim modis probari potest, invocationem hanc non ad Christum, verùm ad Deum patrem referendam esse. Sed jam istos tuos modos excutiamus. In ipsis enim tota vis hujusce tuæ responsionis consistit. Nisi enim probaveris Stephani invocationem non ad Christum, sed ad Deum patrem referendam esse, etiamsi ea tibi darentur, quæ de indefinita propositione, & ambiguitate vocabuli Invocationis objecisti, idquidem evinces, Non probari scilicet ex hoc loco nomen ipsum Invocationis Christo tributum fuisse, ad quod nominatim probandum a me allatus fuerat, sed interim ex eo aperte nihilominus probabitur Christum reipsa invocatum fuisse, quod potissimùm tuæ priori thesi, ut visum est, adversatur, eamq; funditus evertit.

Quatuor igitur modis, quamvis tu tres tantùm numeres, Stephani invocationem non ad Christum, sed ad Deum patrem referri debere probare niteris. Nam sub primo modo duos complecteris, immo in eo ita implicitè loqueris, ut eum quoque, quem tertium facis, sub eo complecti videaris.

Primus modus est Quia Christus ipse hac forma utens ad patrem se convertit dicens, In manus tuas commendo spiritum meum, item quòd aliæ quoq; orationes piorum eadem phrasi, non ad Christum verùm ad Deum patrem referantur. *Hæc sunt ipsa verba tua. Quibus statim subjungis,* Hæc ratio adeò evidẽs est,

est, ut nullis argutiis refelli possit. *Verùm non argutiis, sed solidissimis rationibus, ut spero, iisq; ipsi sensui communi apertissimis, ista tua ratio a me refelletur. Primùm enim quod attinet ad rationem ipsam universam, eam prorsus ἀσυλλόγιστον esse cõstat. nemo enim nescit, ex puris iisq; singularibus affirmativis (ut ajunt) nihil tertium concludi ratiocinando posse, ne affirmativè quidem tantùm, nedum & affirmativè & negativè simul, ut tu facis, qui ex eo, quòd Christus in manus patris spiritum suum commendavit, & alii sancti viri id fecerunt, colligis, invocationem Stephani commendantis spiritum suum, non modò ad patrem referri debere, sed ad Christum referri non posse.* Neq; *enim si ad patrem referri debeat, idcirco continuò sequitur, ad Christum referri non posse, cum, ut & dictum est, qui Christum invocat ipsum Deum patrem invocet. Deinde quid attinet ipsius Christi invocantis exemplum afferre, cum non Christum, sed patrem invocatum fuisse contenditur? Quasi verò Christus, etiamsi maximè invocandus esset, se ipsum invocare umquam potuerit. Quod si tibi absurdum videtur quidquam ab aliquo petere, quod ipsi ab alio petendum fuerit, jam istud aliud genus argumentationis erit, & tamen nihilominus frivolum, quàm id, quo uteris, cum quotidie fieri videamus, ut is, qui antea ab aliis quædam emendicare cogebatur, postea ipse eadem dare aliis poßit,* Nam, *ut tu non semel in hoc tuo scripto intempestivè mones, distinguenda sunt tempora, & ita conciliantur scripturæ. Christus* Heb: 5. 7.

cum mortalis esset, opus habuit preces & supplicationes ei offerre, qui poterat eum liberare a morte, at postquam immortalis factus ad plenum servare potest eos, qui per eum accedunt ad Deum, aliis idem largiendi potestatem habet, quod ipse a patre petiit. Quod ita se habere suo loco demonstrabitur. Sed alia quoq; distinctio temporum in Christo observanda est antequam etiam immortalis factus fuerit, id est in ipsa Christi vita mortali. De qua distinctione luculenter scripsit Paulus ad Philipp: cap: secundo inquiens de Christo, Qui cum esset in forma Dei &c. formam servi sumpsit. *Nam si manente eadē vita mortali tanta varietas in Christo deprehenditur, ut modò in forma Dei, modò in forma servi fuisse dicatur, adeò ut illi in crucem jam sublato ab impiis exprobratum fuerit, quòd is qui alios servasset, seipsum servare non potuisset, quid mirum videri debet, si mutata vitæ mortalis conditione, ea mutatio in Christo fiat, ut vitam, quam mortalis a patre petere debuit, immortalis aliis largiatur? Verùm ad argumentationem tuam revertamur. Cum igitur ineptum sit, hoc loco Christi ipsius invocantis exemplum afferre, relinquitur, ut ad aliorum exempla tibi sit confugiendum, quæ profectò paucissima erant ut vix rhetoricæ cuidam inductioni locus esse posit. qui argumentandi modus admodū fallax est, & ex quo nihil necessariò concluditur. Præterea si ea exempla ante Christū sunt, quale est illud Davidis psal: 31. quid hoc ad rem facere potest, cum tunc Christus non esset, qui invocari posset? Si Davi-*

Davidis exemplo, eo pacto quo tu facis, argumentari liceret, concluderetur, ut unum de multis exemplis afferam, centurionem illum a Christo tantopere commendatum, non petiiße ab ipſo, ſed a Deo tantùm ut puerum ſuum ſanaret. David enim idem de filio ſuo a Deo petiit. Neq; hîc quidquam te juvare poteſt, ſi dicas tunc Chriſtum in officio fuiße. Nam ſive in officio, ſive extra officium eßet, ſatis eſt ab eo id fuiſſe petitum, quod a Deo David petierat. neq; enim argumentum tuum, quod ad Davidis exemplum attinet, aliud continere poteſt, quàm neceſſe eſſe ut Stephanus non a Chriſto ſed a Deo tantùm petierit, ut ſuſciperet ſpiritum ſuum, cum hoc ipſum a Deo petiiſſet David, nulla, quòd Chriſtus tunc eſſet, aut non eſſet in officio, habita ratione. Quæ tamen ceſſationis officii in Chriſto objectio inaniſſima eſt, cum tunc maximè cum Stephanus lapidaretur, illius, qui alterius ſpiritum ſuſcipere poßet, officio fungeretur, ut infrà latiùs diſputabitur. Sin verò ea exempla poſt Chriſtum ſunt, nihil ſimiliter ex eo colligere potes, niſi ſimul colligi debere contendas, nullum ex iis bonis, quæ ab eo tempore a Deo petierunt ſancti homines, a Chriſto, dum in terris erat, ſed a Deo tantùm petita fuiſſe. An non ipſi ſenſui communi patet, multa quæ ab uno, quamvis cæterorum principe ac domino, petuntur, ab alio quoq;, licèt privato, jure peti poſſe? Si complures, verbi gratia, a Principe ſuo ſinguli mille coronatos dono petierint, an non alius eidem principi ſubjectus eandem pecuniam dono a privato homine qui eam poſ-

ſideat

fideat, iure petere poterit? Quod si dicas, non esse solius Principis pecunias donare, sed solius Dei esse spiritum hominis suscipere, primùm in incœpta argumentatione non persistes, quæ tantummodo exemplis aliorum, qui idem petierint, non autem qualitate rei petitæ nititur. Deinde, ne sic quidem rectè argumentareris. Solius est Principis, exempli caußa, pœnas legibus a seipso latis statutas condonare, attamen si Præfecto alicui, ut persæpe fit, concesserit, ut easdem pœnas condonare possit qui sub illo Præfecto sunt, non tantùm a Principe ipso, sed a Præfecto quoque eam condonationem precibus contendere rectè poterunt. Quare, nisi Christo domino nostro spiritum nostrum suscipiendi a Deo minimè potestatem concessam fuiße demonstres, quocumq; tandem te vertas, manifestißimas instantias adversus argumentationem tuam nunquam diluere poteris. Et si id demonstraveris, alius prorsus fuerit argumentandi modus, ac supervacaneum planè erit exemplis uti aliorum, qui spiritum suum non Christo sed Deo commendaverint, quibus tamen solis hæc ratio tua, quæ tibi nullo modo refelli posse videbatur, ut dictum est, universa innititur.

Huic autem primo tuo modo probandi, quòd Stephani invocatio non ad Christum, sed ad patrem referri debeat, alium, ut dictum est, conjungis, idq; per digreßionem quandam satis intempestivam. Nam cum hoc loco quæratur, utrum Stephanus Christum invocaverit nec ne, tu de eo loqui aggrederis, quod nos in invocando facere debeamus. Sed videamus quomo-

quomodo ex ista tua digressione probari possit, a Stephano non Christum sed Deum patrem invocatum fuisse. Itaq; ad hunc modum argumentari videris. Nusquam, ne uno quidem verbo significavit Christus, quòd vel sui ipsius, vel patris voluntas esset, ut ipse invocaretur, sed patrem suum cælestem invocari jussit, qui pater ipsum non invocandum sed audiendum esse dixit. Ergo Christus invocari non potest, sed tantùm pater, ac proinde a Stephano invocatus non fuit Christus, sed pater. Vt autem consequentiam tuæ argumentationis probes, dicis, non minus in scriptis novi quàm veteris testamenti verum esse illud, Anathema eße quicumq; verbo Dei vel addit, vel adimit. ad quod demonstrandum profers testimonium capitis postremi Apocalypsis. atque addis Christum dixisse discipulis suis, se illis omnia significasse, quæ audiverat a patre cælesti. In hac tua ratiocinatione plura notanda sunt, quæ eam infirmam esse docebunt. Primùm enim dum dicis Christum nusquam, ne uno quidem verbo significasse, quòd voluntas aut sui ipsius aut patris esset ut ipse invocaretur, vel eam voluntatem pro præcepto ut eum omnino invocemus accipis, vel pro declaratione ut illum invocare liceat. Si priore modo eam voluntatem intelligis; nihil ad propositam quæstionem id facit, non enim hoc loco utrum neceße sit Christum invocare, sed an invocare eum liceat, & proinde, an Stephanus eum jurè invocare potuerit, quærendum est. Sin posteriore sensu voluntatis illius meministi, falsa est assumptio argumenti tui, nam Christus

Ioh: 15. 15.

stus

stus non uno in loco apertè declaravit ipsum invocare licere. præsertim verò ubi dixit; Si quid petie-
Joh:14.14. ritis in nomine meo, ego id faciam. *Quod ita se habere infrà, ubi de hujus testimonii sententia nominatim agemus, demonstrabitur. Quod si priore sensu retento inde colligi existimas Christum invocari jurè non posse, quia quidquid in hoc invocationis negotio præceptum non est, censeatur prohibitum, etsi infrà de hac tua regula fusiùs tractandum erit, id tantùm hîc dicere libet, falsam esse eam regulam, ex eo apparere, quòd apostoli Matth: cap: 8. v. 25. a Christo petunt, ut se in navicula periclitantes servet, cujus tamen rei antea nullum præceptum habuerant. Quæ sanè petitio vera invocatio fuit, quippe quæ, sine dubio, & vera cordis fiducia facta fuerit, & id continuerit, quod a solo Deo alioqui petere licebat. neq; enim salutem, per remigandi aut gubernandi artem quandam eximiam, se a Christo, ea in re minimè exercitato, consecuturos sperabant ii, qui bona ex parte piscatores erant, & eam artem callebant, sed per divinam aliquam potentiam, qualis ea fuit per quam liberati sunt. adeò ut obstupescerent qui in navi erant, & dicerent;*
Luc: 8.25. Quantus hic est, qui & ventis imperat, & aquæ, & obediunt ei? *Idem dici potest de omnibus iis, qui plures numerari possunt, quos legimus nullo præcepto dato, vera cordis fiducia ea petiisse a Christo, quæ alioqui a solo Deo peti debent. Præterea, si ex eo quòd præceptum non sit, ut Christum invocemus, omnino consequi velis eum invocari non posse,*

dicam

dicam iſtud antecedens tibi probandum eſſe. id quod numquam facere poteris, niſi ex verbis meis. Quæ quidem, tametſi ego ea veriſſima eſſe credam, non debent tamen vel veritatis inquiſitioni, vel mihi ipſi fraudi eſſe, cum & meritò an vera ſint, dubitari poſſit, neq; ego idcirco mandatum non extare de invocando Chriſto, dixerim, quòd ex eo aliquid vel pro me, vel contra te colligere voluerim. Certè, quamvis fieri poſſet, ut ea in re malè locutus eſſem, tamen tantum abeſt, ut inde vel cauſſa mea labefactaretur. vel tua confirmaretur, ut potiùs planè contrarium inde ſequeretur. Non igitur ea verba mihi objicere potes, & ex ipſis argumenti tui aſſumptionem probare, ſed aliunde id tibi petendum eſt. Quod propter rei difficultatem (tales enim negativæ propoſitiones vix probari poſſe contingit) ut dictum eſt fruſtra conaberis. Quare non debes tu, etiamſi rectè ea regula tradita abs te fuiſſet, Non poteſt in invocationis negotio jurè aliquid fieri, quod præceptum non ſit, ſtatim ſic colligere, Ergo Stephanus Chriſtum non invocavit, quia Chriſtum invocandum eſſe nuſquam mandatum eſt. Sed potiùs ad hunc modum tibi ratio concludenda eſt, Stephanus Chriſtum invocavit: Ergo omnino alicubi ea de re mandatum extat, quamvis nondum ubi id ſit deprehendere potueris. Nam a Stephano Chriſtum invocatum fuiſſe verba ipſa totius narrationis planè præ ſe ferunt. Mandatum autem non fuiſſe, ut Chriſtum invocemus, nemo niſi (ut quidem ego feci) ratione ipſa duce pro certo affirmare poteſt, cum, ut infrà non uno in loco dicetur, ex qui-

ex quibusdam sacris testimoniis mandatum id fuisse constare videatur. Quæ ratio ubi a nobis explicata fuerit, tunc ex eo quòd mandatum non sit, ut Christum invocemus, nullo modo sequi poße, quòd non liceat eum invocare, manifestimè apparebit. Quin etiam illud addo, Quamvis expreßum mandatum extaret, ne Christus invocaretur, non tamen continuò statuendum eße, Christum a Stephano invocatum non fuisse, præsertim cum verba ipsius, ut paullo pòst demonstrabitur, non nisi ad Christum referri possint. Non enim ex duobus scripturæ locis, qui invicem dißidere videantur, unus tantummodo retinendus est, alter verò vel respuendus, vel quod fortaße nocentius eße potest, perversis interpretationibus corrumpendus, sed uterq; omnino retineri debet, & alter cum altero decenti aliqua distinctione, & a verbis ipsis non abhorrenti interpretatione conciliari. Alioqui cum sæpiùs nulla prorsus futura sit caussa, cur hunc magis, quàm illum aut planè respuas, aut perversè interpreteris, hærebis, & uterq; tandem despectui tibi erit. Cæterùm quod ais, patrem cælestem non jußisse, ut Iesum invocaremus, Sed ut illum audiremus, dico non jußisse etiam illis verbis ut illum Christum ipsius esse crederemus. Multi enim præter Christum aliquando audiendi fuerunt, & præcipuè Moses, qui tamen Christus Dei verè non erat. Sed quemadmodum satis jußit, ut Iesum ipsius Christum esse crederemus, cum filium illum suum dilectum eum nominavit, sic etiam satis jussit, non quidem ut omnino illum invocaremus, id

est, ad

est, ad ipsum preces nostras dirigeremus (nam de eo quod jurè fieri possit, non autem de eo quod fieri necesse sit, quærimus) sed ut a nobis eum invocari posse agnosceremus, cum eum verè Christum fecit, & illi imperium & gubernationem ecclesiæ dedit. Quod si dicas, immo in illis verbis: Ipsum audite, jussisse Deum, ut hominem illum Christum ipsius esse crederemus, cum inter cætera quæ ille dixit, potissimùm se Christum Dei esse affirmaverit, ut nihil dicam, quòd operibus potiùs quàm verbis se Christum esse ostenderit, immo publicè apud universum populum id numquam apertè professus fuerit, ac discipulis suis aliquādo injunxerit, ne cuiquam dicerent ipsum esse Christum Dei, dico eundem illum hominem multa publicè dixisse, ex quibus agnosci volebat se invocari posse, & discipulis suis id multò etiam apertiùs frequenter inculcasse, ut ex infra dicendis apparebit; quin etiam satis superq; id factum ab eo fuisse affirmo, cum se Christum Dei esse professus est, quemadmodum sequenti capite me demonstraturum esse confido. Quod postremò dicis Deum patrem præcepisse, ut credamus Christum veram, firmam, & perpetuam proposuisse doctrinam, rectè dicis. Verùm tantum abest, ut hoc, quemadmodum tu existimas, cum Christi invocatione nihil commune habeat, ut immo veram firmam & perpetuam Christi esse doctrinam nulla ratione magis ostendere voluerit Deus, quàm, ut Christus invocari possit efficiendo. ut infrà suo loco docebimus. Et hæc quidem quod attinet Matth. 16. Luc. 9.

ad ea, quæ primo loco notanda in tua ratiocinatione videntur.

Secundo loco animadvertendum est, te voluntatem Dei de invocando Christo ex ipsius tantùm Christi ore, seu patris verbis, nec aliunde colligi aut debere, aut posse non obscurè affirmare. Quod tamen falsissimum est, cum apostoli & discipuli Christi ab unctione illa spiritus sancti per quam dicit Iohannes omnium cognitionem illi contigisse, & quem spiritum illos omnia docturum ipse Christus prædixerat, & eos in omnem veritatem ducturum, quique propterea non semel spiritus veritatis ab ipso appellatus fuerat, multa didicerint, quæ si ipse Christus eis dixisset, percipere non potuissent. Et sanè ante spiritus sancti missionem numquam perfectè intelligere poterant discipuli Christi, eum, postquam hinc abiisset, invocari posse. At postquam misisse eum spiritum sanctum, ut promiserat, animadverterunt, & ejus nomine invocato tot miranda opera fieri, ac prætereà ejusdem spiritus luce collustrati, quale regnū Christi esset, apertissimè cognoverunt, tunc demum in cælum sublati Christi invocationem, divinæ voluntati consentaneam esse perspexerunt, non secus atq; illa alia multa viderant, quæ eos ante prorsus latuerant.

1. Ioh: 2.20, & 27
Ioh: 14.26, 16.13.
Ioh: 14.17. 15.26.

Tertio loco dum ais, verbis Christi nec addendum, nec adimendum esse; quia idem servandum sit in scriptis testamenti veteris, quamquam si id rectè intelligatur est verissimum, eo tamen sensu, quo a te dicitur, falsum omnino censendum est. Qua de re quoniam infrà commodiore loco agetur, hic apertam-

tantummodo instantia rem sic se habere ostendam. Christus de quibusdam, quæ ad matrimonium spectant non solùm disertè verba non fecit, sed ne per spiritum quidem sanctum ullum præceptum dedit, & tamen audet Paulus de iisdem rebus præcepta dare 1. cor: 7. 12. &c. Locus ille Apocalypsis, quem adversus pontificios multi afferre solent, nihil ad rem facit, nisi quòd qua ratione intelligendum sit, mandatum illud in veteri testamento satis apertè docet. Nam quid quæso commune habet, non esse addendum aut detrahendum aliquid in libro prophetiæ divinæ, cum eo, quòd nihil jure fieri possit nisi id quod a Christo mandatum est? Verba a Deo, seu Dei nomine prolata, sive in veteri, sive in novo testamento, sunt tanta cum religione tractanda, ut nemo audeat eis vel aliquid addere, & tamquam verè ab ipso Deo dictum alicui obtrudere, vel eis aliquid detrahere, & tamquam a Deo non dictum reticere, atq; supprimere. Sed neutrum facit, qui aliquid, licèt sibi a Deo non injunctum, facere non dubitat, aut fieri posse affirmat, dummodo prohibitum non fuerit. Quin etiam is qui vel aliquid, quod sibi mandatum est a Deo non facit, vel id facit, quod Deus ipsi prohibuit, & præterea ea præcepta servanda esse negat, quamvis alioqui gravissimè peccet, non tamen adversus eam regulam, quæ utcumq; ex eo Apocalypsis loco colligi potest, aliquid committit, nisi etiam Deum ea præcepta dedisse, cum tamen dedisse sciat, negare audeat.

Vltimo loco quod ais Christum discipulis suis nota

fecisse quæcumq; a patre suo audiverat, nihili est faciendum, cum, ut paullo ante attigimus, idem Christus eisdem discipulis dixerit, se habere multa, quæ diceret eis, verùm ipsos nondum ea portare posse, adeò ut prima illa verba planè ea tantùm omnia à patre audita significent necesse est, quæ, ut illis eo tempore patefaceret, audiverat. Christi autem invocationem, quæ post ejus hinc discessum Deo placitura esset, ex eorum genere fuisse, quæ ante spiritus sancti receptionem & ipsum Christi discessum apostoli plenè percipere non poterant, jam a nobis satis demonstratum videtur.

Tertius modus, quem tu secundum facis, probandi, quòd Stephanus non Christum, sed Deum patrem invocaverit, ita a te explicatur, ut nisi ego illum jam apud alium scriptorem legissem, vix ac ne vix quidem eum percipere potuissem. Nam cum ad hunc modum argumentari velis. Qui stant non invocantur, quippe qui ipsi invocant: Sed Christus in Stephani exemplo stare dicitur: Ergo Christus ab ipso invocatus non fuit, & consequenter Deus pater fuit invocatus, qui non stabat. his verbis hanc sententiam explicas. Secundò textus ipse verum hoc esse evincit. Non enim stantem verum deum illum, cujus gloriam vidit, invocavit. Nam qui astant, & ipsi petunt & invocant, non ab illis petitur, neq; invocantur &c. *Ita loqueris quasi a me affirmatum fuerit, a Stephano verum illum Deum stantem invocatum fuisse, & tu probare velis, im-*

lis, immo non stantem sed aliter manentem fuisse invocatum.

Præterea in verbis argumentationis tuæ animadvertendum est, quòd medium, quem vocant, terminum mutas, & cum priùs verbo standi, quod in ipsa historia bis ponitur usus fuisses, Astandi deinde verbum usurpasti, quod ibi non legitur, quamvis nescio qua ratione motus Castellio in sua versione eo usus fuerit. nimirum, quia ad id probandum, quod volueras tibi multò aptius visum est, & idcirco & argumentandi rationem, & historiæ veritatem invertere non dubitasti. Stare igitur ibi Christus dicitur, non Astare. Eos verò qui stant invocari non posse, quia ipsi invocent, perperam dictum est.

Primùm quia non ii, qui simpliciter Stare dicuntur, invocant, sed qui coram aliquo stare narrantur. (nec tamen invocare, sed pro altero petere, ut postea explicabitur, dicendi sunt.) ut videre est Ierem: cap: 15. v. 1. & cap: 18. v. 19. & alibi. Quamquam ea locutio, etiam cum figuratè accipitur, aliud potest significare, & sæpe ministerium declarat. ut 1. Reg: 12. 6. & 8. Atqui Christus Iesus non modò coram aliquo in ea narratione Stare non dicitur, sed neq; etiam simpliciter Stare, ut ad tuam ipsius rationem rectè concludendam necesse esset. Porrò Stare a dextris Dei, quod ibi de Christo dicitur, nihil ad veram, activam (ut ita loquar) invocationem illius qui eo modo Stare dicitur, id est ad significandum, quòd ille Deum propriè invocet, pertinere potest. immo ipsius alius subveniendi potestatem ostendit, ut infrà alibi differetur.

Secundò, si vim aliquam in significatione propria verbi Stare inesse volumus, dico Iesum dominum, qui alioqui a dextris, sive ad dexteram, sive in dextera Dei non Stare, sed Sedere, vel etiam simpliciter Esse dicitur, idcirco eo in loco a dextris Dei stantem Stephano visum fuisse, ut eum sibi auxilio ferendo paratum intelligeret. Solent enim qui sedent, si alteri auxilium ferre ipsi velint, consurgere. Propterea David ita frequenter, cum a Deo auxilium petit, rogat illum, ut surgat. Hujus hoc in loco verbi Standi propriè accepti vim, quæ judicio meo, & convenientissima simul atq; elegantissima, & satis evidens videri potest, non reticueram ego in priore meo scripto. cujus tu tamen nullam prorsus facis mentionem. Sed animadvertent alii, quantò plus mihi propria significatio illius verbi faveat, quàm tibi. Verumtamen crediderim, ut ingenuè fatear, non multùm hac in re laborandum esse, cum id verbum hoc loco nihil aliud fortasse quàm permanere, seu simpliciter Manere, sive etiam Esse significet. Quorum primum tu ipse imprudens argumentationem tuam labefactans satis apertè confiteris, dum ad finem paraphrasis priorum verborum Stephani, post habitam concionem, ea verba scribis, Et jam ipsum viderim stantem, seu permanentem ad dexteram Dei. *Atqui, præter confessionem tuam, id ita, ut dixi, se habere complures in ipsis sacris litteris loci testantur, inter quos hi pauci nunc mihi succurrunt. Matth. 16. v. 28. & 24. v. 15. Rom. 5. v. 2.*

Tertiò etiamsi tibi concederetur, ex verbo Standi hoc loco, quòd Christus ipse invocaret, manifestum esse, non tamen continuò sequeretur Christum invocatum non fuisse. Possunt enim ii, qui alium invocant, aliis ipsi auxiliari, in iis præsertim quorum pro se obtinendorum gratia alterius ipsi opem non implorant. Certum autem est Christum postquam cælos conscendit, non opus habere ut roget patrem, ut suum spiritum suscipiat.

Quartò, non rectè dictum est nunc Christum invocare, quamvis coram ipso Deo astare pro nobis dicatur. Aliud est enim Invocare, aliud pro altero petere. Nam qui invocat pro seipso petit, neque umquam petitionem pro altero eo simplici verbo declarari existimo. Quamquam enim a me in hac disputatione nostra, tamquam testimonia invocati Christi, ii etiam loci afferuntur, in quibus pro aliis Christus rogatus fuit, id tamen quod attinet ad Invocandi verbum, ejusq; propriam significationem, minùs rectè a me fit, sed nullum ea in re est periculum. cum in quæstione nostra id nihil omnino intersit, utrum Christus pro alio, an pro ipso rogante rogatus fuerit. Quare securè potui, brevitati consulens, ea in parte minùs propriè loqui. Quod si dicas te eo verbo, sive propriè sive impropriè, simpliciter petitionem significare voluisse. Petitionem autem pro altero sine dubio petitionem esse, nec quæri debere de verbis cum de sententia constat. Respondeo, immo debuisse te sententiam tuam explicare, nam de ea alioqui non constat. cum ex verbis tuis non alia sen-

sententia rectiùs colligi posse videatur, quàm idcirco Christum non potuisse tunc invocari, quia ipse pro se peteret. Sic enim omnino sonant ea verba tua; Nam qui astant & ipsi petunt & invocant, non ab illis petitur, neque invocantur. *non solum propter verbum* Invocant, *sed etiam quia ipsum verbum* Petunt *simpliciter positum, pro seipso petitionem potiùs quàm pro altero significat, &, quod pluris faciendum est, quia vocula* Et *de ejusdem generis petitione, & invocatione ibi agi, de qua in consequentibus verbis proculdubio demonstrat.* Nec *te verbo ipso* Invocandi, *de quo in hoc exemplo præcipuè agitur, modò propriè modò impropriè in tua ratiocinatione accepto, fucum imperito lectori facere decebat. Certè si sententiam tuam meliùs explicuißes, meliùs quoq; tuæ argumẽtationis infirmitas apparuisset. Siquidem Christum pro suis rogantis habitu a Stephano visum fuisse, tantum abest ut impediat, quominus Stephanum eum invocaße credamus, ut potiùs in ea sententia nos confirmet. Quandoquidem Christum pro suis in cælis Deum rogare in sacris litteris nihil aliud est, quàm Christum potestate, quam a Deo impetravit, suos defendere, atq; fovere, ut suo loco demonstrabitur. Admisces huic secundo tuo modo per paraphrasim quandam explicationem invocationis Stephani, ut qua ratione ad Deum patrem referri debeat, ostendas, & simul verba, quæ omnino ad Christum eam referri debere suadere videntur, interpreteris. Hæc tua explicatio non magis huic modo,*

quàm

quàm cæteris admiſceri poterat. Verùm nulli admiſcenda erat, ſed poſt omnes afferenda. ut, poſtquam probaviſſes Stephani invocationem non ad Chriſtum, ſed ad patrem pertinere, verba deinde invocationis, quæ tibi manifeſtò adverſari videntur, ad ſententiam tuam accommodares. quod tamen poſtea non ea ratione tantùm qua hic, ſed alia præterea facere conaris. Quare ad eum locum reſponſionem meam reſervo. Hæc autem a me dicta ſunt, non ut te carpam, ſed ut reſponſionis meæ rationem reddam. Addis ſimiliter per quamdam paraphraſin, quam putes eſſe poſſe ſententiam verborum Stephani, quæ ipſam invocationem antecedunt, ipſius invocationis explicationi quam attuleras congruentem, & ais: Nam verborum præcedentium, Ego video cælos apertos, & Chriſtum ſtantem a dextris Dei, hic poteſt eſſe ſenſus, Ego Stephanus, quamvis vos omnes negetis Ieſum eſſe excitatum receptumq; in cælos, atque Chriſtum eſſe, factum tamen tam certò hoc ſcio, ac ſi cæli eſſent aperti, & jam ipſum viderem ſtantem ſeu permanentem ad dexteram Dei. *Antequam de hac tua interpretatione aliquid dicam, illud (ſi modò per te licet) monere te volui, ut in ſanctarum litterarum verbis recitandis, præſertim cum de eis diligenter explicandis agitur, majorem diligentiam adhibeas. neq; enim Chriſtum, ſed Filium hominis dixit Stephanus. Quamvis autem idem qui filius hominis appellatur, Chriſtus ſit, habet tamen vox Chriſtus vim quan-*

dam hoc loco, qua appellatio Filii hominis caret, cum tu breviter nihil aliud sibi voluisse Stephanum affirmari posse dicas, quàm Iesum esse Christum. Nunc paucis de ipsa tua interpretatione disseramus. Dico igitur primùm hanc eandem interpretationem tuã retineri posse, quamvis ad Christum verba invocationis referenda sint, cum Christi invocatio hoc loco nec necessariò, nec ullo modo postulet, ut is priùs a dextris Dei stans conspectus a Stephano fuerit. Quinetiam ne mentionem quidem ipsius antea factam esse necesse est. Satis est enim ipsa verba Stephani cum invocat, ad ipsum Christum omnino dirigi. Deinde affirmo, communi interpretatione admissa, non minùs quàm tua approbata, nisi aliud obstaret, invocationis quam affers explicationem, recipi posse. Quare non erat, quòd ita laborares in verbis illis nova quadam ratione interpretandis, nisi alia caussa subesset. Nempe quòd Iesum seu Filium illum hominis a Stephano, jam a dextris Dei stantem, conspectum fuisse tibi non sit verisimile. Quod quid sibi velit cæteri viderint. Postremò illud asserere non dubito, istam tuam interpretationem allegoricam non esse admittendam, triplici de caussa. Prima est, quia in ipsa simplici Lucæ narratione, ubi allegoriæ locum non habent, illud idem parum diversis verbis antea dictum fuerat. Altera est quia Stephanus utitur initio suorum verborũ voce illa Ecce, quæ manifestè indicare videtur, aut rem ipsam verè factam fuisse, aut saltem tunc primùm id illi contigisse. Sed Stephanum certò scivisse Iesum fuisse ex-

titatum a Deo, receptumq́ in cælos, & Christum esse etiam ante illud extremum tempus, quatenus id sine visione aliqua ei contingere poterat, verisimile admodum est, si ea quæ illi a Luca tribuuntur, & supra a nobis commemorata fuêre, perpendantur, & qua fiducia ac πληροφορίᾳ eorum quæ dicebat, jam de Iesu bonam confessionem edidißet, consideretur. Tertia caußa est, quia ab omni verisimilitudine abest, Stephanum (præsertim jam quodammodo in agone mortis constitutum) metaphoricis ejusmodi locutionibus usum fuisse, quibus plus sibi tribuere, quam verè poßet, videretur. Sed jam quomodo postremò verba Stephani invocantis non ad Christum, sed ad patrem referri debere probare coneris, dispiciamus.

Quartus igitur probationis modus, quem tu tertium nominas, hujusmodi est, veritas sacræ scripturæ perpetuò est, unum solum verum Deum creatorem cæli & terræ invocandum eße, & ob eam rem omnia testimonia, & exempla invocationis eò referre oportet: Ergo cum Stephanum invocasse legimus, non quidem Christum, sed Deum ab eo invocatum fuiße neceße est. Quamquam si verba tua, (quæ tamen ἀνακόλουθα, fortaße librarii vitio, sunt) attendere velimus, non hæc videtur eße probatio tua, sed confirmatio probationis. probatio autem esse videtur, ostendere verba illa Stephani invocantis Domine Iesu, ad patrem referri posse. Quod si ita esset, dupliciter a te erratum foret. Primò, quia cum probare debuisses, invocationem illam ad patrem o-

mnino

omnino referri debere, quòd referri posset, tantummodo probasses. Secundò, quia probationem illam fecisses, quæ confirmatio probationis est, & confirmationem quæ est probatio. Iam verò etiamsi ea probatio tua sit, quam in initio diximus, in eo tamen lapsus esse videris, quòd ei probationi eam cōfirmationem nominatim adjunxeris, quæ non magis ipsius, quàm reliquarum confirmatio est, & ut supra attigimus, post omnes probationes tamquam ad omnes respiciens separatim ponenda erat. Idem vitium in universa ratiocinatione tua deprehenderetur, si confirmatio probationis esset ea, quam probationem ego feci, cum verba illa, Domine Iesu, ad patrem referri posse, non magis ex hac, quàm ex superioribus probationibus si modò rectæ sunt, confirmari queat. Hic tuus autem sive tertius sive quartus probandi modus non multa refutatione hoc loco indiget, cum infrà de eo diligentissimè, tamquam de ea ratione, cujus unius vi omnia quæ tibi obstant, subvertere te posse confidis, videndum a nobis sit. Nunc duo tantùm dicemus. Vnum est, te nullum testimonium ex sacris litteris, neq; hic neq; alibi proferre, in quo disertè scriptum extet, unum solum verum Deum creatorem cæli & terræ invocandum esse. Quod tamen facere debueras, si ejus rationis vi ea exempla subvertere velis, in quibus diserte scriptum extet alium fuisse invocatum. Immo ne sic quidem id tibi facere liceret. Vt enim suprà dictum est, neuter ex duobus locis, qui sese invicem destruere videantur, subverti debet. Quod si dicas, te non subvertere ea

exem-

exempla, sed interpretari, primùm quàm istud verum sit paullo post appparebit. Deinde cur potiùs exempla, quàm præceptum illud inauditis quibusdam rationibus explicare tentas, præsertim cum ejusmodi præceptum, ita ut exemplis illis non adversetur, commodissime & ex communi loquendi usu explicari queat? Quod ita se habere suo loco planissimum fiet. Verùm fortaße hoc loco, cum asseris perpetuò veritatem scripturæ eße solum Deum patrem invocandum esse, ut verba tua præ se ferunt, non aliquod expressum singulare præceptum intelligis, sed tenorem quendam perpetuum sacrarum litterarum ex quo id colligatur. Nempe quia nec ut alius præter illum Deum invocetur, usquam mandatum fuerit, nec ullum apertum exemplum extet alicujus, qui alium quempiam invocaverit, sed omnia exempla invocationis ad unum illum Deum referantur. Hæc ratiocinatio valde infirma est, cum propter summam difficultatem demonstrandi id quod in ea asseritur, tum verò propterea quòd in ipsa id sumitur, & pro concesso ponitur, quod in disputatione vertitur. Siquidem id maxime a me contenditur, non pauca apertissima exempla extare invocati Iesu Christi. Adde quod ejusmodi argumentatio, etiamsi omnia verissima essent quæ in ea sumuntur, suadendi quidem vim haberet, sed id quod vult ex ipsa necessariò non conficeretur. Nam neq; mandato, sive etiam admonitione est opus ut aliquid facere liceat, satis enim est id expreßè interdictum non fuisse. nec exempla sacrarum litterarum vim plenæ inductionis dia-

nis dialecticæ habere possunt, cum maxima pars invocationum hominum piorum in ipsis non commemoretur. & quæcumq; invocationis exempla ante Christum extant, nihil omnino ad rem pertinere possint. non enim quæritur simpliciter & in universum, utrùm alius præter illum unum Deum invocari possit, sed nominatim utrùm Christum invocare liceat, cui soli absenti præter illum Deum invocationem tribuimus omnes, quibus tu contradicis.

Alterum, quod ad tuam probationem hoc loco refellendam dicendum mihi erat, illud est, Quod si invocatio Stephani, vel cujusvis ad Christum referatur, non tamen propterea sequitur ad patrem non referri, sive ad alium referri quàm ad patrem, cum quicquid in Christum confertur, in ipsum patrem conferatur, ut tota scriptura confirmat. & Christus, quamvis res creata sit, & persona atque substantia diversus a patre, potestate tamen & cura subveniendi ecclesiæ suæ, & illam ab omni malo liberandi, postquam pro ingenti benignitate sua illum ea in re pater socium sibi adjungere voluit, diversus non sit. Manifestè ex ipsius Christi verbis id colligitur, dum Ioh. 10. ait, Idcirco neminem rapturum esse oves ipsius ex manu sua, quòd pater, qui ipsi eas dedit, omnibus sit major, nec quisquam ex ejus manu eas rapere possit, ipse verò, & pater unum sint. Quis ergo ideo audeat negare a Stephano Christum fuisse invocatum, quòd unum solum Deum patrem invocare liceat. cum Christus, non modò potestatem & curam illi subveniendi, & spiritum ejus suscipiendi (ad quam

unam

unam potestatem & curam, quippe qua una illi opus esset, Stephanum invocando respexiße necesse est) ut ipse Christus apertè testatus erat, voluntate sui patris haberet, verùm etiam ea in re unum cum ipso Deo patre eßet?

Iam visum est qualem vim habeant quatuor probationes tuæ ad evincendum invocationem Stephani non ad Christum, sed ad Deum patrem referendam eße. in quibus illud præterea notandum est, quòd nec secunda nec quarta ad locum ipsum propriè pertinent, sed omnibus meis testimoniis pariter accommodari possunt, ob q; eam caussam, præ hujus testimonii propria interpretatione, parvi omninò æstimanda sunt. Nunc quomodo ad sententiam tuam verba Stephani accommodes, (quod ni fiat, satis, arbitror, perspicis, ejusmodi tuis probationibus nihil agi) diligenter expendamus.

Primò igitur verba illa, Domine Iesu, in quibus solis tibi laborandum est, propterea ad patrem referri rectè posse affirmas, seu potiùs affirmare debueras, quia ut præsens disputatio requirebat, Iesus nihil aliud sit quàm Servator. Nam certè, ais, pater servator est. Vide, quæso, quas ridiculas interpretationes tibi consectari necesse sit. Nomen Iesus a verbo quidem Hebræo derivatur, quod servare significat, sed non idcirco idem est Iesus, quod Servator, adeò ut Synonyma sint, ut tu ea apertè facis. Iesus est nomen proprium viri. Servator verò est nomen, ut vocant, appellativum, & de quocumq; qui servat, sive is homo, sive angelus, sive deus fuerit, rectè dici potest. Ser-

vator

vator officium, qualitatem, actionemvé declarat, Iesus personam designat, & ejusmodi personam designare potest, quæ officio, qualitate, & actione illa penitus destituatur. Neque unquam Iesus appellativum nomen esse potest, quippe quod formationem appellativi nominis non habeat, & nihil per se significet, sed tantummodo ex accidenti, quatenus ad certam quandam personam significandam formatum est & constitutum. Quoniam verò, ut diximus, hoc nomen a verbo quod Servare significat ductum est, idcircò ei personæ maximè convenit, quæ salutem det. Atque ob eamrem quia filius ille Mariæ virginis servaturus erat populum suum a peccatis suis, id est a morte æterna propria peccatorum pœna sibi fidem habentes vindicaturus, qua salute nulla præstantior humano generi contingere potest, meritissimò ipsius Dei jussu Iesus proprio nomine appellatus est. Quid tibi igitur, seu potius aliis, quos secutus es, in mentem venit, ut nomen Iesus personæ proprium pro appellativo Servatore à Stephano prolatum fuisse diceres? Cur unicum saltem exemplum ejusce rei non attulisti, si non in ipso nomine Iesu, at in nomine simili, cum pene innumerabilia ejusmodi nomina propria in sacris litteris reperiantur, quæ scilicet, a verbo aliquo derivantur, sed tamen per se nihil significant? Huc accedat, quòd fortasse nusquam invenies nomen Domini præpositum nomini alicui verbali, nisi aliquid ei verbali nomini adjunctum fuerit. quod ab ipso regatur, vel cum ipso construatur, seu, ut grammaticorum hebræorum more loquar, nisi nomen verbale

bale

bale ſit in ſtatu regiminis, aut cum affixis. ut verbi gratia, Dominus ſervator meus, Dominus redemptor Iſraëlis. Faceſſant igitur hæ homine non planè rudi indigniſſimæ interpretationes, quæ juſto Dei judicio eruditiſſimis etiam aliquando excidunt, cum divinæ veritati reluctari audent.

Secundò dicis, ſeu potiùs dicendum tibi erat, nomen Ieſu eſſe poſſe genitivi caſus, ita ut Domine Ieſu nihil aliud ſit, quàm, Tu qui es dominus Ieſu, quod ad patrem ejus profectò referri debet. Sed videamus obſecro quibus verbis ſecundam hanc interpretationem explices & probes. Ais igitur, Aut [quid impedit quin] is, qui eſt Dominus Ieſu non eße poſſit pater illius, quemadmodum Matt: 11. deum illum creatorem dominum appellat. Vide qua ratione, ut miſeri ſcilicet rudes lectores decipiantur, explicata & probata tua interpretatio ſit. Etenim in verbis tuis ipſam interpretationem pro conceſſa ſumis, & quaſi ea conceſſa, ad patrem tamen verba Stephani referri nec debere, nec poſſe negetur, ita argumentaris. Nam hoc eodem artificio in priore quoq; interpretatione explicanda & probanda uſus fueras. cum enim dicere debuiſſes, Quid impedit, quin nomen Ieſu pro Servatore accipiamus, & eo nomine ipſum Patrem intelligamus &c. dixiſti, Quid impedit quin dominum Ieſum ſeu ſalvatorem ipſum patrem intelligere poſſimus? Quaſi verò palàm eſſet nomen Ieſu pro Servatore accipi debere, ſed tamen nihilominus dubitaretur, num id nomen ad patrem referri poßet. Certè qui hujusmodi technis in diſputando

delectantur, satis ostendunt veritatis inquisitionem non multum sibi cordi esse. Sed quid est illud quod ad alteram hanc tuam interpretationem confirmandam ex Matth: cap: 11. affers? Numquid ibi Iesus patrem dominum suum appellat? Nonné manifestum est non sui dominum, sed cæli, terræq́ dominum eum appellasse? Inquit enim, Confiteor tibi pater domine cæli & terræ, quia abscondisti *&c. Quid quæso agebas, cum testimonium illud proferre cogitabas? Præterea quis est qui neget, Deum patrem sui filii dominum appellatum fuiße, vel appellari poße? An non ex hoc manifestum est, te ita interpretationem tuam explicasse, quasi in confeßo esset, nomen* Iesu *a Stephano generandi casu prolatum fuisse, sed adhuc dubitaretur, quisnam esset iste dominus Iesu, & eum ipsius patrem esse poße negaretur? Atqui cum dubitatio sit, utrum nomen Iesu generandi aut vocandi casu prolatum fuerit, & si generandi casu prolatum sit, Deum patrem intelligi debere constet, atq; inter cætera, quæ omnino persuadere debeant, generandi casu prolatum non fuiße, illud sit, quòd nusquam Deus ea periphrasi, nempe* Dominus Iesu, *significetur, non satis est te probare, vel a Iesu ipso Deum patrem, suum dominum appellatum eße, vel ab aliis reipsa Iesu dominum dictum fuisse, nisi disertè iisdem conceptis verbis Dominus Iesu nuncupatus inveniatur, aut certè alia ratio ad objectionem illam meam respondendi tibi est ineunda. Verùm præter hoc aliud etiam tuæ isti interpretationi objeceram. id est, si nomen Iesu*

genitivo casu a Stephano prolatum fuisset, sine dubiò Lucam non κύριε ἰησοῦ, sed κύριε τοῦ ἰησοῦ scripturum fuisse, ne (si modò sciebat Lucas Christum invocari nec debere, nec posse) tantam aliis exemplo Stephani in cultu divino gravissimè peccandi occasionem daret, ut certe, si vobis credimus, dedit, cum ab eo tempore usq; ad ætatem hanc nostram de nullo homine memoriæ proditum sit, qui ad ipsum Iesum ea verba non retulerit, vosq́, ut planè verisimile est, primi sitis, qui post tot sæcula ad ipsius patrem ea referatis. At tu nimis exile & tenue esse, quod non additus sit ille articulus τοῦ. Nam inquis, Nonne ego similiter argumentari possum: Non additus est articulus Christũ designans, Tu Domine Iesu, vel ô domine Iesu, quæ evincerent, simpliciter hanc invocationem de Iesu Nazareno intelligendam esse, ergo invocatio hæc ad Iesum Nazarenum referri non potest. *Vide quæso quæ tibi exciderint. Primùm neutra ex illis vocibus Tu & O articulus est, sed prior pronomen, posterior verò adverbium est. Deinde cum fatearis, alterutrâ ex illis vocibus additâ constiturum fuisse, hanc invocationem de Iesu Nazareno intelligendam esse, cur idem non fateris quamvis neutra addita fuerit? Nam quid obsecro, efficeret addita utravis illarum vocum? Certè neutra earum aliam vim habere posset, quàm ut ad certam aliquam personam tanquam præsentem illa verba dirigi manifestè ostenderet. Atqui hoc idem prorsus per se facit nomen κύριε vocandi casu prolatum.*

Annon etiamsi utravis illarum vocum adderetur, utravis tamen ex tuis istis miris interpretationibus nihilominùs, quàm ut nunc scriptum est, illis verbis accommodari posset? Hæc verba, Tu domine Iesu, si Iesum pro Servatore accipias, nonne perinde omnino, ac si pronomine Tu ad Deum patrem referri possint, sin autem Iesu genitivi casus esse dicas, nonné haud quidem ad ipsum Iesum, sed ad patrem ipsius referenda essent? Annon utrumq; plane fieret, si O Domine Iesu *scriptum fuisset? Quid igitur quæris? aut cur me nugis istis refellendis occupare voluisti? Quin etiam in instituto pergis, & ais·* Huc pertinet & hoc, quòd Iesus, cum in terris esset, & aliquid ab eo peteretur, ut ab aliis distingueretur, qui Iesu nomine appellati fuerunt, nō simpliciter Iesus dictus est, verùm Iesus filius David, Iesus filius Dei altissimi, Item Iesus Christus, & similia. *Quî fieri potest, ut ista scripseris? Nam a quo alio, qui Iesu nomine vocaretur, distinguendus erat dominus Iesus, cum ab ipso petendum esset, ut morientis spiritum susciperet? Numquid ejusmodi petitio ad hominem ullum mortalem & in terris degentem ullo modo pertinere potest? Immortalem autem hominem Dei beneficio factum, & in cælis habitantem Iesu nomine vocatum, quemnám alium vel suspicari quidem licebat præter unum Iesum Nazarenum, qui Christus cognominatus est? Nonne Lucas paullo antè ipsum simpliciter Iesum nominaverat, inquiens de Stephano,* vidit gloriam Dei, & Iesum stantem a dextris

Dei?

Dei? *Nonne Iohannes in extremis Apocalypsis verbis eodem prorsus modo, quo hic Stephanus, eum cōpellat dicens*: Etiam veni domine Iesu? *Deniq; ut multa alia omittam, quem umquam non modò ex iis, qui Iesu nomine vocati sunt, sed ex omnibus hominibus, præposita nomini proprio Domini appellatione, nominatum aut cōpellatum fuiße invenies præter unum Iesum illum Nazarenum, qui sæpißime in scriptis novi fœderis Dominus Iesus simpliciter appellatus est? Numquid uspiam legisti, exēpli gratiâ, Dominus Moses, Dominus Solomo, Dominus Petrus? Certè ita miror, cum tua verba lego, ut nunquam fortaße magis. Et tamen statim subjungere non dubitasti*: Hæc vera & certa sunt. Verùm cùm suis opinionibus addictis minimè satisfaciant *&c. Tu igitur ille es, qui litteram ipsam postulas, & rectas consecutiones planè rejicis, & tamen solis, iisq́; ut vidimus, manifestè pravis consecutionibus utens, expressam litteram negligis, eamq́; puerilibus & ridiculis (da veniam verbis, nam ipse cognosces, ut spero, me verißima loqui) interpretationibus eam eludere tentas, & interim vera & certa eße, quæ affirmas, dicere non vereris? & insuper nobis objicere audes, quòd opinionibus nostris addicti simus, & propterea illa nobis non satisfaciant?*

Sed jam de tertia tua ad hoc Stephani exemplum responsione videamus.

Hæc tua responsio duas partes habet. Prior ad verbum ipsum Invocantem *pertinet. Posterior verò ipsa verba Stephani respicit. Dans igitur omnia*

omnia ad ipsum Christum referenda esse, & nihilominus negans inde consequi Christum invocandum esse, & ab ipso bona spiritualia petenda, ais in priore parte, Deum singulari revelatione Stephano ostendisse, Iesum esse Christum, & esse illum in gloria sua, & propterea Stephanum invocasse illum, & Christum esse professum fuisse. quo audito eum lapidabant. Iam verò cum primò ad totam responsionem respiciens inquis, non posse sequi ex hoc exemplo Christum invocandum esse, & ab ipso bona spiritualia petenda, ut in prima responsione animadversum est, non rectè loqueris. Siquidem & quæstio nostra, ut sæpius dictum fuit, in eo tota vertitur, utrùm Christum invocare liceat, non autem utrum invocari debeat, & quod ad priorem tuam thesin, ejusq; a te ipso allatam explicationem attinet, satis superq; est, si ex hoc exemplo probetur, Christo in sacris litteris invocationem tributam fuisse, id est fiduciâ verâ cordis ab eo spiritualia bona petita esse. Deinde cum ipsam priorem partem responsionis ingrediens ais, Deum singulari revelatione Stephano ostendisse Iesum esse Christum, & quia ea patefactione admonitus Iesum esse Christum profiteretur, propterea eum lapidatum fuisse, id quoq; non rectè dictum est, præsertim si Iesum esse Christum nihil aliud est, ut tu quidem credis, quàm Iesum designatum esse regem a Deo, qui aliquando regnaturus sit in domo vera, non autem allegorica Iacob. Nam & istud non Stephanum modò, qui jam fide & spiritu sancto plenus erat, ante illam singularem divinam pate-

patefactionem palàm professum fuiße, verùm etiam omnes, qui baptizabantur in nomine Iesu, si tuam illam interpretationem sequimur, necesse est, nec post illam patefactionem certiùs quàm antea id Stephano constare potuit. Nihil enim commune habet, quòd Iesus tunc staret in cælis a dextris Dei, cum eo, quod aliquando futurum esset, ut hic in terris regnaret super domum Israëlis. Potuit enim illud verissimum esse, etiamsi hoc nunquã futurum sit. Non igitur lapidabatur Stephanus quia simpliciter, sive etiam eo sensu explicitè, quem tu existimas, nomen Christi accipi debere, Iesum esse Christum profitetur, (si modò propter illa ipsius verba, Ecce video cælos apertos *&c. eum lapidatum fuiße volumus) sed quia eo sensu, quo ego nomen Christi, cum Iesu tribuitur, dici existimo, Iesum esse Christum profitebatur, id est eum jam regnare in cœlis super spiritualem Israëlis domum, quæ est universa ipsius ecclesia, palàm asseverabat, & sibi compertissimum esse ajebat, cum diceret se videre cœlos apertos, & filium hominis stantem a dextris Dei. Hoc enim, ut alibi dicetur, regnum illud planè designat, & ob oculos ponit. Sed videamus postremò quomodo verbum* Invocantem *interpreteris. Tametsi enim non satis te explicas, & verbis uteris planè ambiguis, & quibus videri possit, te professionem & confessionem illam quòd Iesus sit Christus, ab ejusdem invocatione separare, tamen rectè intuenti apparet, te nihil aliud a Stephano invocatum fuiße Christum significare velle, quàm Stephanum professum & confessum*

sum esse, quòd Iesus esset Christus. Sed quamnám inauditam & prodigiosam verbi Invocandi significationem nobis affers, & undenám illam hausisti? Quis unquam audivit, Invocare idem significare posse, quod Iesum eße Christum palàm confiteri? At dices jam ipse vis, & ego hoc loco tibi do, post verbum Invocantem *subaudiendum esse nomen* Iesum. *Rectè est. Sed Invocare Iesum, pro Iesum esse Christum profiteri, paullo minùs prodigiosa, quàm superior illa, interpretatio est, ut in sequenti cap: docebimus. Præterea quòd nomen Iesu subaudiendum sit, ex verbis illis Stephani,* Domine Iesu suscipe spiritum meum, *constare diximus, nec aliunde id peti potest. Quare necesse est, ut prædicta Stephani verba explicatio invocationis sint, & proinde ut Stephanus ea ratione Iesum invocaverit, quòd eum oraverit, ut spiritum suum susciperet, non autẽ quòd illum esse Christum profeßus fuerit. Hoc enim, teipso teste, etiam ante verba illa ab ipso constantissimè factum fuerat. Quæ omnia ita plana sunt & aperta, ut in eis confirmandis ampliùs laborare supervacaneum sit. Quare de posteriore tuæ responsionis parte agamus.*

Nam cum videres, etiamsi exemplum hoc Stephani Christum invocantis, quod attinet ad verbum Invocandi, nihil tibi officeret, id tamen satis non esse, si revera a Stephano Christus ea invocatione, de qua contendimus, invocatus fuisset, conaris Stephani verba aliqua ratione interpretari, unde elici non possit, verâ fiduciâ cordis aliquod bonum a Christo petitum fuiße, & ais: Vt igitur propter hanc

professionem, Iesum esse Christum, moritur, & eum hac ratione invocat, sic eum testem suæ confessionis esse vult, ut spiritum suum recipiat, & tanquam justus judex in illa die illum corpori suo restituat ex præcepto & potestate Dei patris. *Ex his verbis tuis, quamvis tu aliud omnino facere conatus fueris, manifestè apparet, quædam vera esse, quæ tu alibi in scripto tuo aperte negas, & Christum a Stephano imploratum fuisse, aut certè implorari potuisse, constat. Primùm dicis Stephanum voluisse, ut Christus esset testis confessionis suæ. Verùm quomodo Christus in cœlis existens potest audire & videre ea, quæ fiunt in terris, nisi divina aliqua vi sit præditus, qua etiam possit absens suis opitulari? vel si concedis, eum licèt absentem ea, quæ hic fiunt, percipere, & observare, cur tibi durum alibi videtur concedere, quòd, postquam hinc abiit, ulla in re ampliùs nos juvare possit, nisi personaliter, ut ais, de cœlis descendens id faciat? Numquid, ut ad priorem rationem meam revertar, Christus in cœlis habitans spectator tantùm est eorum, quæ in terris fiunt, & nihil præterea agit? Cur verò spectator obsecro? Dices fortasse, quemadmodum etiam ex verbis tuis colligitur, ut in extrema illa die tamquam justus judex unicuiq; secundum opera sua reddere queat. Atqui nisi alia subsit caussa, ea re non erat opus. Potuisset enim Deus illi ante diem illam omnia patefacere, ex quibus eum rectum judicium ferre cunctis mortalibus constaret. Quocirca nulli dubium esse debet, propter*

aliud, tantam vim illi a Deo datam fuisse. Id autem aliud esse non potest, quàm, ut ecclesiæ suæ curam habeat, eamq; regat, & gubernet, illiq; in tempore opituletur. Nam si dixeris, angelos quoq; testes a Paulo advocatos fuisse 1. Tim. 5. 21. qui tamen nihil eorum habent, quæ a me Christo propter eā advocationē tribuūtur, Respondeo, apud Paulū eo in loco non nominari simpliciter angelos, sed electos angelos, nempe eos, qui ad Ephesinam ecclesiam, cui Timotheus præerat, custodiendā electi fuerant, quāvis nullius oculis apparerent, quos non mirum est, quæcumq; Paulus ad Timotheum scriberet optimè percepisse, & idcirco eorum testes advocari potuisse. quibus tamen ideo datum fuerat, ut quicquid ad ecclesiam illam pertinebat, inspicerent, non ut spectatores tantùm essent, sed ut ei, quemadmodum jussi fuissent, præstò esse, & opem ferre possent. Cur autem ejusmodi angeli non tamen propterea invocentur, alibi a nobis explicabitur. Nec verò est quòd dicas, propter singularem illam divinam patefactionem licuisse Stephano Iesum Christum testem advocare confessionis suæ, quippe cum tamquam præsens ei exhibitus fuisset, Id autem aliis non licere, quibus ejusmodi patefactiones non conceduntur. Nam satis est patefactione illa non verè Christum Stephano præsentem fuisse exhibitum, nec ita propinquum, ut sine divina & inexplicabili quadam vi ejus confessionem percipere posset. Aperti enim illi sunt cœli, & ibi a se quàm longissimo spatio distātem Christum, Dei beneficio, mira-

mirabili quadam ratione conspexit. Atque, ut uno verbo dicam, ea patefactione nihil ipsi Christo additum, sed multum Stephano datum fuit. Quamquam nō opus est hac in re multum laborare, cum Paulus, citra ullam singularem personæ Christi patefactionem, eum testem sæpiùs adhibeat eorum quæ dicit, & præsertim supra dicto loco ad Timoth: & posteriore epistola ad eundem cap: 4. in ipso initio. Sed quanam ratione, cum in verbis Stephani nulla nec tacita nec aperta testimonii alicujus mentio fiat, ausus es dicere, eum voluisse, ut Christus esset testis confessionis suæ? Siccine in sacris litteris, quæ summa cum religione nobis tractandæ sunt, & in ipsis planè divinorum hominum verbis interpretandis

Hîc non pauca desunt.

CAPUT III.

qui cognominant nomen tuum. *Quid quæso hæc verba sibi volunt? Quis unquam vel græcè, vel latinè, vel etiam barbarè ad hunc modum locutus est?* Nominare *nomen alicujus manifesto sensu eleganter dicitur, & est apud Paulum 2. Tim: 2. 19.* Et recedat ab iniquitate quicumq; nominat nomen Christi. *quamquam in vulgata editione est:* Omnis qui invocat nomen Domini. *Sed* Cognominare *alicujus nomen nec aliquid significat, neq; usquam scriptum est. Verùm ut tota hac de re meliùs a lectoribus decerni possit, jam de eo, quod te secundo loco in hoc cap: agere diximus, accuratè videamus. Cum igitur verbum græcum quod* Invocare

care a latinis interpretibus redditum fuit (quod tu falsò, ut dictum est, ἐπικαλεῖν esse credidisti, cum enim quinquies verbi illius memineris, quater ἐπικαλεῖν scripsisti, & semel tantùm ἐπικαλεῖσθαι) duplicem, ut tibi placet, significationem habere queat, ut scilicet vel cultum ac petitionem, vel cognominationem declaret, nulli dubium esse debere ais, quin cognominandi significatio in illis locis, ubi nomen Christi invocatum a fidelibus fuisse dicitur, ei tribui possit. Hoc nimirum sensu, quòd Iesum cognominarent Christum, quemadmodum alibi scriptum est Simeonem cognominatum fuisse Petrum, & Iosephum Barsabam. Sed quomodo hoc fieri potest? Nam, ut allata a te exempla, & sensus ipse communis demonstrat, necesse est, quandocumq; in ejusmodi sensum verbum quod cognominandi activam significationem habere velimus, accipi debet, ut & persona quæ cognominatur, & cognomen quo cognominetur, adscribantur, & utrumq; quarto casu enuncietur. At in locis illis plerumq; nec persona, nec cognomen, est adscriptum, & interdum quidem utrumq;, sed secundo casu, & ab alio nomine rectum, ut in testimonio illo 1. Cor: 1. cum τοῖς ἐπικαλουμένοις nomen domini nostri Iesu Christi. Præterea vox Nomen, immediatè a verbo illo tanquam persona patiens recta, quæ in ipsis omnibus est, in allatis exemplis nec est, nec esse potest. Quippe, quia in phrasi exemplorum illorum neceße est, ut persona patiens, quæ immediatè a verbo illo regitur, sit vera persona.

ſona. neq; enim nomina, ſed perſonæ cognominantur. & tu in teſtimoniis meis non quidem nomen Ieſu, ſed ipſum Ieſum cognominatum fuiſse Chriſtum intelligi debere contendis. Adde quòd in exemplis tuis, nulla perſonæ agentis fit mentio: in teſtimoniis verò meis apertè fit. quod non minimi momenti eſse non multò pòſt docebo. Breviter, nulla eſt prorſus, ut uno verbo dicam, inter locorum, de quibus quæritur, phraſim, & eam, quam in exemplis a te allatis, aut in iis, quæ afferri poßent, eſſe conſtat, ſimilitudo; nec mirum, cum, ut diximus, non idem utrobiq; ſit verbum, nec tamen, ſi eßet, eandem ſignificationem habere poſſet, cum conſtructio diverſiſſima ſit. Quid enim commune haberet hæc locutio: Cognominant nomen tuum, ſive nomen iſtud, ſive nomen Ieſu Chriſti, cum ea, Simon qui cognominatur Petrus, ſive cum illa, Ioſeph qui cognominatur Barſabas? An non ut priores illæ locutiones cum iſtis poſterioribus congruerent, adeò ut illarum ſententia eſſe poſſet, Ieſum cognominatum fuiße Chriſtum, neceße eſſet ſcriptas ad hunc modum extare, Te cognominant Chriſtum, Iſto nomine Chriſti Ieſum cognominant, Ieſum cognominant Chriſtum? Hæc, quæ iſtas phraſes apertiſſimè diſcriminant, tu ipſe animadvertens, locutionem teſtimoniorum meorum in aliam, quæ ſcilicet cum exemplis tuis conſentiat, convertere conatus es. Sic enim ſcribis: Quid dicit Paulus, quid Ananias, quid Lucas? Hoc videlicet, omnes Chriſtianos ubiq; gentiũ Ieſum Chriſtum ἐπικαλεῖν invocare conſueviſſe. *Vide*

quàm

quàm parùm syncerè in testimoniis sacris recitandis verseris. Nemo eorum, quos nominasti, scripsit, Christianos Iesum Christum ἐπικαλεῖν, sed nomen illius personæ, seu nomen Iesu Christi ἐπικαλεῖσθαι. Porrò ex tua illa phrasi, quam divinis illis viris affingis, non modò posset tua interpretatio elici, cùm in ea & Iesus, qui cognominetur, & cognomen Christus disertè scriptum sit, ac personæ patientis locum a verbo ἐπικαλεῖν immediatè rectæ nomen Iesus *per se tenere queat, sed etiam propter verbum ἐπικαλεῖν fortaße omnino deberet. Neq; enim memini me verbum istud Invocandi, seu Implorandi propria significatione legere. Cæteræ verò ejus verbi significationes illis locis minimè convenire possunt. Itaq; vide quàm graviter in tota hac verbi Invocandi tractatione a te erratum sit, qui non modò ei verbo, quo usi sunt sacri scriptores, eam significationem, quæ tibi favet, nempe cognominandi falsò attribuisti, sed aliud verbum ejus loco substituisti, quod non & Invocandi & Cognominandi, ut tu putasti, significationem, sed fortassis cognominandi tantùm in iis locis, de quibus agitur, habere posset. Quin etiam vix credo inveniri, ubi verbum ipsum ἐπικαλεῖν cum cognominare significat, aliter, quàm personâ agentis nullâ expreßâ usurpetur. In activa quidem significatione per tertiam personam pluralis numeri, ut verbi gratia Simon quem ἐπικαλοῦσι Petrum. In paßiva verò per tertiam quidem personam, sed singularis numeri, cum scilicet*

de n-

de uno est sermo, ut in exemplis tuis, Simon, qui ἐπικαλεῖται Petrus. Quare nec tua illa phrasis, quam Paulo, Ananiæ, & Lucæ falsò tribuis, quia in ea persona agens expressa est, sustineri fortasse potest, nec in veris verbis eorum virorum propter eandem rationem verbum ἐπικαλεῖν cum cognominandi significatione locum habere posse videtur.

Mitto autem, quòd exemplum illud tuum Iosephi, quod attinet ad nomen Barsabam ineptum est. scriptũ est enim ibi Ιωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, non autem ἐπικαλούμενον. Sed quod de nomine Barsaba dixisti, de Iusti nomine sine dubio dicere voluisti, sequitur enim in textu: ὃς ἐπεκλήθη Ιοῦστος, Qui cognominatus est Iustus. Et hic est locus ille, quem in initio hujus capitis inter eos scribis, ubi vocabulum Invocationis non cultum aliquem, aut petitionem significet. sed nomen tantùm, & professionem. Atqui quomodo id facere potuisti, cum nec in codice latino verbum Invocandi, sed Cognominandi eo in loco scriptum sit, & in græco codice non sit idem verbum quod in locis illis, in quibus nomen Christi dicitur fuisse invocatum? siquidem, ut suprà dictum fuit, in illis locis est verbum ἐπικαλεῖσθαι deponens, in hoc verò verbum quidem ἐπικαλεῖσθαι, sed passivum. Quod idem dico de testimoniis illis tribus, sub citatione Act: 10. ibidem a te notatis. Namq; in duobus scriptum est, Simon qui ἐπικαλεῖται, seu cognominatur Petrus, non autem

quem

quem ἐπικαλοῦσι, sive invocant Petrũ. In tertio verò est, Simonem τὸν ἐπικαλούμενον, sive cognominatum Petrum, non autem, Simonem ὃν ἐπικαλοῦσι, sive quem invocant Petrum. Manifestũ igitur, ut ad rem redeamus, jam esse potest, nulla ratione statui posse, etiamsi concederetur verbum græcum ἐπικαλεῖσθαι eandem in testimoniis meis significationem habere, quod verbum latinum Cognominare. sensum eorum locorum esse, quòd Iesus cognominaretur Christus. Et certè is, qui, ne Christum imploratum umquam fuiße concedere cogeretur, & securè illi omnem divinum cultum adimere poßet, istam mirabilem interpretationem excogitavit, jam ipsi Christo, hæc ab eruditione sua quàm alienissima, & pueris ipsis non condonanda scribens, sui peccati aliqua ex parte pœnas dedit.

Sequitur, quo verissimam, eße eorum locorum, quam nos attulimus, interpretationem, omnibus perspicuum fiat, (quod alioqui, cum demonstratum sit interpretationem tuam nullum cum istis verbis commercium habere, planè supervacaneum esset) ut id quod tertio loco in hoc capite agis diligenter examinemus. Nam ut, non poße tantùm sed omninò debere interpretationem tuam admitti, meam verò rejici, demonstres, ad hunc modum argumentari intelligis. Ex duabus istis interpretationibus ea omnino retinenda est, quæ reliquis apostolicis scriptis est consentanea, quæ verò ipsis consentanea non est, prorsus repudianda. Atqui mea interpretatio illis

con-

consentanea est, tua verò minimè. Igitur mea omnino retinenda, tua autem prorsus repudianda est. Iam verò meam interpretationem, a sententia reliquorum apostolicorum scriptorum, longè abhorrere ex eo constare dicis, quòd nusquam legatur aliquem invocasse Iesum post mortem, ut opem ferat. Sed quàm istud falsum sit, Stephani exemplum, suprà a nobis unà cum tuis animadversionibus & interpretationib⁹, satis diligenter excussum atq; perpensum, si non tibi ipsi (ut sanè deberet) at cæteris plerisque omnibus palàm facturum confido, præter apertissimum Pauli exemplum 2. Cor: 12, de quo suo loco videbimus. ubi alia nonnulla idem confirmantia afferentur. Præterea, ut interpretatio mea in locis illis verbi Invocandi reliquis scriptis apostolicis consentanea esse demonstretur, satis est loca proferre, ex quibus cultum Christo attributum, & fiduciam in Christo collocatam fuisse intelligi possit. Hoc enim sensu id verbum in illis testimoniis prolatum fuisse contendo, ex quo sensu Christi auxilii imploratio quæ fieri possit, qua de re inter nos disputatio est, necessariò consequitur. Proferentur autem ea loca a nobis infrà commodiore occasione oblata. Et hæc quod attinet ad impugnationem tuam interpretationis meæ. Vt autem interpretationem tuam reliquis apostolicis scriptis consentaneam esse ostendas, multùm laboras, ut probes veros Christianos, & præcipuè Paulum apostolum, totos in hoc fuiße, ut affirmarent Iesum esse Christum. Sed nihil efficis, nisi quòd sententiam interpretationis meæ non leviter confirmas.

Aliud est Iesum cognominare Christũ, aliud asserere Iesum esse Christũ. Illud simplicem, appellationẽ, hoc disertã confessionem declarat. Illi, qui Simonem cognominabant Petrum, nihil aliud faciebant, nisi, quòd cum hominem illum nominare volebant, eum vel Petrum, vel Simonem Petrum vocabant. nihil cæteroqui de significatione cognominis Petri cogitantes, quasi ita eum appellantes confiteri vellent eum esse firmum, & stabilem in fide, unde ei tanquam ejus rei, quæ omnino futura erat indicium, & suæ providentiæ perpetuum monumentum, illud cognomen ipsi a Domino Iesu impositum fuerat. Iesum igitur cognominare Christum poterant ii quoq;, qui ipsum Christum esse confiteri nolebant, vel saltem ea de re nihil cogitabant, id quod a multis ex gentibus, licèt a Christiana religione aversis, qui eum hominem sic nominari a Christianis, & ab ipsis Christi discipulis ab ipso initio audierãt, factum fuisse non est dubium. Nam postea partim inter gentes obtinuisse, ut Iesus Christi nomine vocaretur, & ejus sectatores Christiani dicerentur, historiæ omnes apertè testãtur. Sed non mirũ esset te hæc duo confundere, Iesum cognominare Christum, & confiteri Iesum esse Christum, si eum a quo ista habuisti, ut sanè dubitari potest, in cæteris quoq; sequereris. Is enim fateri, immo ipsum credere Iesum esse Christum, unde homines justos haberi coram Deo sacræ litteræ testantur, nihil aliud esse existimat, quàm id paullo plus quàm oretenus profiteri. Alicubi enim id omnib: facilimum esse ait. Certè Iesum eße Christum

stum ex animo confiteri facile videri non debet. Nam cum Christus regem significet, eumq; sensibus istis externis regnare non videamus, sive id regnum præsens, ut verè est, sive futurum, ut cunctis placet, intelligatur, difficile est id sibi persuadere. Verùm quicquid sit, illud certissimum est ex vestra ista interpretationis Invocationis nominis Christi confirmatione, necessariò sequi confessionem veram, quòd Iesus sit Christus, quâ Deo chari efficimur, impiis quoq; esse communem, dummodo cum Iesum nominare volunt illum Christum cognominent. Nec verò est quod mihi objicias, te alio sensu dicere Iesum cognominatum fuiße Christum, quàm, exempli gratia, Simonē cognominatum fuisse Petrū, ut indicant illa verba tua, Alia tamen, atq; alia ratione. *Non enim potes tu, pro tuo arbitratu, verborum & locutionum significationes inducere, aut mutare, præsertim cum non de tuis verbis, sed de alienis quæstio sit. Si vis verbum* Invocandi *in meis testimoniis cognominandi significatione dictum fuiße, necesse est ut cognominandi verbum propria, aut saltem non inusitata significatione accipias, immo secundum eam interpreteris, quæ in exemplis, quib' interpretationē tuā cōfirmare niteris, manifesta est. Quocirca perspicuum jam eße potest, nihil ad confirmandā interpretationem tuam pertinere, quòd christiani omnes in hoc toti essent, ut assererent Iesum esse Christum, cum hoc aliud sit, quàm Iesum cognominare Christum. Sed finge idem esse. Certè si Iesum eße Christum asserere pro vera, & ex animo facta*

confessione, quòd Iesus sit ille Christus Dei, ut debes, accipis, cum concedas, seu potiùs ipse velis in testimoniis meis dici, Iesum cognominatũ fuisse Christum, jam simul & concedis & vis ipsi Iesu etiam post mortem (ut tu nec satis rectè, & parum piè loqueris, Iesus enim a morte ad sempiternam vitam triduo postquam interfectus est translatus fuit) cultum aliquem fuisse exhibitum, & in eo fiduciam aliquam fuisse collocatam. Nam Christum illum Dei esse, nihil aliud est quàm esse regem æternum, a Deo populo suo constitutum & datum. Atqui regibus a Deo populo suo datis, quamvis temporariis, & cultum exhiberi & in eis fiduciam collocari debuisse, declarant manifestè ea verba secundi Psal: Osculamini filium, ne fortè irascatur, & pereatis a via. Quoniam brevi exardescet ira ejus. Beati omnes qui cõfidũt in eo. *Certũ enim est hæc verba, quamvis ad futurum Messiã potissimùm pertinerent, ad Davidem tamen ipsum quoq; , qui de se ipso in eo psal: loquebatur, accommodari debuisse, quemadmodum in infinitis aliis ejusmodi locis factum fuisse necesse est. Quamvis enim ea verba plus homini mortali tribuere videantur, quàm conveniat, & ea quæ Dei propria sunt concedere, unde factum est ut nonnulli, & præsertim ii, qui malè de Christo sentiunt, ad Deum ipsum contra frequentiorem loquendi usum ea referri omnino velint, est tamen considerandum alia multa de eodem Davide dicta fuisse, quæ modum excedere videantur. nempe quia ad Iesum Christum, cujus ille typum gerebat, potissimùm perti-*

pertinebant, in quo verè, & sine ulla hyperbole perficienda erant. Et ne longiùs abeamus in eodem psalmo dictum est postula a me & dabo gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. *Quæ nemo non videt de Davide hyperbolicè, aut certè figuratè dicta fuisse, at de Christo Iesu verè, & propriè. Quare non est in verbis supra citatis idcirco loquendi usus receptior spernendus, quia nimis magnificè de Davide dicta videri possint. Nam quicquid in Davide nimium est, in Iesu Christo vix satis censeri debet, qui cum a Deo benignissimo ad tantam sublimitatem evectus fuerit, ut non modò ejus populum regat, atq; gubernet in perpetuum, verumetiam ipsis Angelis imperet, ac dominetur, & tandem sibi omnes inimicos suos potestate summa, quam ab ipso Deo accepit, subjecturus, & pedibus suis conculcaturus sit, meritissimò nobis injungitur, ut osculemur, id est veneremur eum, & ipsum pro domino, ac rege nostro colamus, & beati prædicantur quicunq; in eo, antequam ira ipsius exarserit, confisi fuerint. Quod si, ut diximus, hic cultus, atq; fiducia ipsi Davidi aliquomodo debebatur, propterea quod Christus Dei esset temporarius, cujus regnum angusto terræ spacio continebatur, nonne idem omnino Iesu debetur eo nomine, quòd Christus Dei æternus sit, cujus regnum nullis terræ aut cœli finibus terminatur, præsertim cum de Messia, ipsis etiam Hebræis approbantib⁹, ea psalmi verba dicta fuerint? Quomodo igitur ex animo confiteri poterant Christiani illi, Iesum esse illum Christum*

Dei, quin simul illum colerent, in eoq; fiduciam collocarent? Nam quòd Iesum esse Christum agnoscerent, & prædicarent, non quia jam verè esset, sed quia aliquando futurus eßet, adeò ridiculum & impium est, ut mirer hominem aliquem cordatum, & qui se Christianum eße profiteatur, id vel per somnium quidem cogitare. Verùm quando justo aliquo Dei judicio factum est, ut non desint qui ejusmodi monstra in Christi Ecclesia alere non vereantur, infra ea de re aliquantò pleniùs disseremus. Observandum est autem quòd inter cætera testimonia, quæ congeris, ut probes Christianos illos primitivæ Ecclesiæ nihil aliud antiquius habuiße, quàm ut affirmarent Iesum esse Christum, propter quod solum a Iudæis affligerentur, & interficerentur, affers Stephani exemplum, & sic eum loquentem facis: Ecce video cœlos apertos, & filium hominis Iesum stantem a dextris Dei esse Christum. *Et deinde addis*, quæ verba ut blasphemiam aversati illi, aures immissis digitis obturarunt, ne illa audire possent. *Certum est, ut supra animadversum fuit, in ipsis verbis Stephani, contrà quàm verba tua expressè sonent, nullam esse mentionem nominis Christi, & propterea te parum fideliter & hic, & ibi in ipsis recitandis versatum fuisse, præsertim verò hoc loco, ubi ad ipsorum finem de tuo planè addis illa duo verba Esse Christum. Nam quod antea quoq; post filium hominis addis de tuo Iesum, ut scilicet integra ea phrasis tibi constet Iesum esse Christum, id nihil miror. Verùm quid istis tuis additionibus*

tionibus agis? An non tacitè confiteris, vel Stare in cœlis a dextris Dei, idem eße, quod esse Christum, vel hoc ex illo necessariò consequi? Atqui superiore capite demonstratum est neutrum verum esse posse, quin simul verum sit, Iesum jam tum revera, non autem designatione regnaße super Dei populo, qui domus Iacob spiritualis seu allegorica est, & proinde ex tui ipsius interpretatione, quam pro verbo Dei nobis obtrudis, constat eos omnes, qui Iesum eße Christum confitebantur, confessos quoq; fuisse eum jam revera regem suum esse, atq; ob eam rem, & eum ex animo fuiße veneratos, & ad ipsum in necessitatibus suis confidenter confugere se posse optimè & agnovisse, & profeßos esse. Itaq; vides interpretatione etiam tua admissa, in omnib. illis locis, in quibus Christi nomen invocatum fuisse dicitur, ipsius Christi cultum, in eoq; fiduciæ collocationem contineri, unde opis imploratio, quæ jurè fieri posse putetur separari nequit?

Sed quis ea de re dubitare potest, cum ea phrasis ab hebræis accepta, apud ipsos perpetuò cultum & fiduciam comprehendat, adeò ut invocare nomen alicujus nihil aliud sit, quàm, aut cum cultu & fiducia ejus opem implorare, aut (& hoc frequentius esse videtur. Nam cum implorandi significatione libētiùs Invocare aliquem, quàm Invocare nomen alicujus dicit scriptura) illum ex animo publicè colere, in eoq; spes suas collocare, se profiteri.

Ex quo fit, ut, cum ex suprà dictis locis pateat idem reipsa eße, Invocare nomen Christi, quod esse

Christianum, & proinde Christianum eße non posse, qui Christi nomen non invocet, necesse sit, ut quicumq; Christianus meritò dici velit, Christum ex animo publicè colat, atq; in eo fiduciam suam collocare, se profiteatur, & se ejus opem precibus ad ipsum directis implorare jurè posse & agnoscat, & confiteatur. At enim quid præterea ad te revincendum quæro, cum tu hoc idem abunde fatearis, inter alia testimonia, ubi Christo Invocatio attributa sit, locum illum numerans Epistolæ ad Rom: cap: 10. ubi omnino de cultu opisq; imploratione verbum Invocandi *exponere necesse est? Scriptum est enim ibi primùm v. 12.* Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nam idē Dominꝰ omniū dives in omnes qui invocāt illū. *Nam quis umquam hic de cognominatione aliqua agi somniet, cum scriptum videat;* Dives in omnes, *quod manifestè declarat hunc talem dominum esse, qui & velit, & possit omnibus præstò esse, & de suo largiri, si ad ejus opem confugiant. siquidem vocabulum* dives, *& opes, & liberalitatem simul hoc loco significat. Deinde sequitur,* Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. *Quis autem est tam hebes, qui hæc verba de ipso Deo olim dicta, & a Paulo, ut non pauca alia tum ab ipso tum ab aliis Christi discipulis, Christo tamquam ei, cum quo Deus omnem suam potestatem in universam Ecclesiam suam communicaverit, meritò accommodata, unà cum cultu opis implorationem declarare non perspiciat? Postremò additur,* Quomodo invocabunt, in quē

non crediderunt? *Nemo est autem qui horum verborum sententiam esse non videat, fieri non posse, ut quis eum ex animo colat, ab eoq; opem imploret, cui non confidat. non autem, ut tibi ea interpretari necesse esset, fieri non posse ut quis eum cognominet, in quem non credat, quo nihil ineptius dici potest. aut (si priorem illam tamquam prætermissam interpretationem repetere velis)* Non *posse fieri ut quis ab eo denominari velit, cui non confidat. quod parum firmum esse, & non rectè conclusum omnes animadvertent.* Contingit *enim non rarò, ut quis ab aliquo sponte denominetur, cui tamen parum fidat.* Non *dubito autem te imprudentem atq; adeò invitum, alterius vestigiis, qui te jam sæpiùs per devia aberrare fecit, insistētem, hunc locum iis adnumeraße, in quibus Christo invocatio tributa fuerit, sed* Deus *est, &* Christus *ipse, qui hac ratione gloriam suā vindicat, & vos sibi, & suæ majestati atq; potentiæ, dum eam maximè agnoscere refugitis, & opprimere conamini clarissimum testimonium dare cōpellit. Sciò equidem si ea verba Pauli diligentiùs perpenderis, te, modò id tibi tua gravitate indignū non videatur, libenter id quod scripsisti revocaturum, & dicturum in illis non de* Christo, *sed de* Deo *sermonem esse. Atqui de Christo Paulum loqui multa demonstrare poßunt. Præcedit enim in textu: Dicit enim scriptura*, Omnis qui credit in illum non confundetur. *Quæ verba ex cap: 28. Esaiæ petita, & de lapide illo offendiculi a Deo in Sione ponendo dicta, manifestum est non ad ipsum Deum,*

ſed ad Chriſtum referri debere, quin de Chriſto apertè ab eodem Paulo citantur ad finem cap: praecedentis. Quod idem fit a Petro prioris epiſt. cap:2. v:6. In ipſis autem verbis eſt ea locutio, Nam idem Dominus omnium, *id eſt, & Iudæorũ, & Græcorum. Quam locutionem in eundem planè ſenſum de Ieſu Chriſto uſurpat Petrus Act: 10. v: 36. Poſt autem ipſa verba ſequitur;* Quomodo autem credent in eum, quem (*ſive* de quo) non audierunt? *quod ad Chriſtum referri debere, præter alia multa id ſatis evincit, quod poſtmodum ſequitur, ſed non omnes obedierunt Evangelio, & quod Paulus auctoritate ſcripturæ ſecundum ſenſum anagogicum, & allegoricum conatur oſtendere, Iudæos omnes in univerſum audiviſſe illum, ſive de illo, de quo ſermo erat. Nam quid opus erat exquiſitis ejusmodi propheticis interpretationibus, ſi de Deo eos audiviſſe docere volebat? Immo quid opus id erat docere, cum plusquàm manifeſtum omnibus eſſet, nec quibusdam in locis obſcurè in ſacris litteris prædictum, ſed apertiſſimè ubiq; memoriæ proditum foret? Nam ſi quis dicat, manifeſtiſſimum quoque fuiſſe Iudæos ferè omnes jam de Chriſto audiviſſe. Primum id planè nego. Ea enim, quæ diverſas urbes peragrando ad Chriſti annunciationem ſpectantia cum populo hebræo egiſſent Apoſtoli, nondum omnibus nota erant. præſertim cum Paulus non de ſimplici auditione Evangelii loquatur, ſed de ea, quæ per efficacem, niſi contumacia ipſorum obſtitiſſet, verbi prædicationem Iudæis contigerat: Quod verbum in vulgata latina editione, &*

in non

in non paucis græcis codicib°, Christi verbum ibidem appellatur. Deinde non satis fuit Paulo id iam notissimum esse posse, sed divinis oraculis quoq; consentaneum censeri debere demonstrãdum suscepit. Quod, ut dictum est, si de auditione Dei, sive de Deo sermo fuisset, supervacaneum omnino, atq; adeò ineptum videri debuisset. Ex quibus omnibus, ut prædiximus, præter ipsam confessionem tuam, indubitatum esse debet, universum locum ad Christum referendum esse. Certè is, qui primus hac ætate nostra, Dei beneficio, personæ Christi veritatem exactissimam in lucem protulit, sic breviter in hunc locum annotat.
"Eadem ratione invocandus est dominus Iesus, qua fides ei habenda est. sed ut per eum credo ipsi Deo, 1. Pet: 1. 21. ita Deum invoco per Christum, immo Christum ipsum, ut illum in quo mea fiducia collocata est."

Hujus autem testimonii, licèt omnium præclarissimi, in quibus de Christi invocatione, ipso Invocandi verbo disertè expresso, agatur, nec tacitè nec apertè in priori scripto meo ullam mentionem feci (de iis enim tantummodo locis egi, ubi non ipse Christus, sed Christi nomen invocatum fuisse legatur) non quia id jam non animadvertissem, sed quia multos ex nostris ipsis esse sciebam, qui non ad Christum, sed ad Deum illud referrent. Cui non dubito addi debere locũ illum 2 Tim: 2. 22. cum iis qui invocant Dominum de corde puro, non solùm quia Paulus τῶ κυρίω nomine (In græco enim est τὸν κύριον) nisi aliud addatur, Christum perpetuò intelli-

telligere solet, nec fortaße ne unus quidem locus apud ipsum invenietur, in quo nomen illud cum articulo Deum manifestè significet, nisi si ad aliquem veteris testamenti locum eius verba respiciant, sed etiam, quia dubium esse non potest, quin Paulus eos intelligere voluerit, qui Christianos se esse ex animo profitebantur, quos ea periphrasi designare voluit, quippe cum, ut dictum fuit, non possit quis Christianus esse, & Christum non publicè colere, in eoq; spes suas collocare, & ad ejus opem se confugere ipsum orando posse non profiteri.

Itaq; tandem vides, quot locis Christo ea invocatio, de qua quærimus, in sacra scriptura tributa fuerit, ipso etiam invocandi vocabulo expresso, nisi quod excepto loco illo ad Rom: 10. Invocandi verbum non ipsam implorationem, de qua potissimùm inter nos disputatur, sed cultum propriè ac fiduciam declarare videtur. Verùm cum ex cultu & fiducia necessariò, ut sæpius dictum est, implorandi facultas consequatur, non immeritò ii a me, tãquam in quibus, per ipsum invocandi verbum, invocatio, id est imploratio, Christo in sacra scriptura tributa sit, allati fuere. & tamen non dubitas asserere satis superq; te manifestum fecisse, vocabulum invocationis Christo non tribui, quando pro cultu & fiducia ea accipitur cum a Deo bona corporalia, & spiritualia petimus, Nam te his verbis veram cordis fiduciam intelligere, & omnem veram eius opis implorationem Christo, postquam in cœlum ascendit, adimere, ex iis quæ hactenus a te disputata sunt, apertissimum est. Quinetiam an-

iam antequàm ad alia mea testimonia respondeas, ex quibus ipso invocandi verbo non expresso Christo invocationem tributam fuisse docui, iterum illam tuam cantilenam canis, de necessitate istius verbi ad invocationem Christi ex sacris litteris probandam, inquiens, cum vocabula non sint, neq; res ipsas existere posse. Quasi verò solum vocabulum Invocationis, seu verbum Invocandi inveniatur, quo id, de quo quærimus, luculenter significari possit. Sed jam abunde, ut spero, in primo cap. tuus hic puerilis error confutatus fuit.

Caput IV.

Nunc videamus quomodo contra fundamētum, &c. Primum est, &c.

In hoc cap. de duobus meis testimoniis agēdum est, uno ex initio, altero ex fine epistolarum Pauli desumptis. Quod ad primum attinet, tripliciter ad argumentum meum inde ductum respōdere videris. Primò enim quòd plus sit in consequente, quàm in antecedente. 2. quòd antecedens sit falsum ostendere conaris. 3. per ambiguitatem & fallaciam, quæ in antecedente sit, argumentationem meam inanem esse ostendere tentas.

Iamq; de primo videamus. Ais plus esse in consequente, quàm in antecedente, quia non omnis qui confert gratiam & pacem invocandus est. quasi verò ego ita argumentatus fuerim, Christus confert gratiam & pacem, Ergo invocandus est. An non meministi,

misti, primùm, nos hoc loco agere non quidem an Christus invocandus sit, sed an in sacra scriptura invocatio ei tributa sit, id est, an in sacris litteris legatur Christum invocatum fuisse. An non deinde in argumentatione mea disertè pro antecedente scriptum legisti, quod & ipsemet apertè fateris, Paulum in omnibus suis Epistolis precari gratiam, & pacem a domino Iesu Christo? Quomodo igitur non vides argumentum hoc esse meum? A Christo in suis Epistolis Paulus gratiam & pacem precatur: Ergo Christo in sacra scriptura invocatio est attributa. Aut cur injuria meis argumentationibus id objicis, quod tuis summo jure objici potest? Nam te argumentando plus in consequente, aut etiam planè aliud quàm in antecedente ponere, etiam ex iis quæ diximus, & deinceps ex iis quæ dicenda sunt, omnibus, ut spero, perspicuum fiet. Sed quæso videamus quomodo plus in consequente, quàm in antecedente ejus argumentationis, quam mihi affinxeras, probes. Ais Apostolos septem spiritus, & ipsum spiritũ sanctum conferre gratiam, & tamen neminem ex istis ullo modo invocandos esse, & interim testimonia eorũ, quæ ita constanter asseris, in medium non producis, ut diligenter examinari queant. Et sanè præter id, quod dicis de septem spiritibus, incertum apud me est, an cætera quæ affirmas disertè scripta legantur. Immo quod ad Apostolos attinet, crediderim me posse prorsus negare uspiam scriptum esse, ipsos gratiam & pacẽ conferre. Quòd gratiam & pacem annuncient, precentur, & per Evãgelii prædi-

cationem eas a Deo & Christo oblatas consequendi facultatem hominibus faciant, & verissimum est, & ejusmodi sententias in divinis litteris legi non diffiteor. Legitur etiam apud Paulum Rom: 1. v. 11. quòd ipse cuperet impertiri aliis aliquod donum spirituale, & alia hujuscemodi. Sed mirum quantum distant hæc ab ipsa pacis & gratiæ collatione. Declarat hoc locus ille de impertiendo dono spirituali, si quis ejus rei explicationem, quæ illico in Pauli verbis subsequitur, legere non prætermittat. Si umquam testimonium aliquod tui dicti protuleris, exactiùs me responsurum polliceor. Quod verò attinet ad spiritum sanctum, etsi nunc non succurrit locus aliquis singularis, ex quo dictum tuum potiùs, quàm ex aliis probari credere potueris, concedo tamen id disertissimè scriptum esse. Quid tum? spiritus sanctus non est persona aliqua, sed tunc, cum tamquam persona aliquid agens inducitur, nihil aliud est, quàm virtus, & potentia Dei. Quare non mirum est si ei omnia tribuuntur, quæ ipsi Deo tribui solent, & tamen neq; adoratur neq; invocatur, nisi quis per prosopopœiam id aut fieri, aut dici posse affirmet. quemadmodum per prosopopœiam innumera alia ei tribuuntur. Neq; enim, ut arbitror, absurdum videri debet, si quis dicat se adorare virtutem ac potentiam Dei, aut ipsam invocare. Cum non absimiles, & multò duriores locutiones in sanctis litteris legantur, (Psal: 99. 5. & 132. 7. Prover: 2. 3.) & unusquisq; per eam phrasin adorandi, & invocandi virtutem & potentiam Dei nihil aliud signi-

significari intelligat, quàm ipsum Deum qui virtute, & potentia præditus est, adorare, & invocare. Et quamquam tu ipse in iis scriptis, quæ hactenus communiter cum aliis edidisti, satis apertè adversus trinitarios defenderis spiritum sanctum non esse personam, atq; ea disputatio longiorem tractationem requireret, attamen in examinatione alterius testimonii mei aliquid a me hac de re dicetur. De spiritibus autem illis septem, qui non modò conferre gratiam & pacem dicuntur, sed ab ipsis etiam eas Iohannes precatur Apocal. 1. 4. dico primùm te non posse eos pro instantia adversus argumentationem meam afferre, cum inter ipsos & Christum, summa quædam differentia sit, quæ illos in hoc invocationis negotio apertè discriminat. Scimus enim de Christo, quod & audiat & intelligat, quamvis absens, ea quæ dicuntur, aut fiunt a nobis. id quod ne tu quidem negas, ut in exemplo Stephani examinando vidimus, quamvis alibi id prorsus negare videaris. De septem autem illis spiritibus nihil tale scimus. Quapropter cum gratiam & pacem ab illis precatur Iohannes, ea non invocatio, sed votum censeri debet. Hanc mirabilem virtutem non solùm omnium hominum dicta & facta cognóscendi, sed cogitationes quoq; eorum percipiendi, uni tantùm Christo a Deo concessam cum ipsoq; communicatam legimus. Quare solum ipsum post Deum invocare quocumq; in loco, quocumq; modo possumus. Reliquæ res creatæ, quantavis potestate polleant, si a nobis absint, nullo modo, sin præsentes sint, nonnisi voluntate ne-

te nostra aut verbis, aut alia quavis ratione patefacta implorari a nobis possunt, quamvis optare, ut vel nobis vel aliis præstò sint omnino possimus. Quemadmodum igitur, si quis alicui ab iis qui præsentes sint & ipsum audiant, & simul ab iis, qui absint, nec ipsum audire possint, iisdem verbis obliquis, id est, non tamquam ad secundam personam directis, sed de tertia prolatis, aliquod bonum eodem tempore precetur, quod ad priores attinet, petitio, quod verò ad posteriores, votum ejusmodi precatio censeri debet. Sic etiam quamvis Iohannes iisdem verbis obliquis, & a Deo, & a Christo, & a septem illis Spiritibus gratiam & pacem precetur, quod tamen ad Deum & Christum attinet, qui eum audiebant invocatione usus fuisse, quòd verò ad septem spiritus votum, & animi sui desiderium expressisse dicendus est. Hujus autem differentiæ, inter Christum & cæteras res creatas, in argumẽtatione ipsa apertè non memini, sed eam, tamquam quæ notissima & indubitata esset, tacitè pro concessa sumpsi. Hoc dico ne iterum hic mihi istud objicias, in argumenti mei consequente plus esse, quàm in antecedente. Præterea quid absurdi sequeretur, si septẽ illos spiritus invocatos fuisse a Iohãne diceremus? An non aliæ quoq; res creatæ, si subvenire nobis possint, invocantur? Quid enim aliud est invocare, quàm auxiliũ & opem implorare, & precibus ad personam ipsam directis contendere? Hoc sanè quotidie fieri videmus, citra ullam gloriæ Dei imminutionem. Quod si persona illa divinitus missa, & auxilio opiq; ferendæ constitu-

ta ab ipso fuerit, quales nonnulli homines ante Christum quoq; fuerunt, nefas est dubitare, an vera fiducia cordis ea imploratio fieri possit. Quamquam palàm est te Christo a nobis absenti omnem invocationem, qualis etiam ea est, quæ hujus mundi principibus tribui jurè potest, planè adimere, quippe qui eum hoc tempore nulla nobis subveniendi potestate præditum eße, nullamq́ præsentem curam nostri gerere prorsus affirmes. Si igitur ex argumentatione mea omnino consequi velis, septem illos spiritus aut invocatos fuisse, aut invocari poße, nihil aliud efficies, quàm ut tantò magis Christi invocationem confirmes, qui, sine dubio, ut suo loco dicemus, hoc præsenti tempore omnibus sive angelis sive spiritibus longè antecellit.

Postremò animadvertendum est, illos septem spiritus non esse quid diversum ab ipso Christo. Nam infra cap: 5. v. 6. isti iidem septem spiritus, qui ubiq; Dei spiritus appellantur (eorum enim etiam cap: 4. v. 5. fit mentio, & ibi tamquam septem lampades ardentes ante thronum Dei Iohanni visi sunt) dicuntur eße septem cornua, & septem oculi agni, & in initio 3. capitis describitur Christus hoc pacto, Hæc dicit qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas. *Quamobrem verba illa in primo capite, Et a IesuChristo &c. ἐξήγησις præcedentium censenda sunt, tamquam si pro Et, scriptum fuisset Id est, cum nihil aliud sint revera septem illi Dei spiritus, a quibus antea gratiam & pacem precatus fuerat Iohannes, quàm ipse Iesus Christus multiplici, & absoluta quadam divina potestate prædi-*

tus. Et sanè cum nusquam alibi ejusmodi gratiæ & pacis precatio aliter quàm a Deo & a Christo fiat, verissimam esse hanc nostram interpretationem visum iri speramus. præsertim cum parum verisimile sit, Iohannem in gratia & pace precanda alterius personæ post Deum priùs, quàm Iesu Christi mentionem fecisse. Frequentissimum autem est, ut omnes sciunt, apud omnes bonos auctores, præcipuè verò apud sacros scriptores, simplicem copulam pro expositiva particula usurpari. Tibi verò in scripto hoc tuo, ut suprà diximus, adeò familiare, ut nec dura nec insolens ullo modo explicatio hæc mea tibi videri debeat. Sed jam de secunda tua responsione agamus.

Secundò igitur dicis antecedens argumentationis meæ falsum eße, cum in epistolis Pauli nusquam apertè dicatur, Gratia & pax a Iesu Christo conferatur, verùm a Patre domini Iesu Christi. At ego dico ubiq; id satis apertè dici, & quibusdam in locis apertissimè, in quibus, contrà quàm tu asseras, nullo pacto vel dicitur, vel dici meritò suspicari quis potest, A patre domini Iesu Christi. Nam in initiis epistolarum ad Gal: 2. ad Timoth: & ad Titum, in Græco post vocem πατρὸς non est ἡμῶν, quæ vox alibi alicujus ambiguitatis caußa esse potest, cũ quod ad grammaticam attinet, tunc particula καὶ, quæ statim subjicitur, non minùs πατρὸς, quam ἀπὸ repetere tacitè queat, ac si dictum esset, Patre nostro & patre &c. Quomodo autẽ id fieri poterit ubi scriptum est ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ &c. cum nemo ante particulam καὶ nominatus fuerit, cujus Deus

pater esse dicatur, nec (tamquam de alio quoq; idem postea dicendum sit) ea particula vocem πατρὸς repetere ullo modo possit, & prorsus necesse sit ut repetat vocem ἀπό? Dices fortasse, particulam καὶ in locis illis idem valere quod Etiam, & sic vertendam esse ibi salutationem illam, Gratia vobis & pax a Deo patre etiam Domini nostri Iesu Christi. Sed quis ad interpretationem istam, præsertim si sensum, qui inde elicitur, spectet, risum tenere queat? De absurditate autem sensus, qui inde eliciatur non ita multò pòst videbimus. Profectò non queo satis mirari hac in re pertinaciam tuam, qui, & a me & ab aliis antea monitus, adhuc in sententia persistas, & contra omnem loquendi aut rationem aut usum, adeoq; contra ipsum communem sensum, ea verba Pauli in prædictis etiam locis ita interpretari velis, ut non a Deo patre & a Iesu Christo, sed a Deo patre Iesu Christi gratiam & pacem precatus fuerit, tantum abest, ut ex iis locis aliorum, in reliquis parium, qui ambiguitatem illam præ se ferunt, veram & perspicuam interpretationem agnoscere velis. Quin etiam audes præterea mihi, quem in priore sententia permanere haud falsò existimas, objicere, quòd non veritatem, sed victoriam quæram. Utri nostrum id objici possit aliorum erit iudicium. Veram autem in locis illis, si grammatica spectetur, ambiguis, una cum cæteris omnibus interpretationem me sequi, præter tria illa loca, quæ pro apertissima ipsorum explicatione esse possunt, probat quoq; finis epistolæ ad

Ephe-

Ephesios, ubi Paulus pacem & charitatem cum fide ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ precatur. Confirmatur idem ex eo, quòd in initio secundæ epistolæ Iohannes disertissimè gratiam, misericordiam, & pacem a Deo patre, & a Domino Iesu Christo filio patris Electæ & eius liberis, in initio autem Apocalypsis a Iesu Christo teste illo fideli gratiam & pacem septem illis Ecclesiis manifestè precatur. Quibus omnibus testimoniis etiamsi penitus destitueremur, nemo tamē sanæ mentis in locis illis grammaticalem illam ambiguitatem tanti facere deberet, ut asserere non dubitaret posse illos ad hunc modum verti, A Deo patre nostro, & domini Iesu “
Christi. Ex hoc enim loquendi modo colligeretur, “
Deum vel priùs, vel evidentiùs, ac certiùs esse patrem nostrum quàm Christi. Quod omnino contrà se habet. Christi enim, qui primogenitus est inter multos fratres, & filius Dei declaratus dicitur, & tempore priùs, & multò clariùs Deus pater est, quàm cæterorum. Propterea ipse Christus non dixit, Ascendo ad patrem vestrum, & patrem meum, sed A- Ioh.20.17.
scendo ad patrem meum, & patrem vestrum, & sic “
semper invenies in sacris litteris, cum de divina, ut “
ita dicam, filiatione & Christi, & nostra fit aliqua mentio, Christum priùs nominari, non solùm quia, ut diximus, tempore & rei evidentia in eo nos præcedit, sed etiam præstantia, unde unigena filius appellatur, ac præterea per ipsum nos filiationem hanc adepti sumus. Quare ineptissimè loquentem Paulum faciet, quisquis eum priùs dixisse velit, Deum esse

patrē nostrum, & postea subiunxisse, Et Domini Iesu Christi, præsertim cū non semel, sed sæpius, seu potiùs semper, & ob eam rem nō per incogitantiā, sed consultò ab ipso id factum fuiße necesse esset. Sed multò adhuc ineptiùs loqueretur Paulus, si in locis illis, in quibus post vocem Patre deest vox nostro, particulam Et pro Etiam interpretaremur. Nam ex *ea interpretatione multò adhuc apertiùs colligeretur, obscurius fuisse an Christus esset filius Dei, quàm, an cæteri essent. Mitto, quòd si in ea salutatione Paulus noluisset per particulā καὶ repetere vocem ἀπὸ, omnino verisimile est illū præpositurū fuisse articulū nomini Domini nostri Iesu Christi, hoc pacto, καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, hoc enim ad mentem ejus indicandam satis fuisset, cum vox θεοῦ a voce ἀπὸ manifestè antea recta articulo careret. Quin & ob eam ipsam caussam linguæ Græcæ proprietas, ut arbitror, non tulisset, ut vox ἀπὸ repetita tacitè fuiße intelligeretur. Quod autem dicens, te nolle contendere mecum de illa phrasi ambigua, postea ais*, Interim semper erit verum, & manebit ut omne bonū datū sit a patre luminū, quocumq; tandem modo inflectas textum, *quid quæso aliud facis, quàm quòd mihi adscribis quod tuum est, & pertinaciam tuam in verbis illis interpretandis ad extremum retinens, contra te ipsum argumentaris, & tuæ sententiæ de non invocando Christo unicum fundamentum evertis? Nam rectè dicis semper id mansurum, ut omnia bona a Deo de-*

scen-

scendant. Quamvis enim Christus potestatem in cælis habeat gratiæ & pacis conferendæ, non tamen ex eo fit, quin Deus omnem gratiam & pacem conferat, cum Christus eam potestatem a Deo acceperit, & ob eam caussam Deus ipse per Christum eam gratiam & pacem, quam Christus confert, conferat, ut non ita multò pòst fusiùs differetur.

Sequitur, ut tuam tertiam responsionem examinemus. Itaq; postremò ais, posse te concedere, non a Deo patre tantùm, sed a Christo quoq; precatum fuisse Paulum, contra sui ipsius mentem, iis ad quos scribebat, gratiam & pacem, nec tamen inde sequi, quod maximè volo. Differentiam enim & discretionem inter utrumq; adhibendam esse, quam deinde explicas. Sed primùm consideremus

Desunt nonulla.

persistat, optat. Iā verò, si istæc interpretatio tua admittatur, necesse est, ut Paulus voluerit dicere, Ego precor Deum, ut velit in vobis firmā & ratam habere eam viā impetrandi ab ipso gratiam & pacem, quam Christus monstravit, ita ut si eam viam ingressi fueritis gratiam & pacem vobis largiatur, aut, Ego opto ut vos eam viam ingrediamini, quam Christus monstravit, ita enim fiet ut gratiam & pacem Deus vobis donet, aut utrumq;. Si primum voluit dicere, ineptam profectò salutationem Ecclesiis illis adscripsit, cum id eis precatur, quod omnino futurum erat, nec fieri alio modo poterat. Quid enim? Numquid deficere poterat umquam fides & constantia Dei in promissis suis? Hæc non quidem precari Paulus, sed de ipsis commonefacere aliquando consuevit. Sin

autem alterum dicere voluit, nulla erit salutatio, nihil enim verè eis precatur, nec ab aliquo optat, sed ut ipsi id faciant; unde gratiam & pacem a Deo habere possint se cupere ait. Quod admonitio, non autem salutatio dici debet. Quod si utrumq; Paulus intellexit, nihil plus efficitur, cum, ut dictum est, in uno inepta, in altero prorsus nulla salutatio sit, neq; hæc duo simul juncta aliquid tertium, quod ad salutationem attinet efficere possint. Immo dices efficient, si hoc pacto coniungantur. Ego Paulus precor Deum, ut vos eam viam ingredi faciat, quam vobis Christus monstravit, ut hac ratione gratiam & pacem ab ipso consequamini. At enim hic iam aliud est, quod nec in utrovis eorum neq; ex toto neq; ex parte reperitur, nec ex tua interpretatione ullo modo elici potest. Quod enim Deus faciat, ut illi a Christo monstratam viam ingrediantur, hoc neq; in modo, quo gratiam & pacem ab ipso Deo, neq; quo a Christo conferri vis, continetur. Nulla enim in ipsis mentio, quòd Deus efficiat ut viam a Christo monstratam ingrediamur, sed quod attinet ad Deum, de ipsa collatione tantùm gratiæ, & pacis, quod verò ad Christum, de viæ tantùm monstratione ad collationem illam, ut ita dicam, ad effectum producendam verba fiunt. Quod nec aliter fieri poterat, cum de utroq; id tantùm simpliciter & quæretur, & quæri deberet, quomodo ipsam gratiam & pacem conferant, non autem quid præterea in nobis efficiant, quamvis huc quàm maximè pertineat. Si ea multa testimonia produxisses, in quibus ais contineri vo-

tum

tum Pauli, ut gratia Domini nostri Iesu Christi firma sit in nobis atq; persistat, non dubito, quin constitißet, vel admonitionem, non autem votum sive simplicem precationem, esse, vel aliud ibi optari, quàm ipsam confirmationem viæ a Christo monstratæ, ad obtinendam gratiam a Deo.

Sed quid in interpretatione ista tua refellenda laborare attinet, cum nullo modo verbis sit consentanea, & nullum prorsus exemplum ejusdem aut similis locutionis proferas? Si verba Pauli salutationem non cum precatione, sed cum annunciatione continere dixisses, & mentem ipsius fuisse, a Deo patre tamquam a vero datore, a Iesu Christo autem tamquam ejus rei primario quodam præcone, gratiam & pacem ecclesiis illis annunciare, & suis verbis confirmare, non ita manifestè a proprietate verborum recessisses. Quam tamen interpretationem sustineri non posse non pauca demonstrant. Primùm quia in similibus salutationibus, ubi gratiæ & pacis mentio fiat apud alios apostolos, apertè non annunciatio, sed precatio continetur, nec de re præterita aut præsenti, sed de futura quæ optetur, agitur, ut in utriusq; epistolæ initio apud Petrum, & apud Iohannem in secundæ initio videre est. Quibus addi potest initium epistolæ Iudæ, quamvis ibi gratiæ mentio non fiat. Deinde cum videamus, Paulum eadem salutatione, ad ipsum Timotheum & Titum scribentem, uti, qui cæteris evangelium prædicabant, ab omni verisimilitudine abhorret, eum ea salutatione non precari, sed annunciare gratiam &

pacem voluisse. Præterea locus ille ad finem epistolæ ad Ephesios satis declarat in ejusmodi salutatione non annunciationem, sed precationem contineri. ibi enim præter pacem charitatis & fidei mentio fit, quæ non annunciantur, sed optantur & petuntur. Nisi si quis velit ea verba, Charitas cum fide, divinam charitatē, quæ fidelis, id est, stabilis & firma sit significare. Verùm quæcumq; sit eorum verborum sententia, eo in loco annunciationem esse non posse satis superq; id indicare videtur, quòd in fine epistolæ sint, ubi annunciationes locum habere nequeunt. Poteras etiam, a verborum proprietate minùs recedendo quàm feceris, dicere, Paulum precari, ut gratia illa & pax, quam Deus Pater per Christum mūdo annunciaverat, & exhibuerat, illis ecclesiis contingeret. nec quod ad verba attinet, aliquid huic interpretationi magis obstitisset, quàm defectus articuli. Nam certè si Paulus hoc intellexisset, ἡ χάρις καὶ ἡ εἰρήνη dixisset, ut gratiam illam singularem significaret. Nunc quando indefinitè χάρις καὶ εἰρήνη dixit, favorem & felicitatem (id enim gratia & pax significant) in genere a Deo patre, & a Christo eum precatum illis fuisse necesse est. Atq; hanc eandem ob caussam, etiamsi in supra dicto loco ad Ephesios de divina fideli charitate ageretur, non tamen de ea singulari, quæ jam exhibita fuisset, sed de exhibenda in genere verba fierent. Et propterea non annunciatio, sed precatio, vel (ut ita dicam) optatio omnino esset. Quod verò ad senten-

tiam

viam attinet, illud huic interpretationi objici potuisset, quòd jam illis ecclesiis ea gratia & pax contigisset. Sed incommodum hoc vitari potest, si non ut contingeret, sed ut augesceret & confirmaretur precatum fuisse Paulum diceremus. At verò inquies, hoc illud idem est, quod ego dico. Immo longè aliud est. Tu enim de gratia & pace, quarum impetrandi viam nos Christus docuerit, loqueris, quasq; Deus, si eam viam teneamus, nobis conferat, quæ non nisi plus quàm impropriè in nobis confirmari, & augeri dici possunt. Ego verò de illa gratia & pace loquor, quam Deus per Christum ab ipso initio mundo exhibuit, quæ postquã semel, Dei beneficio, per prædicationem evangelii alicui populo contigit, propriè crescere, & stabiliri dicitur, cum ejusdem Dei beneficio cõtinuatur in populo eadem prædicatio, eaq; sincera & incorrupta retinetur, atq;, ut præsertim in primitiva ecclesia fieri solebat, externis præterea aliquibus spiritus sancti donis fulcitur ac corroboratur. Poteras postremò aliquantò commodiùs Pauli salutationem interpretari, si dixisses, sententiam eorum verborum a Deo patre nostro, & a domino Iesu Christo, esse in cognitione, sive per cognitionem Dei & Christi. Tametsi enim vis aliqua verbis fiat, non tamen tanta sit, quanta per interpretationem tuã, cum æqualitas illa inter Deum & Christum, quam præ se ferunt, conservetur. Atque hanc interpretationem id confirmare potuisset, quòd Petrus ejusmodi salutatione utitur in posteriore epistola inquiẽs, Gratia vobis & pax multiplicetur in

cogni-

cognitione Dei, & Iesu domini nostri. *Verumtamen cum Petri mens sit, unà cum gratia & pace precari cognitionem Dei, & Iesu Christi, neque exprimat a quo precetur, ex verbis Pauli, in quibus id disertè exprimitur, sunt ejus verba supplenda, tantum abest, ut per hæc illa interpretanda sint, nisi quatenus vicissim id quod in Pauli verbis deesset, ex Petri verbis addendum, id est subaudiendum foret, ita ut Pauli sententia eßet, se precari, ut Deus & Christus per cognitionem sui ipsorum gratiam & pacem illis ecclesiis largiantur. Ita nec verbis nec sententiæ aliqua vis fieret. Christum enim, postquam in cælis est, sui cognitionem largiri, vel ille locus apertè indicat, ubi Christus pollicetur se amaturum amantes se, & eis seipsum patefacturum. Ioh. 14. v. 21. Cum igitur, ut ad institutum nostrum revertamur, nulla alia interpretatio verborum Pauli inveniri possit, quæ vel verbis, vel sententiæ, vel etiam utrisq; parum non conveniat præter illam, quam ego cum omnibus aliis secutus sum, quid caussæ est cur eam repudiemus? aut potiùs quomodo cæteris rejectis eam solam amplecti recusabimus? Sed tu verba, ut ferè soles, licèt diversum profitearis, parum admodum curans ad ratiocinationes tuas confugis, & dicis non poße fieri ut Christus alio modo conferat gratiam & pacem, quàm quia viam monstraverit illas a Deo petendi & impetrandi, alioqui si, ut interpretatio mea tibi ferre videtur, velimus Christum quoque, non Deum tantùm hæc bona efficaciter conferre, duos habebimus æqualiter dantes &* ope-

operantes efficaciter. Nihil enim, inquis, refert ne- "
q; impedit, si unus ab alio accepit, & is qui accepit "
eadem bona efficaciter conferat. Differentia e- "
nim erit non in rebus, & modo conferendi, sed in personis, ille enim huic dedit, & hic ab illo accepit. *Vix dici potest quàm pravè multa dicta sint in ista ratiocinatione tua. Primùm nihil medium facis inter Cōferre efficaciter, & Conferre per solam viæ adipiscendi monstrationem. Quod tamen, te ipso judice, longè secus habet. Nam cum Christus in terris agens, tot miranda opera, quibus beneficia aliis conferebat, faceret, rogo te, ejus persona ad ea opera facienda quánam ratione concurrebat, adeò ut non omnino falsò locutus ipsemet videatur, qui frequentissimè se ea facere ait?* Non dices, *opinor, viæ alicuius monstratione adipiscendi bona illa, cum multos, ne cogitantes quidem, summis beneficiis afficeret. ut de vidua cui mortuum filium vi-* Luc: 7.
ventem restituit, de turba esuriente, quam multipli- Matth: 14. & 15.
catis panibus & piscibus bis in loco deserto satiavit, Ioh: 9.
de cæco nato, cui visum restituit, & de aliis multis legitur. Relinquitur igitur, si illud medium non datur, ut Christus efficaciter conferret beneficia illa. At tu numquam hoc concedes. Nam alioqui duos efficaciter conferentes, contra vim totius ratiocinationis tuæ concederes. Deum enim efficaciter ea beneficia contulisse, & Christus ipse ubiq; testatur, & tu omnino vis. Quamobrem necesse est, velis nolis, ut inter illos duos tertius quidam modus conferendi detur, quo Christus ea beneficia contulerit. Adde quòd

si pre-

si precatione illa in Apocalypsi a septem spiritibus ab ea quæ fit a Christo (ut tibi quidem videtur) distincta est, effugere non potes, quin istum tertium modum admittas, nisi illos contra fundamentum tuum efficaciter gratiam & pacem conferre potuisse velis. Certum est enim eos, nulla viæ ea bona a Deo impetrandi monstratione, id facturos fuiße. Quamquam ad Christum ipsum ea precatio relata ad viæ monstrationem accommodari nequit, cum septem illi spiritus Christi potentiam & actionem ea interpretatione admissa omnino declarent. Quomodo igitur Christo in cælis degenti istum modum conferendi adimere audes, aut cur, si efficaciter non confert, per solam viæ adipiscendi monstrationem eum conferre concludis? quæ monstratio cum iam antea peracta fuerit, nullo prorsus modo eum verè conferre, sed tantummodo aliquando contulisse planè demonstrat. Cur ita laboras ut Christum, postquam hinc abiit, omni penitus actione, quæ ad nos spectare possit, destitutum ostendas? Num quia cum absit a nobis fieri non posse credis, ut in nobis ulla ratione nunc verè aliquid agat? Sed quàm istud & ridiculum & impium sit sequente capite explicabitur. Satis hoc loco est demonstrasse, posse aliquem conferre bona, etiamsi nec efficaciter, nec sola viæ adipiscendi monstratione id faciat. Deinde quod ais, non poße duos efficaciter conferentes dari, nempe (quamquam hoc non explicas) ubi unus conferre tantùm dicitur, id quam longissimè a veritate abest. cum enim unus alteri subordinatur,

tunc

tunc uterq; idem efficaciter conferre sine ullo dubio potest, & nihilominus tamen prærogativa illius, qui unus conferre dicatur illibata conservari. Exempli caussa, si princeps alicui potestatem dederit quædam pro suo arbitratu conferendi, quæ ipse princeps solus alioqui conferre possit, certè cum ille, cui data est ejusmodi potestas, aliquid conferet, efficaciter conferet, & simul ipse princeps idem efficaciter cōferet, & tamen ipse unus princeps conferre meritò dicetur? utpote a quo pendeat omnis illa potestas, quamq́, quandocumq; sibi libuerit, alteri illi revocando adimere pro jure suo possit. Ex quo efficitur, ut non modò eadem bona, id est ejusdem generis, (quod tu fortasse, cum id mihi satis futurum esset, negare tantùm voluisti) duo efficaciter conferendi potestatem habere possint, verùm etiam idem singulare bonum uni homini, eodem tempore, unica collatione, efficaciter duo simul conferre queant, & tamen prærogativa conferendi apud unum semper sit. Neq; enim cum dicitur, solum Deum largiri bona, id ita accipiendum est, quasi Deus vel nolit, vel non possit umquam cum alio eandem potestatem, neq; ex toto neq; ex parte communicare, sed intelligendum est, neminem a seipso eam potestatem habere præter unum Deum, & quicumq; bona largiuntur, eos a Deo omnes aut mediatè aut immeditè eam potestatem habuisse. Hoc autem declarant ea verba quæ ipse dicis, & ego verissima esse fateor, Deum patrem esse Deum omnibus sufficientem. quæ verba communicationem cum alio ex ipsius Dei volunta-

luntate alteri sufficiendi potestatis minimè excludunt, sed ab ipso Deo, solo tamquam a prima caussa, omnibus quicquid habent subministrari significant, nec quemlibet socium in bonis dandis & largiendis a Deo removent, sed eum tantummodo, cujus propriâ potentiâ non Deo acceptâ, vel separatim, vel conjunctim cum ipso Deo aliquid boni conferatur. Hinc apparet quanto in errore verseris, dum præterea dicis nihil referre si unus ab alio accepit, dummodo is, qui accepit eadem bona efficaciter conferat. Nam ex jam dictis plurimum referre ii omnes intelligent, qui sciunt quantum prima caussa indeficiens, secundis caussis quæ ab ea omnem vim suam habeant & deficere possint, præstet & antecellat. Ratio autem quam tui dicti affers, differentiam scilicet in personis tantùm esse, non autem in rebus, & modo conferendi, futilis planè est. Quasi verò ad inæqualitatem constituendam, necesse sit differentiam esse aut in rebus, quæ conferuntur, aut in modo conferendi. Quare oportuisset te addere verbis tuis hæc, aut similia verba, Aut alia in re, quæ inter ipsas personas inæqualitatem in conferendi potestate constituere queat. *Hoc autem fortasse tunc dici posset, cum & is qui dedit ipse quoq; ab alio accepit, & is qui accepit, jam eadem prorsus conditione habet, qua is qui dedit. Dixi autem Fortasse, quia adhuc differentia semper inter utrũq; extabit, si omnia quæ ad utriusq; potestatẽ spectant, & ipsimet inter se comparentur. Iste enim ab hoc accepit,*

pit, non autem hic ab iſto. Iſte ſemper hunc auctorem ſuæ poteſtatis agnoſcere, ſeq; eam ipſi acceptam referre, eiq; plurimum debere confiteri debebit. Hic autem nihil horum de iſto dicere poterit. Sed quid dicendum eſt, cum is, qui dedit, a nemine ipſe accepit, nec ea poteſtate umquam ullo modo deſtitui poteſt, is verò qui accepit, ab eo ipſo qui dedit, ejusmodi poteſtate & de jure & de facto (ut ajunt) poteſt privari? Nonne in ipſius poteſtatis modo & qualitate tanta differentia eſt, quæ non modo aliquam, quod ſatis eſſet, ſed magnam quoq; inæqualitatem inter utrumq; ea in poteſtate conſtituit? Qui dedit non ab alio ſed a ſeipſo habet. Qui accepit ab alio habet, & quidem ab eo, qui cum comparatur. Qui dedit, omnibus modis propriam & ſtabilem poteſtatem, qui verò accepit precariam, & ad arbitratum alterius, & quidem illius, cum quo confertur, habet. Quanta igitur inter hunc & illum inæqualitas in ipſa poteſtate eſt? Quocirca jam ineptiſſima apparet interpretatio illa tua verborum Chriſti, Ego dabo, Ego faciam, & ſimilium, & ridicula eorumdem conciliatio cum aliis ejusdem verbis, quæ ipſum nec facere, nec dare, nec poteſtatem habere non quidem dicunt, ſed dicere tibi videntur. De utriusq; autem locis, deq; eorum, ſi modò ea opus eſt, vera conciliatione infrà explicatiùs diſſeremus. Poſtremò graviſſimè in eo tota ratiocinatio tua peccat, quòd ab eo qui efficaciter non conferat, vera cordis fiducia aliquid peti poſſe negat, cum palàm ſit, a Chriſto dum in terris eſſet vera cordis fiducia multa petita fuiſſe,

quem tamen efficaciter contulisse hic subobscurè, alibi apertè negas. Quid quòd vi ratiocinationis tuæ manifestè probatur, Christum ne viam quidem monstrando gratiæ & pacis impetrandæ, gratiam & pacem conferre aut contulisse, cum ipsa viæ monstratio ejus fuerit qui ipsum misit? Certè non minùs absurdum est, habere duos simul unica monstratione bonorum adipiscendorum viæ monstratores, quàm duos efficaciter ipsa bona conferentes, præsertim cum Christus multò minùs se auctorem doctrinæ suæ fecerit, quæ illa via est, de qua loquimur, quàm operum. Mea doctrina, *inquit*, non est mea, sed ejus qui misit me *Ioh:* 7. v. 16. Et sermo quem audistis non est meus, sed ejus qui misit me patris *Ioh:* 14 24 *Quod numquam de operibus dixit, quamvis tu non hic solùm, sed sæpiùs infrà id inculces, scripturæ testimonia, ut suo loco videbimus, prout tuæ caussæ conducere videntur, recitando corrumpens. Sed jam tempus est, ut, quid adversus alterum testimonium meum attuleris, examinemus.*

Ne*gas igitur verba illa Pauli in fine epistolarum,* Gratia Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum, *sive* cū spiritu vestro, *invocationis formam dici posse, quia alioqui spiritum quoq; sanctum invocare oporteret. scriptum est enim ad finem posterioris ad Cor:* Gratia domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio spiritus sancti sit cum omnibus vobis. *Immo, subjungis, ipsum Paulum nos invocare oporteret cōtra mentem & voluntatem ipsius, qui sibi talem tribui honorem noluit,* 1. Cor: 16. *inquit*, Charitas mea sit cum

omnibus vobis. *Videamus primùm de ſpiritu ſancto. poſtea de Paulo videbimus. Miror equidem vehementer, te in illis verbis* Cõmunicatio ſpiritus ſancti, *non intellexiſſe verba,* ſpiritus ſancti, *non activè ſed paſſivè accipi debere, ut ſenſus ſit, non quidem precari ut ſpiritus ſanct° aliquid cõmunicet ſed ut ipſe ſpiritus ſanctus communicetur. quemadmodum ſemper ejusmodi locutio accipitur, ut* communicatio corporis, cõmunicatio ſanguinis Chriſti, *et alia ſimilia. Quare nihil ad propoſitũ hic Pauli locus facere poteſt, cum nihil ab ipſo ſpiritu ſancto precatus fuerit apoſtolus. Hic verò antequam aliud dicamus obſervandum eſt, te, dum quæſtionem noſtram de facultate invocandi Chriſtum ad neceſſitatem, ut frequentiſſimè facis, pertrahere, non ſatis ſincere, conaris, non obſcurè fateri, quòd ſi hæc forma invocationis ſpiritus ſancti eſſet, oporteret ipſum invocare. Ex quo liquet exempla apud te vim præcepti habere, quod tamen in prima reſpõſione ad exemplũ Stephani apertè negas. Cæterùm quicquid* 1. Cor. 10. ℣ 16.

Deſunt non pauca.

ruiſſe manifeſtius eſt, quàm ut, quicquid comminiſci miſerrimè audeas, a te ipſo negari poſſit; ut poſtea videbimus. Quod autem ais illum dominum, a Paulo Deum vocari, quomodo quæſo id probas? num quia bis ſubjungit Deus novit? *Sed quænam verborum conſtructio, aut relatio ibi eſt, quæ iſtud ſuadeat? Repone loco Domini vocem Chriſti, & videbis totum Pauli ſermonem optimè, & nihilominus quàm nunc cohærere, præſertim verò ſi animadverte-* CAP. VI.

verteris locutionem illam, Deus novit, *proverbialem quendam loquendi modum esse posse, ob quam caussam nulla ratione in voce Deus relatio ad superiora esse queat. Sed quid si concedamus, suprà Domini nomine Deum designatum fuisse? num propterea sequetur eodem nomine infrà non Christum sed Deum fuisse appellatum, cum nulla pariter sit vel constructio, vel relatio verborum inter utramq; sermonis partem, & tot verba, quæ aliæ partes sermonis sunt, intercedant? si infra similiter pro voce Dominum vocem Christum reposueris, & suprà pro Domino Deum scripseris, quid quæso in toto sermone hiabit, seu malè cohærebit? Sed iam has tuas ex verbis ipsis inanes probationes relinquamus. Quod igitur deinde idem ex eo probare niteris, quia Paulus in precibus suis inceßanter habitis Patrem Domini nostri Iesu Christi, non Christum se invocasse affirmet, quibuscumq; verbis ea sententia scripta sit (nã hîc tuo more locum non citas) nullam vim habere potest, quemadmodum ex iis, quæ quarto capite disputata sunt, satis liquere existimo, præsertim, cum in testimonio meo, non de precibus Pauli perpetuis & incessanter habitis, sed de singulari precatione quadam, eaq; ter tantùm repetita, agatur.*

Sed iam videamus quâ ratione probationem meam, ex ipsius Pauli verbis ductam, infringere coneris. Paulus manifestè eam potentiam, quam Dominus ille suam appellaverat, Christi potentiam nominat. Ex quo perspicuum est illum Dominum esse Christum. Respondes hoc pacto: Virtus Christi Dei

pa-

patris est Christo communicata, quam in se quoque declarari, & demonstrari cupit. *Parum aptè quid velis dicere explicans, contra te ipsum imprudens ratiocinaris. Nam si Deus Pater suam virtutem cum Christo communicavit, cur Christus ipse ea virtute Paulum in gravi tentatione illa fulcire & roborare non potuit? immo in quem usum suam virtutem cum Christo Deus communicavit, nisi ut fratres suos similiter, atq; ipse fuit, tentatos, confirmare queat? Sed, ut conjici potest, tu minùs propriè loquens, per communicationem virtutis Dei cum Christo, effecta virtutis Dei in ipso Christo intelligis, quatenus scilicet Christus virtutis Dei vi omnes tentationes, dum in carne esset, superare potuit, ita ut hoc loco eodem sensu dictum fuerit, Potentia Christi, quo in Epist: ad Hebr: cap: 11. 26. dictum est, Improperium sive probrum Christi, id est ejusmodi probrum quale Christus tulit, seu mavis ex hebraica phrasi potiùs, quàm Græca aut Latina, probrum Christianum, sic Potentia Christi idem sit, quod potentia, qualem Christus habuit, sive potentia christiana, id est christiano homine digna. Verùm ad istas interpretationes, quæ a verborum proprietate communiq; usu loquendi recedunt, tunc demum confugiendum est, cum alioqui absurda sententia futura esset, aut saltem nihil magnopere suadet, ut a consueta interpretatione non discedamus. Hîc neutrum est. Nam neq; ulla absurditas in sententia est, & verborum manifesta relatio, ut in sensum usitatum hæc verba accipiamus, non modò vehe-*

menter suadet, sed etiam quodammodo cogit. *Omitto, quòd nusquam fortasse invenies* δύναμιν, *cum de vi qua tentationes vel feruntur, vel superantur sermo est, accipi pro ea virtute sive potentia, quæ in nobis divinæ virtutis effectus est, sed ubiq; pro ipsa divina virtute. Quod verò addis, dici Christum per fidem in cordibus piorum habitare & operari, & tamen virtutem & efficaciam illam fidei non invocari, quid quæso est? Quasi verò in testimonio a me prolato Christi potentiam a Paulo invocatam fuisse contendam, & non ipsum Christum. Dicere saltem* " *debueras, & tamen eo nomine Christum non invo-* " *cari. Hoc autem nec facilè tibi concessißem, immo nullo modo, quod attinet ad locutionem illam, quòd Christus in nobis per fidem operetur, nec si id de altera locutione fecissem, ab eo aliquid adjumenti habere potuißes, primùm, quia multum interest inter hanc phrasin, Habitat in me virtus Christi, & Habitat in me Christus per fidem. Hac enim fides in Christum, & imitatio vitæ ejus, illâ verò personæ Christi efficax præsens actio significatur. Deinde quia ego non propterea evincere volo, Christum a Paulo fuisse invocatum, quòd dicat se cupere ut habitet in se virtus Christi, sed quòd id dicendo apertè ostendat, Christum esse illum dominum, quem ter rogaverat, ut a se abscederet angelus ille Satanæ, & a quo responsum tulerat* Sufficit tibi gratia mea, nam virtus mea in infirmitate perficitur. *ad quod responsum ejus verba, quæ statim subjicit, evidentissimam relationem habent.*

Infir-

Infirmam præterea vocas ratiocinationem, quam meam nimirum eſſe putas, & hujusmodi eſt. Domini nomine plerumq; in novo fœdere Chriſtus ſignificatur: Ergo Paulus hoc loco Dominum dicendo Chriſtum intellexit, & ſatis eſſe ais, ſi contrarium detur exemplum, præſertim apud ipſum Paulum, atq; exempla mox in eadẽ etiam phraſi proferre tentas, in quibus Paulus nomine Domini non Chriſtum ſed Deum deſignaverit. Ego, ut apparet ex ſcripto meo, nihil ejusmodi ratiocinatus fueram, ſed tantummodo dixeram, aliud interea agens, frequentiſſimè in novi Fœderis litteris Domini nomine Chriſtum ſignificari. Hoc autem idcirco dico, quòd ita res ſe habeat, non autem quòd eam ratiocinationem ejurare velim. Eam autem ſuprà jam alio modo explicavi, quàm hîc a te fiat. Dico enim vix repertum iri apud Paulum, ubi nomen τȣ̃ κυρίȣ cum articulo diſerte expreſſo, & nulla voce præterea addita, quæ ab eo nomine regatur, ut hoc loco noſtro, in quo ſimpliciter τὸν κύριον ſcriptum eſt, Chriſtũ non deſignet, niſi fortaſſe ad aliquem veteris teſtamenti locum Paulus reſpiciat. Id quod etiam diligentiſſimè ejus ſcripta non evolventi ſatis veriſimile videri debet, cum ipſe manifeſtè inter Dominum & Deum diſtinguat, Dominum appellans Chriſtum, Deum verò ejus patrem, ut videre eſt 8. cap. prioris ad Corinth. & 4. cap. epiſt. ad Epheſ. & rurſus cap. 12. ejusdem prioris ad Corinth. ſed præcipuè & ſingulari quadam ratione in eadem epiſt. cap. 6. v. 13. & 14. in his verbis. Eſca ventri, & venter eſcis,

Deus autem & hunc & has destruet, corpus autem non fornicationi sed Domino, & Dominus corpori. *Quis ex vobis esset, qui hucusq; verba Pauli legens, Domini appellatione Deum ab ipso intelligi omnino nō contēderet, præsertim cum, ut est in Græco, Paulus ita sermonem suū concludat,* Glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei. *Sed videamus quæ sequuntur.* Deus verò & Dominum suscitavit, & nos suscitabit per virtutem suam. *Vides quomodo apertissimè inter Dominum & Deum distinguat, & Domini nomine, etiam ubi verisimillimum fuißet eum de Deo loqui, Christum intelligat. Similis locus est apud Petrum prioris epistolæ cap. 2. v. 3.* Si tamen gustastis quoniam dulcis (*seu potius* benignus) est dominus. *Nam quis est qui de Deo dici non crederet, cúm in Psal. 34. v. 8. de Deo scriptum sit,* Gustate & videte quoniam suavis [*sive* benignus] est dominus? *Et tamen de Christo Petrum loqui, manifestum faciunt, quæ illico subjicit verba,* Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum a Deo autem electum & honorificatum &c. *Quamobrem concludendum est apud Paulum* τȣ̃ κυρίȣ *seu domini, quemadmodum dictum fuit, simplici appellatione, ipsum Christum dominum nostrum perpetuò designari, nisi evidentissimè contrarium appareat. Testimonia quatuor quæ ad contrarium probandum ex ipso citas nullius sunt ponderis. Nam primùm ea verba,* Fidelis au-

rem est Dominus, qui confirmabit vos, & custodiet a malo, *ad Christum optimè accomodari possunt, de quo alibi scriptum est*, Si non credimus, ille fidelis permanet, negare se ipsum non potest. *& rursus alibi*, Qui & confirmabit vos usq; in finem sine crimine, in die adventus Domini nostri Iesu Christi. *Neq; enim video cur necesse sit durissima eclipsi hæc ad Deum referre, ut Bezæ placet, nam in illis verbis* in die adventus domini nostri Iesu Christi, *antecedens pro relativo hebræorum more positum esse potest, quem loquendi modum cum alibi, tum in paulo ante scriptis verbis illis:* Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratiâ Dei &c. *optimè ipse Beza agnoscit. Sed & idem Paulus alio in loco, ut veritas græca habet, scripsit*, Omnia valeo in Christo (*sive* per Christũ) qui me corroborat. *Phil. 4. v. 13. Verba autem illa quæ mox sequuntur, & secundum ex tuis testimoniis sunt:* Dominus autem dirigat corda vestra, in charitatem Dei & patientiam Christi, *quid est cur Christo accomodari non possint, aut potiùs debeant, cum, postquam necesse est hic suprà dictum illum loquendi Hebræorum morem locum habere, ut scilicet antecedens pro relativo positum sit, minùs durum videri debeat, si id fiat in voce Christi, quæ a manifesto antecedente Dominus longiùs abest, quàm in voce Dei, quæ propiùs est, præsertim cum ad finẽ cap: præcedentis apostolus Iesum Christum Dominum nostrum, unà cum Deo & patre nostro, alterum ab al-*

1. Thes. 3.3.
2 Tim. 2.13.
1 Cor. 1, 8.
2 Thess. 3. 5.

tero Dei & Domini appellationibus distinguens, precatus fuerit, ut consoletur & confirmet eos in omni opere & sermone bono? Reliqua duo testimonia planè tibi adversantur. scriptum est enim in priore,
2 Tim. 1.16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui &c. *Quæ autem hæc misericordia sit, ex-*
18. *plicat in posteriore apostolus dicens:* Det illi dominus invenire misericordiam a Domino in illa die. *Ubi animadvertendum est in græco voci Dominus, additum fuisse articulū hoc pacto ὁ κύριος, vocem verò Domino sine articulo enunciatam fuisse hoc modo, παρὰ κυρίου. quod satis indicat, hîc antecedens pro relativo positum non fuisse, quamvis pleriq; diversum sentiant. Nam profectò si id factum esset, articulus quoq; repetitus fuisset. Sed quia de duob° dominis erat sermo, propterea uni articulum, ut ferè solet, nempe Christo præposuit, alteri verò,*
2 Thess. 3. 5. *nimirum Deo, qui eo modo frequentissimè, tamquam nomine proprio quod in locum nominis Iehovæ successit, in græcis tum veteris, tum novi testamenti scriptis nominatur, articulum non præposuit. Precatur igitur Paulus, ut Christus, qui Iudex mundi futurus est, in die illa judicii sui concedat Onesiphoro, ut misericordiam apud Deum inveniat, id est, ut alibi loquitur scriptura, ipsum coram patre suo confiteatur. Quod si mavis Hebraismum illum retinere, & de uno tantùm domino verba fieri, an non proprium Christi est in die illa extrema misereri piorum, cum ipse præmia & pœnas daturus sit, & Pau-*
2 Tim. 4. 8. *lus nominatim infrà in eadem epistola se ab ipso*

Chri-

Christo coronam justitiæ expectare dicat, quam non solùm sibi, sed omnibus adventum ejus expectantibus illa die redditurus sit? Nonné, ut ab ipsa loci hujus locutione non discedamus, & innumerabilia alia testimonia huc pertinentia missa faciamus, legisti apud Iudam, Vos ipsos in dilectione Dei servate, expectantes misericordiam domini nostri Iesu Christi in vitam æternam? *Quid igitur tibi vis cum ejusmodi testimonia affers, ut probes Domini nomine Christum non intelligi, in quibus hæc ipsa quæ Christo maximè conveniunt, ei, qui in illis Dominus appellatur, tributa sunt? Sed præter ea quæ jam dicta fuere, validissima apud me adhuc ratio est, propter quam statuendum sit Paulum in testimonio meo non de Deo patre, sed de Iesu Christo loqui. Ea est, quòd, in universa historia totius novi testamenti, nunquam invenies Deum alicui apparuisse, aut cum eo locutum fuisse, quin angeli ipsius Dei mentio, dum ea apparitio & allocutio primùm narratur, apertissima fiat. Quod ita constanter a scriptoribus illis, sive ab iis quos ipsi loquentes inducunt, servatur, ut etiam cum veteris testamenti historia recitatur, in qua simpliciter scriptum sit Deum apparuisse & locutum fuisse, nulla prorsus angeli facta mentione, ipsi tamen qui aliter loqui assueverant, angeli interdum mentionem faciant. Christus autem ipse, omni prorsus angeli mentione prætermissa, non infrequenter & apparuisse & locutus fuisse narratur. Cujus rei caussa nulla esse potest alia quàm hæc, quòd cum sub Novo Fœdere De-* Iud: 21.

us an-

us angelos per quos apparet, & cum hominibus loquitur, non per se immediatè sed mediatè per Christū mittat, angeli illi non amplius ita Dei ipsius personam sustinent, ut Dei nomine appellari mereātur, sed Christi, qui eos immediatè mittit. personam ita omnino sustinent, ut quemadmodum antea Dei, sic nunc Christi nomine meritò appellentur. Et quamvis pleraq; testimonia divinæ apparitionis, aut allocutionis in novi testamenti historia illud tempus respiciant, quod fuit antequam Christus vel nasceretur, vel saltem ad supremā illam in angelos ipsos potestatem evectus eßet, quia tamen omnia post illud tempus sunt scripta, & jam, ut dixim⁰, scriptores illi aliter, quàm antea fieri soleret, ob prædictam caussam loqui consueverant, in illis quoq; perpetuò eum rem narrandi modum servaverunt, ita ut Deum simpliciter vel apparuisse, vel locutum fuisse in ipsa narratione nunquam dixerint.

Cum igitur Paulus apertè & simpliciter dicat, illum Dominum, cui preces suas obtulerat, sibi locutum fuisse, dubium esse non potest, quin Dominus ille non Deus, sed Christus fuerit. Nam cum de Deo, qui sibi apparuisset, & secum loquutus fuißet, loqui voluit Paulus, in ipsa facti narratione non Deum simpliciter, sed Dei angelum nominavit, inquiens, Act: 27. 23. Astitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cujus sum ego, &cui deservio. Dicēs *&c. cum tamen paullo post dicat* Credo enim Deo, quia sic erit, quemadmodum dictum est mihi. *Quanquam nihil vetat, quominus hic quoq; Christi operam*

ram

ram interveniſſe ſuſpicari liceat. Nam *qui angelus Dei appellatur, ab ipſo Chriſto mitti potuit, & ſic Chriſti ſimpliciter angelus meritò appellari potuiſſet, ut in Iohannis ſit Apocalypſi.* Iam verò *quod poſtremò ais, mirum eſſe hoc loco nos ſtabilire velle Chriſti invocationem, unde Beza probat Chriſtum & Deum eſſe, & ut Deum invocandum, multò magis mirum videri debet, vobis, nō ut veritatem inquiratis, ſed ut a Trinitariis quàm maximè diſſentiatis, propoſitum eſſe. Cæterùm utri noſtrum magis in eo, quod minus decebat, adverſarios imitentur, alibi diſſeretur. Si Beza, & alii, qui cum illo ſentiunt, ex hoc loco colligi poſſe exiſtimant talem Chriſti divinitatem, ut ipſe ſit ille Deus noſter qui fecit cælum & terram, tanquam is qui eandem prorſus numero eſſentiam cum Patre habeat, (ſiquidem Beza nihil aliud dicit, quàm hunc locum pertinere ad probandam Chriſti divinitatem) nos ex eodem colligi debere dicimus, id quod nec ipſi, nec vos adhuc percipere poteſtis, hominem ſcilicet illum Ieſum Mariæ filium, ab illo ſummo Deo ejus patre dominum & Deum noſtrum factum fuiſſe, & ad tantam majeſtatem ac potentiam evectum, ut meritò a nobis in noſtris neceſſitatibus invocari poſſit.*

Peroras autem ad extremum, et ais, Ex his & iis ſimilibus hucusq; recitatis manifeſtum eſt, Chriſti invocati ne veſtigia quidem extare. *Maxima ſanè hac in re videri debet confidentia tua, qui ejusmodi ridiculis reſponſionibus, quales vidimus, allatis, & miris quibusdam interpretationi-*

bus adversus ipsam veritatem manifestè confictū, non modò putes te testimonia a me prolata, & illis similia penitus diluisse, sed etiam invocati Christi ne vestigia quidem extare demonstraße. Aliter omnino sensuros, qui hanc nostram disputationem perlegerint, non dubito. Iam enim præter testimonia invocati Christi, quæ in priore meo scripto attuleram, quæ tu responso tuo magis confirmasti, a me, dum tecum de illis disputo, alia tria partim firmissima, partim haud infirma exposita videbunt. Primum est, idq́; apertissimum 2 Thess. 2. 16. ubi sic scriptum est, Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem ęternam, & spem bonam, in gratia exhortetur (*seu potiùs* cōsoletur) corda vestra & confirmet in omni opere & sermone bono. *Nam quæ huic testimonio a te objici possent, satis a me suprà diluta fuere. Alterum est, cujus ipse prior imprudens meministi, eadem Epist: cap. 3. v. 5.* Dominus autem dirigat corda vestra, in charitatem Dei & patientiam Christi. *Tertium, quod tu similiter, me quodammodo antevertens, ad aliud probandum citasti, illud est 2 Tim: 1. 18.* Det illi dominus invenire misericordiam a Domino [*sive* apud Dominū] in illâ die. *Hæc autem postrema duo de Christo loqui, cum ob τȣ̃ κυρίȣ simplex nomen, tum ob alias ipsorum locorum qualitates, paullo antè me satis probaße confido. Quibus tacitè addidi alios locos apud Paulum, ubi Domini simpliciter, eo modo quo dictum est, mentio si-*

tio fiat, a quo aliquid simili ratione petatur. Tria autem nunc mihi succurrunt: quæ hæc sunt.

Primum 1 Theß: 3.12, & 13. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitate in invicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vos ad confirmanda corda vestra sine querela [*seu potiùs* inculpata] in sanctitate ante Deum & patrem nostrum, in adventum domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis ejus. *Hîc autem, præter ipsum simplex Domini nomen, de Christo Paulum loqui ostendit, quòd præcedenti versiculo & patrem & ipsum nominans, more suo illum Deum, hunc Dominum appellaverat, quodq́; ea verba in sua precatione admiscet* Ante Deum & patrem nostrum, *quamvis postea ea quoq; addat* In adventum domini nostri Iesu Christi, *ut suprà in explicatione loci illius 2 Theß: 3.5. dictum est.*

Secundum est 2 Theß: 3.16. Dominus [*sit*] cum omnibus vobis. *Nam quæ precedunt verba* Ipse autem dominus pacis *&c. ubi nomen Dominus simpliciter positum non est, & superioris Epistolæ loco illi cap: 5. v. 23. omnino respondere videntur,* Ipse autem Deus pacis *&c de Deo, ut arbitror, dicta, sequentia de Christo dicta fuiße non obscurè, præter ipsum simplex Domini nomen, nobis, indicant, præsertim cum similiter ad finem alterius epistolæ, nẽpe posterioris ad Tim: ut supra visum est, legatur,* Dominus Iesus Christus [*sit*] cum spiritu tuo. *Tertium est 2 Tim: 2.7.* Det verò

tibi

tibi Dominus intelligentiam in omnibus. *Sic enim ex græco legendum est, non autem* Dabit, *ut est in vulgata translatione. His autem duo alia testimonia invocati Christi addi possunt. Vnum est in postremis Stephani*

Cætera perierunt.

FRAGMENTVM quoddam Animadversionum Fausti Socini, in scriptum cujusdam de differentia Veteris & Novi fœderis.

1. 4. Novum verò est inscriptio ejusdem legis in corda hominum.

Primo, Ex Ieremiæ verbis cap. 31. non colligitur eandem legem sub novo fœdere inscribendam fore in cordibus hominum, quæ sub vetere inscripta fuit in lapidibus, sed tantummodò Dei legem. quæ sive eadem, sive alia fuerit, dum modò ab ipso lata sit, semper lex Dei erit.

Secun-

Secundò. Inscriptio ipsa legis in corda hominum non potest ullo modo esse ipsum fœdus. Fœdera enim non re aliqua, quæ fiat, sed quæ fieri debeat, continētur, ut ipsi sensui communi manifestum est. Quod idem planum facit exemplum veteris fœderis. quod profectò non fuit inscriptio illa legis in lapidibus, sed pactio cum populo, ut ea faceret quæ ibi scripta erant, &, si ea fecisset, Dei eum fortunandi promissio, sin minùs, affligendi comminatio. Quocirca verba Dei apud Ieremiam non sunt ita nudè accipienda, ut sonare videntur, dum ait, Istud est fœdus *&c.* dabo legem meam in interiora eorum *&c. quasi hæc datio in interiora sit ipsum fœdus, quid enim absurdius dici potest? Sed intelligendum est fœdus illud novum ejusmodi futurum, ut legem Dei in cordibus hominum inscribendi vim habeat. qualem vim vetus non habuit. nec mirum, cum in multò præstantioribus promissionibus novum factum fuerit, Heb: 8. 6. & in eo non spiritum servitutis ad metum, ut in vetere, sed spiritum filiationis acceperimus, Rom: 8. 15. hoc est, sub eo non mortis metu & pœnarum, ut sub vetere, sed spe beatæ immortalitatis, quæ veteribus illis in divino fœdere proposita non fuerat, & quæ a Christo in lucem prolata fuit, 2 Tim. 1. 10. perpetuò ducamur, & in officio contineamur.*

5. Vt fœdus vetus duravit *&c.*

Quatuor in hoc capite dicuntur, quæ non sunt admittenda. Primum. Vetus fœdus non cessasse in illis hebræis, qui Messiam non receperunt, vel rece-

ptum factis abnegârunt. Nam si novum fœdus cum populo suo Deus aut pepigerat, aut pangere voluit, certè vetus est abolitū, etiam in iis hominibus, qui in eo perseverare voluerint neq; enim eorū volūtas Dei voluntati, qui illud aboleri voluit, prævalere potest. Quamvis igitur illi non sint sub novo, quia ipsi aßensi numquam fuêre, non tamen possunt esse sub vetere, quod jam ampliùs non est. nisi velimus, eos sub vetere fœdere eatenus esse, quatenus Deus summo jure, postquam illud adhuc durare volunt, & Dei benignitatem agnoscere recusant, potest ex illius fœderis præscripto eorum peccata graviter punire. Sed hac ratione illi hebræi, qui Messiam jam receptum factis abnegarunt, non modò sub vetere fœdere amplius non essent, sed omnino sub novo (quamvis inviti) remansißent. Nam eos Deus iis pœnis, quæ novum fœdus primò a se receptum deinde rejicientibus propositæ sunt, jure optimo punire potest.

Secundum. Sub vetere fœdere homines peccare potuiße, sub novo non item, & eos, qui peccarunt, nō desiisse eße sub vetere fœdere, sub novo autem desiisse. Si enim veteris fœderis nomine fœdus per Mosem percussum intelligatur, ut 30. capite expreßè affirmatū est, non autem fœdus illud cum Abrahamo ictum, Ero Deus tuus & seminis tui post te, certè qui sub vetere fœdere peccaverunt, & ita fœderis conditiones expressas non servarunt, sub eo fœdere eße desierunt, & idcirco meritò in fœdere illo non mansiße dicti sunt apud Ieremiam supra dicto cap. 3. Quare hac in parte nulla inter fœdus per Mosen

Mosen percussum, & fœdus, cujus mediator Christus fuit, differentia est. Nam quòd illi peccatores sub vetere fœdere, Dei populus esse non prorsus desinerent, ut profectò desinunt esse, qui sub novo fiunt, id non ex vetere illo fœdere, cujus Moses mediator fuit, sed ex antiquiore illo Abrahamico, quod cum Isaaco, & Iacobo renovatum, & in ipso Iacobo, ejusq; posteris stabilitum fuit, totum semper pependit, atq; provênit

Tertium. Non fore præstantius vetere novum fœdus, si sub illo nō minùs quàm sub vetere peccari posset. Quasi verò non multa sint præterea in novo fœdere, quæ ipsum veteri longè anteponunt. de quibus suis locis diligentiùs tractabimus.

Quartum. Vetus fœdus fuisse abolitum, quia sub eo homines peccarunt, & novum sancitum, sub quo homines non peccent. Siquidem non ita simpliciter sunt Ieremiæ verba accipienda, per quem Deus nihil aliud voluit dicere, quàm abolendum esse vetus illud fœdus, quia vim non haberet homines in officio continendi, & pangendum novum, quod eam vim haberet, licèt propter hominum ingentem maliciam vim illam suam in plerisq; exerere non posset. Quod si negetur eos, in quibus vim suam non exerat, esse sub ipso, negabitur similiter, ut jam dictum est, eos sub vetere fœdere fuisse, qui peccaverunt & eius conditiones non servarunt. Verùm si esse sub aliquo fœdere, pro eo quod est verbis fœderis assentiri, accipere velimus, iam tibi concedam simpliciter verum esse, vetus fœdus ideo fuisse abolitum, quia sub

eo homines peccarent, novum verò in eius locum substitutum, sub quo homines non peccent. Sed mihi quoq; abs te concedendum erit, multò præstantiora quam veteris esse novi fœderis promissa, quando poterat quis veteris fœderis promissis assentiri, & tamen non ea facere, quæ ad ea obtinenda in fœdere statuta fuerant, novi verò promissis nemo aßentiri potest, quin ea simul faciat, quæ ad ea obtinenda in ipso requiruntur. Nec verò hic repetere opus est, novum ipsum fœdus non poßè esse inscriptionem illam divinæ legis in hominis corde, sed totum pactionibus, sive conventionibus quibusdã, una vel pluribus, contineri neceße esse Nam solum fœderis nomen per se, id statim apertissimè docet. Vt tamen clariùs adhuc rem sic se habere constet, consideremus obsecro, quidnam supra dicto loco dicat Deus apud Ieremiam. Videbimus enim apertè ipsum promittere, se percußurũ novum illud fœdus indefinitè, & indistinctè cum domo Israelis. Nunc cum certissimum sit, ipsum hoc fœdus fuiße percussum, & ejus mediatorem fuisse Iesum Christum, certe si fœdus illud novum est ipsa inscriptio legis divinæ in corde, necesse est fateri, per Iesum Christum inscriptam fuiße legem divinam indefinitè & indistinctè in cordibus domus Israelis. Quod tamen falsissimum est. Non solùm enim per Iesum Christum lex Dei in cordibus omnium Israelitarum, ut indefinitè & indistinctè prolata verba requirunt, inscripta non fuit, sed pleriq; eorum nec a pristinis transgressionibus & iniquitatibus receßerunt, & illis multas præterea addiderunt.

derunt, dum & ipsum Christum Dei rejiciunt & insectantur, & tandem in crucem agunt, & ejus deinde fideles miris modis affligunt ac persequuntur. adeò, ut jure optimo Deus illos, ut ait Paulus, etsi naturales rami erant, ex olea illa exciderit. Aliud igitur, sine dubio, oportet esse novum illud fœdus, quod cum domo Israëlis a Deo percussum fuit, quàm ipsam inscriptionem legis divinæ in corde, nempe quia Deus fœdus illud pangendo nihil omisit, quod ad legem suam in cordibus Israëlitarum inscribendam valeret, & solum ipsum fœdus, si ex animo receptum fuisset, & promittenti Deo, ex cujus parte verè fœdus percussum est, fides adhibita esset, legem divinam in eorum cordibus omnino inscripturum fuißet. Itaq; cum per Deum non steterit, quominus id factum fuerit, rectè potuit apud Prophetam dicere, Dabo le- "gem meam in interiora eorum &c. Nam & paullo "inferiùs sermonem continuans ait, Ipsi omnes co- "gnoscent me a minore eorum, usq; ad majorem eo- "rum, & tamen pleriq; Israelitarum Deum per Christum non cognoverunt, cum ipsum Christum ignoraverint, teste Iohanne Evangelista, & ipso Christo apud eum, & Paulo, & deniq; tota sacra historia. Non tamen propterea fefellit eos Deus. Per ipsum enim non stetit, quin Christo suo ad eos misso, qui imago ipsius est, illi omnes Dei cognitionem maximam adipiscerentur. Hæc autem arctissimè tenenda sunt, alioqui novum illud fœdus nondum sancitum fuiße concluderetur, & consequenter Iesum non esse Christum. quod ut nobis persuadeatur, nul-

lum lapidem non semper movit Satanas, & nunc non alio cōsilio istas novas novi fœderis, explicationes, & proprietates, ipso Dei verbo abutens, commentus est, & nobis obtrudere conatur, quàm ut nos a Iesu Dei filio & servatore nostro avellat, & eos qui adhuc sub Mose sunt, sive potiùs esse volunt, a Iesu pro Christo agnoscendo & amplectendo absterreat. Quod si in eo te mecum sentire dicas, ut fœdus illud novum, quod ad ea attinet, quæ in hominibus esse debent, non sit ipsamet inscriptio legis divinæ in cordib⁹ hominum, sed quidpiam aliud, quod ejus inscriptionis caussa sit, cæterùm id non aliud esse, quàm credere Iesum esse Christum, reliqua autem omnia, quæ sub novo fœdere præstanda sint, prorsus eadem esse, quæ antea erant, hujusce rei pleniorem tractationem suis locis reservans, nunc, quod attinet ad præsentem disputationem, id primùm animadvertendum censeo, te, si ista vera sunt, non rectè locutum fuisse, cum tertio capite dixisti, novum fœdus eße inscriptionem legis divinæ in corda hominum. Neque enim figuratum illum loquendi modum, qui apud prophetam est, ibi usurpare debueras, ubi de ipsius rei nuda veritate agitur, & ob eam caußam maximè propriis, cum verbis, tum loquēdi modis, & ab omni figura alienis, utendum est. Deinde dico, ipsum credere Iesum esse Christum, si is nec aliquid nos docuit, nec alicujus boni spem fecit iis, qui divinam legem conservassent, quod jam in vetere fœdere expreßum non esset, nullam inscribendæ ejus legis in hominis corde vim habere majorem, quàm vetus fœdus ha-

dus haberet. Quid enim cōmune habere potest, credere Iesum esse Christum, cum ea inscriptione legis divinæ in cordibus nostris, (nedum ut ejus caussa esse possit) nisi quatenus nos Christi verbis fidem habere necessariò faciat, adeò, ut de iis penitus persuasi quæ docuit, & promisit, divinæ legis conservandæ studio toti inflammemur, & ad ejus normam nos Deo obedientes reddamus? Si igitur ejus præcepta & promissa jam antea extabant, ipsum credere Iesum esse Christum nihil addit veteri fœderi, quod pertinet ad inscribendam divinam legem in cordibus hominum, nisi saltem multò evidentiùs per Christum utraq; explicata & patefacta fuerint, quàm antea erant. quod tamen nec verisimile est, cum omnino credendum sit, Deum semper suorum fœderum conditiones luculentissimè expressiße, nec, si verum esset, id tanti momenti esse potest, ut ob eam rem duo fœdera constitui deberent, & hoc novum illud autem vetus appellari. Omitto, quòd etiamsi mihi concederes, Christum nova quædam docuisse & promisisse, non tamen rectè quæreres, si diceres, novum fœdus Dei eße, ut credamus Iesum esse Christum, nisi in alium sensum credere Iesum esse Christum acciperetur, quàm a te, ni fallor, accipitur, & nisi oportere nos credere Iesum esse Christum, nihil aliud reipsa significaret, quàm oportere nos obedire mandatis eius, & per ipsum omnem retributionem nostram omnemq; felicitatem sperare. Sed quoniam hac eadem dere sæpiùs agendum erit, satis hoc

loco esse volumus, ea quæ jam dicta sunt.

Cætera desiderantur.

QVÆSTIONES nonnullæ FRANCISCI Davidis & ad eas FAUSTI Socini responsio.

1. An in verbo Dei sint aliqua ipsius Dei epitheta ejus essentiam describentia?

Cum duplicia sint divina testimonia, alia scilicet Deum ipsum visum fuisse affirmantia, sive ejus majestatem & gloriam, alia verò id fieri posse expreßè negantia, hinc colligimus distinguendum eße inter ipsam Dei eßentiam, ac perfectissimam Dei naturæ cognitionem, & inter Dei potentiam ac voluntatis ejus, quatenus ad nostram salutem, cum ejus gloria conjunctam, pertinet, exactam notitiam. illam dicimus nobis patefactam non fuisse, immo prohibitum eße ne in illam inquiramus, hanc verò affirmamus nobis fuisse in verbo ejus, inq; ejus operibus abunde patefactam, & de hac præceptum ut eam diligentissimè perscrutemur.

2. Divinitas Dei communicata creaturis qualis sit?

Duplex omnino Dei divinitas est, altera quam essentialem appellare possumus, de qua loquitur ipse Deus, cum affirmat gloriam suam visum non iri, altera, quam effectualem, id est, effectum naturæ &

eßen-

eſsentiæ illius nominare licet. illam, cum ab ipſa divina eſſentia ſejungi nequeat, creaturis non communicat Deus, quippe cum ejus eſsentia nemini cōmunicari poſſit, hanc verò communicat. cum nihil impediat, quominus effecta alicujus rei in alia re conſpiciantur, & ſint.

3. An divinitas communicata creaturis ſit perpetua & immutabilis, an verò temporaria & mutabilis?

Non dubium eſt quin omnis divinitas creaturis a Deo conceſſa mutabilis ſit, quatenus Deus poteſt illam cui conceſſit eripere. Hoc autem fieri contingit duplici de cauſſa, vel quia Deus illam ab initio non in perpetuum, ſed ad tempus dare decreverit, vel quia is cui data fuerat, ſe illa indignum reddiderit. Poſſet autem Deus, ſi vellet, eam quoq; conceſſam divinitatem eripere, quam numquam erepturus eſt, ut, exempli cauſſa, immortalitatem quam nobis dabit, ut extet ſemper inter ipſius, & creaturarum divinitatem illam effectualem, aliqua differētia, præter eam, quòd is a ſeipſo, & ab æterno eam habet. creaturæ verò ab eo illam acceperunt, & in tempore eam ſunt conſecutæ.

4. Cum Deus dicatur hoc vel illud per media feciſſe, quomodo intelligendum?

F. D. Deus cum omniū ſit fons & origo, & ipſe omnia faciat per ſe, per media aliter facere non dicitur, quàm ſuam virtutem in illis & per illa exerere, quæ actiones in mediis magis formam & modum agendi explicant, quàm illius actionis efficaciam.

F.S. Deus per se omnia facit, quia virt⁹ quâ fiunt, ab ipso profecta, & data est. Ideoq; cum per media aliquid facit, licet illa media vim illud faciendi & actionis illius efficaciam habeant, quia tamen eam ab ipso Deo habuerunt, qui eis illam adimere quandocumq; voluerit, potest, meritò id etiam Deus per se facere dicitur.

5. Vocabulum Patris cum Deo tribuitur, an sit nomen naturæ vel affectionis?

Naturæ vocabulum duplicem habet significationem. Aliquando enim sumitur pro ipsa essentia, aliquando pro effectis, sive qualitatibus eßentiæ. Si sumatur pro ipsa essentia, tunc nomen Patris in Deo non poterit dici eße naturæ, cum divina essentia propagari non poßit. Sin verò accipiatur pro effectis, sive qualitatibus essentiæ, poterit nomen Patris in Deo esse nomen naturæ. Hinc est, ut ii qui boni & iusti sunt, maximè autem qui sunt natura immortales, filii Dei appellentur, eò quòd qualitates habeant, quæ effecta sunt & propriæ qualitates essentiæ Dei. & tunc Patris nomen Deo tributum affectionis quoq; est. Nam sine dubio eos impensè, & tamquam pater filios suos amat Deus qui tales sunt. Est autem aliquando vocabulum Patris tantummodo affectionis nomen, ut cum Deus pater illorum esse dicitur quibus benefaciat aut facere velit, & quorum singularem aliquam curam gerat.

6. Quomodo Deus solus servare, conservare, justificare, & regnare dicatur, cum tamen alii quoq; hæc eadem facere dicantur?

Deus

Fr. D. Deus solus, tamquã origo & prima caussa, hæc omnia facit, & ob eã rem meritò ipsi soli ascribuntur. cæteri qui idem facere dicuntur, tamquam ipsius ministri, & instrumenta quædam ea omnia facere sunt dicti.

F. So. Idem sentiendum est in hac sexta, quod in quarta quæstione.

7. Quidnam sit imago illa Dei, ad quam primus homo conditus fuisse dicitur?

Reliqua non absolvit auctor.

ANTITHESES,

Ex disputatione de Invocatione Christi, inter FAUSTUM Socinum Senensem, & FRANCISCUM Davidis habita, ab ipso Socino collectæ.

1.

Quandocumq; vocabulum Invocationis pro cultu & fiducia accipitur, qua petimus a Deo bona corporalia & spiritnalia, Christo invocationem in scriptura sacra attributam fuisse non legitur.

2.

Christus invocari nec debet, nec potest.

3.

Cap: 2. Sect: 1. *Exempla invocati Christi ex sacris litteris petita, non evincunt Christum invocatum fuisse, aut invocari posse.*

4.

Cap: 4. Sect: 7. *Contra mentem Pauli est, precari gratiam aut pacem a Christo, & non a Deo patre tantùm.*

5.

Si tamen Christus confert gratiam & pacem, id fit quatenus viam & modum monstravit eas petendi & impetrandi, non quòd ipse verè eas det & efficaciter conferat.

6.

S. 2. *Christus viam nostram dirigere dicitur, quando ea via incedimus quam ipse nobis præscripsit, non quòd descendens de cælis personaliter id faciat.*

7.

S. 2. *Christus habere omnem potestatem in cælo & in terra dicitur, quia per ministerium & doctrinam eius,*

1.

Invocationem, sive pro cultu & fiducia accipiatur, sive pro petitione bonorum & corporalium & spiritualium, Christo tributam fuisse disertissimè in sacra scriptura legitur.

2.

Christum colere, in eoq; fiduciam collocare debemus, & ad ipsum preces nostras dirigere possumus.

3.

Exempla sola invocati Christi ex sacris litterũ petita, nec præterea aliud, evincunt Christum invocatum fuiße. & proinde & invocari poße.

4.

Nihil magis vel cum mente, vel cum verbis Pauli congruit, quàm precari gratiam & pacem non a Deo patre tantùm, sed & a Christo.

5.

Quemadmodum Deus per Christum verè docentem & præcipientem, viam & modum monstravit petendi & impetrandi gratiam & pacem, sic per eundem verè dantem & efficaciter operantem utraq; confert & largitur.

6.

Christus viam nostram dirigit, quia non modò viam nobis præscripsit, sed nos ad eam tenendam præsenti virtute sua adjuvat. quod ut faciat, non est neceße ut de cælis descendat.

7.

Christus habere omnem potestatem in cælo & in terra dicitur, quia nihil neq; in cælo neq; in terra est,

eius, non minùs gentes quàm Iudæi Deo reconciliantur. Nam cælum & terra gentes & Iudæi sunt, non autem quòd Christus omnia det, regnet, & conferat in cælo & in terra.

8.

1. *Quod si aliam potestatem tribui Christo legamus, sunt ea testimonia de futura Christi potestate, cum judex vivorum & mortuorum constituetur, non autem de presenti interpretanda.*

9.

1.2.&3. *Christus cum in terris fuit curam gessit suæ Ecclesiæ: At postquam hinc abiit, eam curam patri commendavit, quam denuo usq; ad præfinitum tempus suscipiet.*

10.

3&4. *Quod autem Deus pater Christo ecclesiæ curam commendaverit, non legitur, neq; ex scriptura sacra colligi rectè potest, Christum nunc gerere curam Ecclesiæ.*

11.

6&7. *Quare quicquid de Christi gubernatione & cura, quam ecclesiæ gerat, scriptum legitur, id aut ad efficaciam ministerii est referendum, aut de futuro illo tempore intelligendum.*

12.

7. *Porrò Christus hoc tempore angelos, potestates, & virtutes revera subiectas non habet, sed aliquando habebit.*

est, quod eius voluntati resistere queat, & quia omnia efficere potest, quæ ad ecclesiam suam quoquo modo pertineant.

8.

Cum Christus veniet ad judicandum vivos & mortuos, nullam adipiscetur potestatem quam nunc non habeat, sed eam quam nunc habet conspicuam omnibus faciet.

9.

Christus tum demum verè curam ecclesiæ gerere incæpit, cum hinc ad patrē abiit. nec eam umquam deposuit, aut deponet, donec præsens hoc seculum permanebit.

10.

Patrem Christo ecclesiæ curam commendasse multis in locis legitur. Sed ex multò pluribus evidentissimè constat eum nunc ecclesiæ curam gerere, eamq; gubernare.

11.

Quare non est ad futurum aliquod tempus ejusmodi cura & gubernatio pertrahenda, ea autem omnia complectitur quæ ad ecclesiam pertinent, non ministerii tantummodo efficaciam, quæ a præsenti actione sejuncta nullam curam aut gubernationem Christo tribuit.

12.

Porrò Christus hoc tempore angelis dominatur, & omnes potestates ac virtutes cælestes, revera sibi subjectas habet.

13.

9. *Nam quod dicitur, eum propter mortem crucis exaltatum fuiße super omne nomen, ab eo tempore incæpit, cum Samaritanis quoq; & gentibus evangelium annunciatum est.*

14.

10. 22. 7. *Hæ sunt primitiæ regni Christi. Cæterùm quamvis nondum regimen ipsius inchoatum sit, rex tamen & caput corporis ecclesiæ dicitur, propterea, quia designatione potestatem & imperium habet.*

15.

11. *Neq; verò sunt duo regnantes in cælo statuendi.*

16.

10. *Ex quo apparet Christum ad dexteram Dei sedere, donec &c. nihil aliud esse, quàm tutum & firmum sub protectione Dei expectare, ut sibi a Deo subjiciantur omnes inimici.*

17.

10. 1. *Quod Christus nunc habeat clavem Davidis, & claves mortis & inferni, hoc nihil ampliùs illi tribuit, quàm Petro & aliis sanctis mortuis hoc tempore tribuant, quòd aliquando habuerint claves regni cælorum.*

18.

Cap: 12. 1. 3. & 4. *Quicquid gestum est cum Paulo in ejus conversione & electione ad apostolatum, non est gestum per Christum, & si gestum eßet, id pertineret ad complementum ministerii Christi. nec inde nunc aliquid simile a Christo fieri colligi poßet.*

19.

13.

Nam quod dicitur, eum propter mortem crucis fuisse exaltatum super omne nomen ab eo tempore incœpit, cum in cælum translatus angelis ipsis præstantior est factus.

14.

Hoc enim non primitias quasdam regni tantùm, sed regnum ipsum, & dominationem in universam ecclesiam Christum, simul atq; in cælum ascendit, revera adeptum fuisse, perspicuè declarat.

15.

Itaq;, præter Deum ipsum, omnia cælestia jam Christo subjecta sunt.

16.

Ex quo apparet, Christum ad dexteram Dei sedere donec &c. nihil aliud esse, quàm suprema post Deum potentia præditum regnare, donec funditus deleat omnes hostes suos.

17.

Cum quæritur, Quid Christus nunc habeat, cum eo apostolos, & alios sanctos mortuos ullo modo comparare, ridiculum ac planè impium censeri debet.

18.

Quicquid gestum est cum Paulo, in ejus conversione & electione ad apostolatum, per Christum omnino gestum est. Quod non ad complementum ministerii, sed ad initia exercendi veri regni Christi pertinuit. & quid Christus jam in cælis faciat, &

19.

1. *Perinde est Christo, postquam in cælum ascendit, tribuere apparitiones aliquas, ac si diceres, λόγον illum ante Christum natum patribus apparuisse.*

20.

13.2. *Nihil plus nunc habet Christus, quia sit domui Dei præpositus, quàm habeat Moses, quia fuerit fidelis in ejusdem domus administratione.*

21.

14.2. *Præter omnem scripturæ sensum est, quòd Christus nobis personaliter adsit, nostra curet, & nobis faveat.*

22.

15 2.
3.4. *Christus nihil umquam facit virtute aliqua propria, quam illi pater dederit.*
5.6.

23.

1. *Itaq; quod legitur Christum dare vitam æternam, & resuscitare, idem est ac credentes ea, quæ Deus per Christum de vita æterna annunciavit, & ejus præcepta servantes, nunc in spe possidere, postea verò unà cum Christo reipsa possessuros esse vitam æternam.*

24.

16.12. *Verba illa latronis,* Memẽto mei cum veneris in regnũ tuum, *invocationem Christi non magis continent, quàm verba illa Iosephi,* Memẽto mei cũ tibi bene fuerit *&c. pincernæ illius invocatio-*

nem

facere possit evidenter demonstrat.

19.

Qui Christum cum λόγῳ illo ante Christum natum confert, satis ostendit, se aut non credere, aut certè dubitare, an Christus sit & vivat.

20.

Qui hoc tempore Christo Mosem ulla in re comparat; & ineptissimè facit, & Christum non secus ac Mosem mortuum esse opinari videtur.

21.

Secundum omnem scripturæ sensum est, quòd Christus nobis ita adsit, ut persona ejus, licèt absens, ea in re operetur, quòd nostra curet, quòdq; nobis faveat.

22.

Christus facit virtute sibi a patre tradita, quæ, propterea quòd in ipso manet, & residet, ejus propria appellari potest.

23.

Christus dicitur dare vitam æternam, & resuscitare, propter id potissimùm, quòd ipsemet in extremo die illud præstabit, secundum eam efficacitatem, qua sibi subjicere potest omnia.

24.

Qui Christum in suum regnum venientem, cum pincerna, in suum locum apud Pharaonem restituto, confert, Christum ex rege famulum facit.

nem contineant.

25.

17. 2. & 7. *Pugnant hæc invicem, quòd Christus sit mediator, & ipse præstet, & faciat quæ petuntur.*

26.

5. *Contra veritatem scripturæ sacræ est, Christum posse exaudire preces nostras, & omnia opera nostra intelligere.*

27.

18. 3. *Cum vox Salvator de Christo dicitur, significat viam salutis monstrare & docere.*

28.

7. *In Christum credere, & Christo confidere, hodie nihil plus continet, quàm olim contineret credere in Mosem, ut Israelitæ fecerunt, quod attinet ad utriusq; personam.*

29.

Christi servi sumus, dum ejus doctrinam & facta annunciamus, extra hoc non servi sed amici eius sumus.

30.

19. 3. *Si Deum patrem præcipuè adoramus Christum adorando, adorando patrem non præcipuè patrem, sed ipsum Christum adorabimus.*

25.

Nullam potiorem ob caußam Christus nunc Mediator Dei & hominum dici potest, quàm ob munus & potestatem, quam habet a Deo, præstandi & faciendi quæ petimus.

26.

Veritas scripturæ sacræ est, Christum nō modò exaudire posse preces nostras, & omnia opera nostra intelligere, sed scrutari etiā corda, & renes nostros.

27.

Christus dicitur & est Servator, non modò quia viam salutis monstravit & docuit, sed etiam, & quidem potissimùm, quia propria vi secum a patre communicata ipsam salutem confert.

28.

Inter fidem in Christum, & fidem in Mosem, quod attinet ad utriusq; personam, multùm interest. Christus enim ea quæ promisit ipse efficere potest, Moses verò non poterat.

29.

Christi servi sumus, dum illi tamquam domino nostro verum animo cultum, factis obedientiam præstamus. Eadem autem ratione, qua Christus discipulos suos non servos sed amicos vocavit, ipsius quoq; Dei non servos sed amicos dicere potuißet.

30.

Christus Deo subordinatus est, non Deus Christo. & ideo qui Christum adorat, ipsum Deum præcipuè adorat. Sed non contrà. quemadmodum qui præfe-

31.

Si Deum in Christo adorare licet, solem quoq;, lunam, & stellas adorare licet, & excusantur omnes idololatræ, qui Deum in imaginibus adorare se profitentur.

32.

Non perperam fingitur in Alchorano, Christum suis cultoribus opem ferre non posse.

33.

Christus non est intercessor pro nobis apud Deum, nec esse potest, cum nullam curam habeat. curam enim rerum omnium sibi uni reservavit Deus.

He-

ctum honorat, principem præcipuè honorat. sed non contrà.

31.

Deum in Christo adorare licet, quia mandatum est ut ipsi angeli Christum adorent. astrorum verò & imaginum adoratio disertè prohibita est. Conferre autem cum Christo æternum vivente, & angelis præstantiore facto, res mortuas & inanimas, quales sunt imagines & astra, valde ridiculum & impiū est.

32.

Plusquàm perperam fingitur in Alchorano, Christum suis cultoribus opem ferre non posse. Nam hæc sola, aut saltem præcipua via fuit Christum rejiciendi, & Mahumetem amplectendi.

33.

Christus, ut scriptura disertè testatur, intercedit in cælis pro nobis. & ideo intercedit, quia pater cum summa potestate ei nostrum curam dedit. Itaq; sub ejus cura ab omni ira divina tuti sumus.

THESES

quibus FRANCISCI Davidis sententia de Christi munere explicatur, unâ cum antithesibus Ecclesiæ a F. Socino conscriptis, & Illustrissimo Transylvaniæ Principi Christophoro Bathoræo oblatis.

1

Homo ille Iesus Nazarenus, qui Christus appellatur, non per spiritum propheticum, sed tantummodo per spiritum sanctum locutus est. Id est, quamvis legatus a Deo fuerit, non tamen quæcunq; verba docendo dixit, ex ipsius Dei ore processisse censenda sunt.

2.

Hinc fit, ut illius & apostolorum ejus verba, ad Mosaicæ legis, & aliorum propheticorum oraculorum normam expēdenda sint. Et si quid vel contrarium, vel diversum ab his in illis reperitur, aut reperiri videtur, id aut rejiciendum, aut certè ita interpretandum sit, ut cum Mosis & prophetarum doctrina planè consentiat, quæ sola morum, vitæ, & divini cultus regula nobis esse debet.

3.

Nam inter vetus per Mosen, & novum per Christum percussum fœdus, nulla penitus vel in doctrina (ea præsertim, quæ ad mores spectat) vel in divinis promissionibus differentia statuenda est, sed in hoc tantummodo differre dicenda sunt, quòd in vetere fœdere litteræ, in novo verò spiritus ministerium fuit, adeò ut cæteroquin per hoc illud nec antiquatum, nec immutatum ullo modo, sed confirmatum dici debeat.

4.

Præ-

1.

Homo ille Iesus Nazarenus, qui Christus appellatur, non modò per spiritum propheticum, sed plus quàm propheticum locutus est, quippe qui expressa imago Dei fuerit, & in quo omnis plenitudo Deitatis corporaliter habitaverit, adeò ut ne verbum quidem unum docendo dixerit, quod ab ipso Deo, ore proprio prolatum fuisse censendum non sit.

2.

Hinc fit, ut illius & Apostolorum ejus verba, tantam auctoritatem habere debeant, ut quicquid in Mosis aut prophetarum quorumcunq; scriptis, vel illis adversetur, vel adversari videatur, aut prorsus rejiciendum sit, aut certè ex ipsis interpretandum, tanquam illis, quæ non modò Mosis & prophetarum dicta, ubi opus fuerit, explicaverint, verumetiam ea partim abrogaverint, partim perfecerint, & ex quibus omnis morum, & vitæ nostræ, cultusq; divini regula petenda sit.

3.

Nam inter vetus fœdus per Mosen, & novum per Christum percussum, tanta differentia constituenda est, quanta inter umbram corporis, & ipsum corpus, & cum in doctrina (ea etiam quæ ad mores pertinet) tum in divinis promissionibus insignis differẽtia agnoscenda, adeo ut veteri (nisi quatenus cum novo consentiat) seposito, in novo acquiescamus, quippe cum per hoc illud non immutatum modò, sed etiam antiquatum fuerit.

4.

Præsertim cum novum illud fœdus verè hactenus ad tempus tantùm, idq; perbreve, extiterit, id est usq; ad Hierosolymæ excidium, nec postea locum, nisi ex parte aliqua, habuerit, aut habiturum sit, donec Iesus iterum ad nos redierit, & in hoc mundo, in ipsa urbe Hierosolyma instaurata, super carnali populo Iacob, ut cæteri reges terræ solent, justissimè tamen & sanctissimè regnaverit.

5.

Interim Iesus est quidem Christus, sive rex populi Dei, sed designatione tantùm, cum ex omnium prophetarum oraculis certum sit, Christum illum a Deo promissum, nullum aliud regnum quàm terrenum, & quale supra dictum est, habiturum.

6.

Vt ejusmodi regnum statim haberet missus fuit Iesus a Deo in mundum, sed quia noluerunt eum Iudæi, quibus promissus fuerat, & quorum rex esse debebat, recipere, postquam ab ipsis contra Dei propositum interemptus fuit, sustulit eum Deus ab illis, & in locum transtulit, ubi tutò in Dei protectione quiescit. Hoc siquidem est eum sedere vel esse in cælis, a dextris sive in dextera Dei.

7.

Itaq; ibi expectans, donec subjiciantur illi a Deo omnes inimici ejus, & ita regnum sibi promissum habeat, nihil interea agit.

Non

Præsertim cum novum fœdus æternum sit, durareq́; debeat usq; ad hujus mundi finem, nec unquam ulla ex parte aut cessaverit, aut cessaturum sit, donec Dominus Iesus de cœlis descẽdens, iterum ad nos veniat vivos ac mortuos judicaturus, & iis, qui id fœdus receperint ac servaverint, vitæ cœlestis & æternæ præmia, iis vero qui vel rejecerint, vel receptum non servaverint, mortis æternæ pœnas daturus.

5.

Interim Iesus est revera Christus, seu rex populi Dei, regnum verò Christi illius a Deo promissi, non terrenum, sed & cæleste futurum erat, ut nobis ipse Iesus, & ejus discipuli divina oracula interpretantes, exposuere.

6.

Vt autem ejusmodi regnum Iesus reipsa obtineret, opus illi fuit, ita Deo jubente ac decernente, ut mortem crucis, sibi ex Dei proposito a Iudæis, ad quos nominatim missus fuerat, inferendam, subiret. Quo facto, a Deo ex mortuis excitatus, in ipsum verum sublimius cælum translatus est, ubi ad dexteram Dei sedet, hoc est, post ipsum Deum supremam, in universam cum cælestem tum terrestrem Ecclesiam, potestatem obtinet.

7.

Itaq; hac ratione regnum sibi promissum adeptus totam gubernat Ecclesiam, atq; eodem tempore, prædicta Dei potestate secum communicata, & porrò ipso Deo auctore subjiciendis sibi inimicis suis vacat, donec tandem ad unum omnes debellaverit.

Deus

8.

Non igitur Deus amplius dici potest, quemadmodum fortasse, cum in mundo versaretur, poterat ratione officii. Nam ab officio, ut dictum est, nunc plane cessat.

9.

Propter hanc eandem caussam turpiter errant, qui eum nunc absentem adorant, quod non nisi divina ratione fieri potest, cum ne tum quidem, cum præsẽs erat, sine maxima Dei offensione, aliter quàm civili & humana quadam ratione adorari poßet.

10.

Quare etiam nec illi servire, nec cultum aliquem præstare alia ratione, quam ei obediendo, id est, eius præcepta conservando, aut possumus aut debemus,

11.

Neq; etiam illi confidere, nisi quatenus ea quæ nobis dixit, vera eße credamus, & quæ nobis Dei nomine promisit, accepturos nos esse firmiter speremus.

12.

Illum invocare, id est, auxilium ejus & opem in necessitatibus nostris implorare, perinde est, ac si quis Mariam, & alios sanctos mortuos imploret, qui nec quòd exaudiant preces nostras, nec quòd aliquid largiri nobis possint, nusquam ne minimum quidem testimonium habent.

Sed

8.

Deus igitur nunc summo jure dici potest, utpote qui ex ordinatione Dei officio fungatur omnium maximo, ac summa divina potestate & in cælo & in terra sit præditus.

9.

Propter hanc eandem caussam nunc absens divina ratione omnino adorandus est, cum ante regnum acceptum, dum in terris ageret, plus quàm humana ratione & civili, meritò adoratus fuerit, quod qui non faciunt turpissimè in ipsum Deum peccant.

10.

Quare etiam illi tanquam Domino & Deo nostro, nobis a summo illo Deo constituto, & jam super nos plenissimè regnante, & servire, & cultum exhibere, præter mandatorum ejus conservationem, omnino debemus.

11.

Atq; etiam tanquam in eo, qui summum bonum nobis, Deo approbante, ipse sese daturum promiserit, & dare possit, fiduciam in ipso & spem nostram collocare.

12.

Illum autem invocare, id est, auxilium ejus & opem in necessitatibus nostris implorare, perinde est ac si quis ipsum Deum imploret, quippe quem certum est Dei nomine & preces nostras exaudire, & omnia, quæ nobis sunt opus, ipsum posse largiri.

Possu-

13.

Sed nec ipſum etiam ita invocare poßumus, ut pro nobis Deum oret, vel nobis a Deo aliquid impetret, non magis, quàm prædictos ſanctos mortuos. Non enim ampliùs inter Deum & nos mediatoris officio fungitur. Nam quod ſcriptum eſt, eum adhuc pro nobis interpellare, nihil aliud ſibi vult, quàm preces, quas, dum hîc erat, pro omnibus ſibi fidem habituris Deo obtulit, efficaces etiamnum in ipſius Dei conſpectu eſſe.

14.

Porro ejus ſacerdotium, (ſi modò revera ſacerdos umquam fuit) tunc reipſa finem habuit, cum in cruce expiravit, nec alia ratione ejus oblatio nobis prodeſt, aut prodeſſe poteſt, quàm propter ipſius oblationis, quamvis jam tranſactæ, efficaciam, quæ perpetuò duret, propter quod etiam ejus ſacerdotium perpetuum, & ipſe ſacerdos in æternum eſſe dicitur, & adhuc peccata noſtra eum expiare alicubi fortaßè ſcriptum eſt.

15.

Quamobrem Ieſu Chriſto in quiete ſua placidè verſari permiſſo, nihil nos ab eo nūc juvari apud Deum, vel credamus, vel curemus, niſi quatenus dum hîc inter nos fuit, ſalutiſq; viam nobis oſtendit, & ad Deum accedendi modum docuit, donec ad nos regnū acce-

13.

Possumus etiam ita ipsum invocare, ut pro nobis Deum oret, vel a Deo nobis aliquid impetret, sed tamen quatenus hisce loquendi modis, potestatem quam habet subveniendi nobis, non a seipso, sed a Deo eum habuiße (si quidem hoc sensu dicit scriptura Christum nunc pro nobis interpellare) coram ipso Deo agnoscere velimus. Multo enim excellentiore ratione in cœlis, inter nos & Deum nunc mediator est, quàm in terris fuit. In terris Dei benignitatem nobis annunciavit, eumq́ pro nobis verè rogavit. In cœlis verò eandem Dei benignitatem ipse nobis præstat, & quæ a Deo in Ecclesiam bona proficiscuntur, per ipsum cuncta donantur.

14.

Porro ejus sacerdotium æternum est, quo tunc verè inauguratus fuit, cum post mortem crucis, in sancta illa sanctorum cœlestia ingressus, pro nobis coram Deo apparuit, ubi sui ipsius Deo facta oblatio, non efficacia tantùm rei jam transactæ, sed præsentis potissimùm virtute nobis prodest, quatenus per eam oblationem supremam illam potestatem est adeptus, qua iugiter nostra peccata expiare, id est a pœnis peccatorum nostrorum nos continenter ac perpetuò liberare, apertissimè in sacris litteris traditum est.

15.

Quamobrem, cum ejusmodi pontificem habeamus in cœlis, domui Dei præpositum, qui semper vivens ad plenum perpetuò servare potest eos, qui per ipsum accedunt ad Deum, ejus præsente ope ac potestate confisi, per ipsum Deo & patri nostro, preces

acceptus revertens verè Christus Dei fiat, & in hoc mundo personaliter præsens, nos Dei virtute foveat atq; sustentet. Interim ad Deum ipsum solum, nulla Christi præsente alia ope aut potestate confisi, perpetuò confugiamus.

nostras offerre ne intermittamus, donec ipse de cœlo veniens ea efficacitate, qua jam Christus verè factus sibi subjicere omnia potest, corpora nostra vilia transformet, eaq́ corpori suo glorioso conformia reddat.

FINIS.

Quædam in disputatione de Invocatione Christi præcipuè observanda.

IN *disputatione de invocatione Iesu Christi illud præcipuè animadvertendum est; quo sensu Invocationis verbum proferatur. Certum est autem, adversarios eo verbo preces ipsas sacras intelligere, sive in ipsis precibus opis implorationem. Tum cavendum est, ne ipsis, dum Iesu Christo invocationem istam meritò tribuimus, ansam nos calumniandi, veritatemq́ opprimendi demus, quasi nos Christum Deo per omnia æqualem faciamus, nec Christo invocatio tribui possit, quin simul eum, ipsissimum Iehovam Deum esse statuatur. Sunt igitur hæ duæ differentiæ inter Dei, Christiq́ invocationem potissimùm constituendæ.*

Vna est, quòd Deum invocamus tamquam omnium bonorum solam ac primariam caussam, Christum verò tamquam secundariam caußam, & a primaria illa planè pendentem. Ex quo efficitur, ut

Christi invocatio ipsius Dei invocatio sit. nam is per Christum bona largitur. non autem contrà, Dei invocatio sit Christi invocatio. neq; enim Christus per Deum aliquid largitur.

Altera differentia est, quòd Deum quisque omnino in omnibus invocare potest, ab eoq; quæcumq; bona, & ad quemcumq; pertinentia petere. Christum verò in iis tantùm nos Christiani invocare possumus, quæ ad nos tamquam christianos, adq; ejus ecclesiam quoquo modo spectant. Hujus enim generis bona per Christum Deus largitur, id est Christo ea largiendi potestatem concessit, non alia.

Ex his duabus differentiis, potissimùm verò ex priore, id necessariò sequitur, quod tertiæ differentiæ loco esse potest. nempe debere quidem nos semper & omnino Deum invocare, Christum verò posse tantùm, idq; semper, dummodo in iis invocemus, quæ ad ipsius Christi ecclesiam, seu publicè, seu privatim quacumque ratione pertinere possunt. Nam, cum Christum in hisce rebus invocamus, quia, ut suprà dictum est, Deum ipsum invocamus, nihil adversus obligationem istam, Dei semper & omnino invocandi committitur, etiamsi ipsius Dei in precibus nulla aperta mentio fiat. At vero cum Deum ipsum rogamus, nisi Christi quoque, ad quem preces dirigamus aperta mentio fiat, Christum nequaquam invocamus. Quocirca si Christum invocare omnino deberemus, numquam id facere possemus. Quod tamen & ab apostolis factum fuisse, & in Christi ecclesia perpetuò usurpatum esse, atque etiamnum à

nobis

nobis usurpari videmus, ut scilicet ad ipsum Deum tantùm in publicis precibus plerumque preces dirigamus, Iesu Christi quidem (ut assolet) mentione facta, sed non tamen tamquam ejus, ad quem preces ipsæ dirigantur.

Quod si vocabulum Invocationis, sive Invocandi verbum in alium sensum accipiatur, ut videlicet cultum atq; fiduciam declaret, tum planè affirmare possumus, omnes, qui christiani esse velint, quibusq; Christi notitia, quæ in sacris litteris explicatur, divinitus concessa fuerit, omnino & semper Christum invocare debere.

Sic planè sentio ego Faustus Socinus, paratus semper sententiam meam abjicere, ubi meliora & veriora doctus fuero.

De libro Apocalypseos, & testimoniis, quæ exinde adversus eos, qui Iesu Christi invocationem prorsus negant, petuntur.

Liber Apocalypsis, quamvis ejus auctor ignoretur, seu potiùs ignorari a quibusdam asseratur, (universalis enim Ecclesiæ consensus eum Iohanni apostolo vendicat) est tamen jam a multis sæculis, & hodie præsertim in Ecclesia receptissimus. Testimonia, quæ ex ipso a nobis citantur, sunt apertissima, neque eam libri partem attingunt, quæ obscuras illas vaticinationes continet, quas ad aliquod dogma confirman-

firmandum non multum momenti habere posse nos quoque fatemur. Suntq́ ea testimonia reliquæ sacræ scripturæ maximè consentanea, eaq́ tanti ponderis, ut in solis adversariorum errorem manifestum omnibus fieri debere, confidere possimus. Vtinam illi huc confugiant, ut vel librum illum non admittendum dicant, vel ejus auctoritatem non magnifaciendam. Nam hoc solum eos pessimam caussam defendere apud homines cordatos maximo argumento esset. Sed non facieñt. Quod si eorum tacitos clamores curare velimus, nec ex epistola etiam ad Hebræos, cujus multò magis hodie auctor ignoratur, quamq́ ipsi multis modis lacerant, atque irrident, aliquid afferri poterit. Quinetiam universa apostolorum, & evangelistarum scripta, nisi quatenus cum scriptis Mosis & prophetarum apertissimè consentiunt, & ab illis evidenter, & litteraliter, ut vocant, confirmantur, minimi nobis facienda erunt. Quare cavendum diligenter est, ne vel apicem quidem unum in receptis ab ecclesia libris, nedum ipsos libros, in dubium vocari illis aliqua per nos occasio præbeatur. alioquin, ad universa novi fœderis scripta subvertenda, eis ampla fenestra aperietur. Testimonia illa, ex initiis epistolarum Pauli prolata, sunt firmissima. Nam ea græci sermonis ambiguitas planè cessat in epistola ad Galatas, in posteriore ad Timotheum, & in epistola ad Titum, in quibus statim post Patre, non est Nostro, quæ vox totius amphiboliæ caußa est. Cum initiis autem harum trium epistolarum consentit finis epistolæ ad Ephesios. Eademq́ precandi formu-

formula indubitata est in initio secundæ epistolæ Iohannis, & in primo capite Apocalypseos.

Adversus Semijudaizantes scriptum FAUSTI SOCINI.

MIsera omnino conditione ii omnes esse videntur, qui cum Hebræi genere non sint, nec porrò Mosis legem per omnia servent, Iesum tamen Nazarenum pro Servatore suo agnoscere recusant, id est, ei fidem habere, eiq; obedire sub spe æternæ salutis, planè renuunt, dicentes, eum non esse illum Messiam, sive Regẽ, qui per Prophetas a Deo promissus fuerat. Quam enim (quæso) spem isti habere possunt, quamvé religionem sequi, quæ Deo illos charos & gratos efficiat? Nam si dixerint, se sperare omnia ea, quæ Deus in Mosis lege promisit; Primùm animadvertendum est, Deum in ea lege nihil apertè promisisse, nisi iis, qui ex Abrahamo, Isaaco, & Iacobo nati essent. Deinde promissiones illas iis tantùm esse factas, qui totam eam legem servaßent. Si igitur aliquis est, qui nõ modò ex patribus illis Hebræis originem non habeat, verùm etiam unam tantùm Mosaicæ legis partem sibi servandam eligat, quantumvis maximam atq; præcipuam, ejusdem legis præceptis quibusdam interim omnino spretis, nulla profectò caussa est, cur iste vel quidquam, tanquam divinæ legis per Mosen datæ studiosus, a Deo sperare queat, vel se Dei cultorem esse affirmare audeat. Itaq; etiam- Deute:28.8.

si ii qui legem Mosis servaverint, licèt ex Israele, seu Iacobo oriundi non sint, ea omnia se consecuturos sperare poßent, quæ in ipsa Mosis lege promissa sunt: non tamen, ut quidam opinantur, istis satis eßet, decalogum, id est, decem illa præcepta, quæ omnium prima, & seorsum ab aliis sub Mose sunt data, sibi præstanda deligere, & quædam alia præterea, quæ cum natura magis consentire videantur, ex iis, quæ illico per eundem Mosen fuerunt adjecta. Non magis enim horum, quàm aliorum præceptorum in ea lege Deus auctor est, nec minùs se vindicē atq; ultorē futurū professus est eorum, qui præcepta quædam non servaßent, quæ cum natura minimè consentiunt, quàm eorum, qui ea, quæ consentire cum ipsa videntur, violâßent. De omnibus enim præceptis per Mosen datis dictū est, Num: 15. quòd si quis, prudens sciens, unum ex illis violâsset, excindenda eßet anima illius e Dei populo. & Gen: cap: 17. de circumcisione idem nominatim dictum fuerat, quam tamen certum est, non eße ex illis præceptis, quæ cum natura aliquid commune habeant. Et sanè, quod ad circumcisionem attinet, quemadmodum Paulus Apostolus ait, Christum nihil illis profuturum, qui omnino circumcidi volunt, sic dicendum est, Mosen, & quicquid ad ejus legem spectat, nihil profuturum iis, qui non circumciduntur, præsertim cum etiam ante Mosen hoc præceptum Patribus a Deo datum fuisset, idq; fœderis nomine inter se & illos appellatum, cujus conservatio, etiam ante Mosis legem tanti apud Deum erat, ut Mosen etiam ipsum occidere volu-

Gal: 5. 2.

Exod: 4

voluerit, eòquòd filium suum constituto tempore circumcidere omisisset. Verùm fingamus licere unicuiq; pro suo arbitratu, ex Mosis lege eam partē retinere, quæ sibi retinenda videbitur, reliquum verò spernere, & interim tamen ea omnia nihilominus sperare, quæ Mosis legem servantibus promissa sunt, quo tamen nihil absurdius excogitari potest. Fingamus, inquam, istud unicuiq; licere, et quid tandem consecuturus est is, qui ejusmodi fuerit? quidnám promittit Moses Dei nomine iis, qui legem per se datam servaverint? Certè (dicant quicquid velint Iudæi) nihil umquam Moses promisit præter hujus vitæ bona, eamq́; felicitatem, quæ ex iis potissimùm, quæ extra nos sunt, in hac vita contingere potest; quemadmodum universam ejus legem perscrutanti cuilibet apertè constabit. Quanquam satis est eos locos inspicere, in quibus nominatim, & ex professo promissa recensentur, iis facta, qui Dei mandata illa conservaverint; quales præcipui sunt, Exod: 23. Levit: 26. Deut: 7. & 28. in quibus nulla prorsus bonorum futuræ vitæ, sive aliqua ratione vitæ ipsius futuræ facta est mentio. Iam verò hujus tantùm vitæ bona, quid quæso sunt, etiamsi omnia simul uni soli obveniant? Annon ad ostendendum, ea nihili propemodum esse, id satis est, quòd aliquādo tandem, vel potiùs & reipsa, & multò magis ea possidentis opinione, quàm celerimè cessatura sint, & finem habitura? Morte enim adveniente, quæ perpetuò nobis imminet, omnia prorsus deficere necesse est. Satis superq́; rem sic se habere, ut diximus, bona vi-

delicet hujus vitæ, aut certè ea hujus vitæ bona, quæ Moses promisit, parvo omninò esse æstimanda, Iudæi ipsi nobis declarant, qui omnes, præter quosdam paucos, nihil intentatum relinquunt, ut futuræ vitæ bona, ipsamq́; vitam æternam, sibi aliquo modo promissam fuisse, & aliis ostendant, & sibi ipsis persuadeant. Qua in re duplici ratione se irridendos præbent. Primùm, quia ad id probandum sæpissimè iis testimoniis utuntur, quæ nihil ad rem faciunt, nec ibi extant, ubi promissiones divinæ enumerantur. Deinde, quia necesse habent mysticas, sive allegoricas interpretationes ad ea, pro suæ sententiæ confirmatione, adhibere: cum tamē ipsi, ubi de prædictionibus futuri Messiæ apud Prophetas, deq́; ejus regno per eosdem promisso agitur, ejusmodi interpretationes nullo prorsus pacto admittant; immo si quis eas adhibere velit, eum planè ludibrio habeant, & risu prorsus excipiant. Vt igitur ad propositum revertamur, miseri omninò ii esse videntur, qui, cum Iudæi naturâ non sint, nec Iudaicam tamen religionem omnem amplectuntur, Iesu Nazareni religionem spernunt, vel potiùs abjiciunt: quæ, ut undique perfectissima est, sic futuræ vitæ bona, ipsamqúe æternam vitā, & perfectissimā felicitatem suis cultoribus apertissimè promittit, ejusq́; rei non levia argumenta omnibus proponit. Nam quod ajunt, Iesum Nazarenum non esse vel fuisse Messiam illum a Deo promissum, quia scilicet, in Iesu Nazareno ea conspecta non fuerint, quæ de Messia illo Prophetæ prædixerant: hic, antequam aliud dicatur, videndum

dum

dum est, an isti credant, aut concedant, ea vera esse, quæ de Iesu Nazareno a pluribus scripta sunt, qui vel ipsi iis, quæ narrant, interfuerunt, aut certè se interfuisse profitentur, vel saltem ea ætate vixerunt, & cum iis consuetudinem habuerũt, qui Iesu Nazareni familiarissimi fuisse perhibẽtur. Si ea vera esse non credunt, nec concedunt, quomodo possunt ipsi constituere, Iesum Nazarenum ea non habuisse, quæ de Messia illo prædicta fuerunt? Aut quomodo quicquam de Iesu Nazareno penitus affirmare possunt, nisi priùs constituant, quibus scriptoribus de eo narrantibus standum sit, cum tot sæculis ante ille extiterit? Quibus autem scriptoribus standum esse constituent, nisi iis stare velint, qui tunc temporis fuerunt, & quæ scribunt, se vel vidisse, vel ab aliis qui viderant, accepisse, apertè aut testantur ipsi, aut ab iis, qui consecuti sunt, testimonium sunt adepti? Nã si hoc non satis est, ut illis fides adhibeatur, nihil est, cur Mosi & reliquis veteris Testamenti scriptoribus fides adhiberi debeat; quorum tamen bona pars ea narrant, quæ nec ipsi viderunt, nec ab aliis, qui vidissent, acceperunt. E quorum numero ipse Moses est, qui, quicquid in primo suorum librorum scripsit, nec ipse vidit, nec ab alio qui vidisset, accepit, nec qua ratione factum sit, ut ipse ea resciverit, ne commemorat quidem. Nec verò minùs incredibilia ea sunt, quæ vel ipse Moses, vel cæteri veteris Testamẽti scriptores narrant, quàm ea, quæ ab Apostolis & discipulis Iesu Nazareni narrantur; nec quidquam ad auctoritatem antiquis illis scriptoribus conciliandam

dam facit, quòd ii ipsi, qui de Iesu Nazareno scribunt, illorum testimoniis utuntur, nisi isti ejusmodi sunt, quibus alioqui fides adhiberi debeat. Quòd si ex effectis veritas alicujus rei percipienda est, nulla unquam fuerunt scripta, quorum veritas tot ac tantis effectis confirmata fuerit, quot quantisq́; veritas scriptorum, quæ de Iesu Nazareno extant. adeò ut effecta, quæ veritatis veterum illorum scriptorum visa sunt, præ his & paucissima, & exilia admodum censeri debeant. Sed hæc disputatio longiorem tractationem requirit, & nos hac de re jam aliquid latiùs explicavimus in eo libello quem de scripturæ S. auctoritate scripsimus. Quòd si cōcedunt isti, ea vera esse, quæ de Iesu Nazareno a prædictis hominibus scripta extant, miror sanè, quid amplius quærant, ut ejus religionem amplectantur. Nam si satis non habent, quòd (ut alia non pauca omittam) & vitæ fuerit innocentissimæ, & infinita admirāda opera fecerit, quòd sanguine suo doctrinā suam confirmaverit, quòdq́; a mortuis excitatus, seipsum suis discipulis per multos dies conspiciendū & contrectandum dederit, quòd denique postmodum sursum in cælum assumptus fuerit, ejusq́; nomine invocato, discipuli ejus tot ac tanta miracula fecerint, ut inermes alioquin ac nudi, immo sæpiùs verberibus ac plagis concisi, ac tandem necati, maximam vim hominum, qui antehac, vel Iesu Nazareni nomini prorsus infensi erant, vel religionem ab ipsius religione penitus diversam, eamq́; a patribus multorum sæculorum serie acceptam colebant, variis in

locis ad ipsum Iesum Nazarenum adduxerint. Si hæc, inquam, illis satis non sunt, ut ei fidem habeant, ne si Angelus quidem de cælo descenderet, eiúsq; Iesu Nazareni religionem verissimam esse testaretur, satis habituri eßent. Verùm, si hæc satis omninò unicuiq; eße debent, quid nos ampliùs torquemus, ut diligenter inspiciamus, nunquid notæ, quæ in Iesu Nazareno fuerunt, illis exactè respondeant, quæ de Messia a Deo promißo prædictæ fuerant? Contrariâ profectò, ni fallor, ratione prorsus utendum est, atq; diligente ista inspectione omissa, concludendum, eum & Messiam illũ fuisse, & notas illas omnes habuisse. quandoquidem & is se eum esse dicebat, & ejus discipuli idẽ disertissimè & frequentissimè confirmârunt, qui, fieri nullo modo potest, ut mentiti fuerint, si ea, quæ suprà exposuimus, vera sunt. Prædictionum igitur de futuro Messia explicationes ab ipso Iesu, ejusq; discipulis sunt petendæ, eæq; recipiendæ, quicquid prima fronte duræ atq; alienæ videantur, (nec enim sunt revera) non autem contrà ex prædictionibus, quarum semper proprium fuit, ut obscuritatem multam habeant, veritas hæc, quòd Iesus Nazarenus sit Messias ille promissus, petenda est; iis, inquam, qui historiæ de Iesu Nazareno fidem adjungunt, ex qua historia multò clariùs ea veritas patet, quàm ut de ea quisquam dubitare possit. immo ex qua historia manifestum est, Iesu Nazareno omnem fidem habendam esse, quisquis tandem ille fuerit. Ego quidem is sum, qui, si ulla ratione fieri posset, ut quæ de Iesu scripta sunt,

vera

vera eſſent, ne tamen ille is Meſſias eſſet, qui a Deo multo antè eꝑromiſſus fuerat, eandem nihilominus fidem ejus dictis eſſem habiturus, quam nunc habeo, quæq; a veris Chriſtianis ſemper fuit habita. Quamquam, quid tandem eſt, cur Ieſum Nazarenum Meſſiam illum eſſe, vel prorſus negemus, vel affirmare non audeamꝰ? Duo præcipuè ad hoc animos quorundam movere ſolent. Vnum, quòd Ieſus nullum regnum hic in terris habuerit, cum tamẽ illum Meſſiam in terra omnino regnaturum prædictum fuiſſet. Alterum, quòd multa præceperit, vel promiſerit, vel etiam vetuerit, quæ pugnant cum divina lege per Moſen data, quam æternã fore Deus ipſe ſæpiùs dixerat, quamq; ulla ex parte mutare Meſſiæ munus non erat futurum. Quod ad regnum attinet, etiamſi Ieſus ea ratione in terris nec regnaverit, nec regnet, quâ alii reges ſolent, non tamen ſequitur, eum in terris regnum ſuum nec habuiſſe, nec habere. quemadmodum intelligi poteſt ex iis, quæ in ſcripto adverſus Sejdelium explicavimus. Nam ſi quis dixerit, neutiquam fieri poſſe, ut Ieſus in terris umquam regnaverit, aut regnet, cum pauci ſemper fuerint ii, qui illi ex animo paruerint, eadem ratione concludendum eſſet, ne Deum quidem in terris regnaſſe umquam, aut regnare, cum pauci fuerint illi, qui ei ex animo paruerint. Regnum Chriſti, quod futurum erat in terris, ſicut & regnum Dei, non ſubditorum voluntate, ſed regnantis poteſtate continetur, eâq; metiendum eſt. Quam poteſtatem non omnibus apparere neceſſe eſt, ſed iis tantùm, qui oculos ad videndum habent.

Dei potestas, quam summam in mortales omnes & habet, & pro arbitratu suo exercet, non omnibus est conspicua, alioqui non tantus esset atheorum numerus. Quinetiam ex illis ipsis, qui non sunt planè athei, quos infinitos pæne esse credēdum est, non adeò multi sunt ii, qui Dei potentiam rectè noverint. Insigni enim probitate & justitiæ amore ad hanc rem opus est, quæ oculos mentis illuminet, in apertamq; hujus veritatis cognitionem hominem producat. Sic Iesu Nazareni a mortuis excitati, & supra omnem dominationem a Deo evecti, superq; suum populum ab ipso constituti, quiq; propterea Christus Dei est, potestas, quam in omnes mortales in iis omnibus, quæ ad Dei populum quoquomodo spectant, & habet, & pro suo arbitratu exercet, paucis omninò est conspicua, licèt maximus sit numerus eorum, qui Iesum Dei Christum esse confitentur; iis videlicet, qui se ab hujus mundi inquinamentis separantes, sobriè, justè, piè & castè vivere instituunt, qui deniq; Iesu ipsius præcepta & probant, & minimè aversantur. nec, quominus eorum absoluta † sanctitate, & divino splendore capiantur, eorum exequendi difficultate deterrentur. Quæ difficultas hominibus carnalibus tanta esse videtur, ut hinc potissimùm fiat, ut ex eorum numero complures, omnibus modis sibi persuadere conentur, IesuChristi religionem emētitam ac falsam esse: & idcirco, si quid carnali prudentiæ sese offert, unde colligi posse videatur, Iesum non esse illum Messiam, quem Deus promiserat (quemadmodum multa ejusmodi Deus esse voluit, quò carnales homines a spi-

† *quadam pietate*

ritualibus internoscerentur, mali a bonis) id statim arripiunt, aliaq́; innumera prætermittunt, ex quibus apertè colligitur, Iesum illum Nazarenum, qui sub Pontio Pilato Iudææ præside crucifixus fuit, Messiam illum esse, nec alium præter ipsum esse posse. Ea verò hîc colligere non est animus, nec porrò opus esse videtur, cum majore ex parte ab aliis multis & collecta & diligenter explicata fuerint. Iam, quæ hactenus sunt à me dicta, si cum iis conjungantur, quæ in scripto meo, de futuro olim regno Messiæ, quod promiserat Deus, adversùs Sejdelium disputata sunt, satis esse poterunt ad priorem rationẽ diluendam ex duabus, quas suprà attuleramus pro iis, qui Iesum Nazarenum illum Messiam esse confiteri nolunt. Altera ratio de mutata Dei lege per Mosen data, nullas vires habet, cum Iesus non antè eam mutationem aggressus fuerit, quàm ipsum ea potestate præditum esse constaret, ut id jure optimo facere posset. Nam, quod dicebatur Messiæ munus futurum non fuiße, ut legem jam à Deo datam mutaret, contrà potiùs res se habere videtur. Namq; neminem magis decet, leges, quibus populus aliquis utitur, mutare, quàm ipsum regem. Hocq́; unum ex præcipuis & manifestis indiciis est, quòd aliquis sit rex, si leges ipse quas velit, populo ferat, & jam antea latas pro arbitratu refigat. quod tamen in iis tantùm fieri contingit, aut certè debet, quæ a natura ipsa nullo modo pẽdent, sed totæ in legislatoris voluntate sunt positæ. Cujusmodi cum multæ essent inter eas leges, quas Deus per Mosen populo dederat, eas meritò potuit Iesus auctoritate

ſibi ab eodem Deo tradita abrogare; & meritò ipſe Deus voluit ut a Ieſu abrogarentur, quò vel hinc perſpicuum omnibus fieret, eum a ſe populi ſui verum atq; æternum regem fuiſſe conſtitutum. Nec verò, cum Deus olim dixit, leges illas quas Ieſus abrogavit fore æternas, ſibi ipſi eas abrogandi poteſtatem ademit, per quemcumq; tandem id facere aliquando voluiſset; ſed populo ipſi omnem poteſtatem adimere voluit, eas, quicquid illæ parum Deo dignæ viderentur, abrogandi, aut ulla ratione mutandi, æternas eas eſſe & fore prænuncians, niſi ſcilicet ipſe aliter aliquando decreviſſet. Decreviſſe autem eum, ut ceremonialia illa abrogentur, quæ Ieſu Nazareni Apoſtoli, potiſsimùm verò Paulus per ipſum Ieſum abrogata fuiſſe conteſtati ſunt, non modò ejusdem Ieſu poteſtas ſumma, ac imperium, quod illi multis rationibus conſpiciendum quodammodo exhibuerunt, prædictæ conteſtationi juncta planè oſtendit, verùm etiam ipſius rei natura id omninò fert. Publicè enim atq; apertè novo fœdere in veteris locum ſubſtituto, quo vita æterna, cœleſtisq; beatitas omnib: illud ſervantibus promittitur, nullo pacto diutiùs cōſiſtere potuerunt præcepta illa planè terrena, quæq; ſuâ naturâ ex ſola legiſlatoris voluntate pendent, & propterea tēporaria cenſeri debent. Sed quemadmodum bona in novo fœdere promiſſa, vera ac ſolida bona fuerunt, ſic oportuit præcepta earum rerum eſſe, quæ veram ac ſolidam hominis juſtitiam continerent, iisq; convenirent, qui naturæ divinæ, ſi ea conſervâſſent, participes fieri digni aliquando habendi eſſent.

MARTINI SEJDELII epistolæ ad cœtum olim Cracoviensem, dictum minorem, qui Patrem Domini nostri IESU CHRISTI esse illum unum Deum Israëlis confitetur, cujus nomine F. Socinus eidem SEJDELIO respondit.

EPISTOLA I.

In qua continetur Sententia ejusdem Sejdelii de Messia, seu rege illo promisso, & de religione.

Ex promissione facta Davidi 2. Sam: 7. ubi dicitur Davidi: *Stabilietur domus tua, & regnum tuum usq; in sæculum*, item ex promissionibus Prophetarum, qui ex ea promissione restitutionem regni, seu Regem Iudæis post captivitatem Babylonicam promittunt; ita argumentor. *Quale regnum Davidi usq; in seculum promissum est, tale necesse fuit, ut posteri eius, in quibus hæc promissio debebat impleri, haberent. Sed regnum mundanum Davidi usq; in seculum promissum est. Dicit enim ei Deus:* tuum regnum stabilietur usq; in seculum. *Ergò regnum mundanum posteri Davidis, ut haberent, necesse fuit: & per consequens etiam Rex ille, quem Prophetæ ex hac promissione post captivitatem Babylonicam, regnaturum promiserunt, perinde ut cæteri posteri Davidis, mundanum regnum debuit habere. Quod quia Iesus*

ille non habuit, non enim regnavit ut David, & posteri eius: sed dicitur habere cæleste regnum, quod est diversum a mundano regno, Ergo Iesus non est Rex ille, quem Prophetæ promiserunt.

Ad hoc argumentum non respondetis, sed meæ cõclusioni opponitis vestram sententiã, nam dicitis, Deum majora & præstantiora præstitisse, quàm promiserit; promisisse quidem mundanum Regem, & mundanum regnum, dedisse autem cælestem regem & cęleste Regnum, quod cæleste Regnum majus & præstantius esset mundano Regno. Ad quod respondeo: Si illa majora & præstantiora, de quibus dicitis, ejusdem generis essent cum iis, quæ promissa sunt, tum consentirent cum promissionibus. ut si Deus regi illi promisso, præter Israeliticum regnum etiam alia mundana dedisset, tum Deus plura præstitisset, quàm promisisset.

Vestra autem majora & præstantiora, quę in Iesu præstita esse dicitis, sunt diversa, & pugnantia cum iis, quæ promissa sunt. nam cæleste regnum est diversum a mundano. Et, si Rex ille promissus debuit esse Rex mundanus, sequitur, quòd non debuerit essu Rex cælestis. nam ista secum pugnant. atq; ita novum Testamentum opponitis Prophetis, ego contrà, Prophetas oppono novo Testamento. Prophetæ dicunt, quòd Rex ille promissus debuit esse Rex mundanus, novũ

Testamentum id negat, & dicit, quòd Rex ille promissus non debuit esse mundanus, sed cælestis. Cum itaq; Prophetæ & novum Testamentum hac in re sibi contradicant, & contradictoriæ non possint simul esse veræ, sed alterutrum oporteat esse verum; ego hac in re malo credere Prophetis, quorum doctrina est vetustior novo Testamento, & quia novum Testamentum suam doctrinam ex Prophetis ostendere conetur, atq; ideo Prophetas pro fundamento suo agnoscat. Vos autem, novo Testamento magis creditis. idq;, quemadmodum ex vobis intelligo, ob miracula Iesu, & discipulorum ejus; item ob martyria eorum; item quia ista doctrina mirabiliter per totum mundum propagata & recepta fuerit, & multis seculis durarit; item quòd multa sanctissima præcepta præcipiat, quæ in nulla alia religione præcipiantur; deniq; quòd vitam æternam patefaciat & promittat. Quàm firma autem ista vestra argumenta & fundamenta sint, id vobis ostenderem, si vobis gratum fore scirem: sed quia existimo, vos, sicut & reliquos Christianos, non libenter audire, si quis de fundamentis Christianæ religionis disputet, ideo vobis nolo esse molestus. Hoc unicum tantùm vobis ob oculos pono, quòd quemadmodum ego adhærens Prophetis, novum Testamentum rejicio, ita vos adhærentes novo Testamento, cogimini rejicere Pro-

phetas: nam quemadmodum novum Testamentum mihi contradicit, ita Prophetæ vobis contradicunt. Neq; est quod objiciatis, Prophetæ quidem promiserunt mundanum regnum, sed id intelligendum est de cælesti regno. Nam ego non tantùm hoc demonstro, quòd Prophetæ promiserint Regem mundanum, sed etiam hoc demonstro, quòd Rex ille promissus necessariò mundanum Regnum habiturus erat, si missus fuisset. nã ista est mea conclusio. Et hæc quidem est sententia mea in controversia de Messia seu rege illo promisso; quam sententiam scio esse verissimam & certissimam.

Cæterùm, ut sciatis, cujus sim Religionis, quamvis id scripto meo, quod habetis, ostenderim, tamen id breviter hic repetam. Et primùm quidem doctrina de Messia, seu Rege illo promisso, ad meam religionem nihil pertinet; nam Rex ille tantùm Iudæis promissus erat, sicut & terra illa Canaan: sic etiam circumcisio, sacrificia, & reliquæ ceremoniæ Mosis ad me non pertinent, nam ista non mihi, sed tantùm populo Iudaico, promissa, data, & mandata sunt: neq; ista fuerũt cultus Dei apud Iudæos, sed inserviebant cultui divino, & ad cultum divinum deducebant Iudæos. Verus autem cultus Dei, quẽ meam religionem appello, est Decalogus, qui est æterna & immutabilis voluntas Dei:

qui Decalogus ideò ad me pertinet, quia etiam mihi a Deo datus est, non quidem per vocem sonantem de cælo, sicut populo Iudaico, at per creationem insitus est menti meæ: quia autem insitus Decalogus, per corruptionem naturæ humanæ, & pravis consuetudinibus aliqua ex parte obscuratus est, ideo ad illustrandum eum, adhibeo vocalem decalogum, qui vocalis Decalogus ideo etiam ad me & ad omnes populos pertinet, quia cum insito nobis Decalogo consentit, imò idem ille Decalogus est.

Hæc est mea sententia de Messia, seu Rege illo promisso, & hæc est mea Religio, quam coram vobis ingenuè profiteor. Neq; me ideò huc contuli, quòd de hac mea religione dubitarem, tantum abest, ut eam mutare voluerim. cum sciam eam solam esse verissimam & certissimam; sed hanc ob caussam, sicut vobis initio dixi, quòd de Germanis meis desperârim, quos hactenus per aliquot annos scriptis meis ab idololatria avocare conatus sum, & quidem tanto studio, ut postremò, etiam, cum præsenti periculo vitæ meæ, voluerim cum ipsis hac de re colloqui. quod quia renuerunt, nihil ampliùs facere potui. atque ideo inde discessi & rectà ad vos profectus sum, utpote ad eos, qui propiùs, quàm aliæ sectæ, ad veritatem accesserunt. nam cum neminem sciam meæ senten-

tiæ,

tiæ, neque quisquam hanc ſententiam ſuſcipere velit, ego verò ſciam quòd hæc ſit ipſa veritas Dei, atq; ideo ab hac veritate Dei bona conſcientia diſcedere non poſſim, & mihi tamen cum hominibus vivendum ſit, malo me conjungere melioribus, quàm deterioribus. Et quia adulti nolunt a me doceri de religione, ideo pueros docebo litteras, item neceſſarias linguas & artes. non itaque ambio munus eccleſiaſticum, non enim volo turbare inſtitutum veſtrum, ſed peto ſcholam aut pædagogiam aliquam. quid autem hac in re ſit animi veſtri, & an locum apud vos habere poſſim, id mihi ut ſignificetis, peto.

MARTINUS *Sejdelius*
Olavienſis Sileſius.

Reſponſio FAUSTI SOCINI.

Etſi nos minimè dubitamus, quin in promiſſione illa Davidi facta 2 Sam: 7. promiſſio etiam de Meſſia, ſeu Rege illo inſigni myſticè contineatur: tamen, quod ad ipſum verborum corticem, quem tu ſolum attendis, attinet, dicimus ex illa promiſſione hanc non pendére, ſed eſſe duas diverſas promiſſiones. Promiſſionis enim illius prioris executio, & ſic reverâ ipſa promiſſio duravit usq; ad captivitatem Babylonicam Regni Iudæ, in qua, & poſt quam per

multa sæcula non fuit Rex ullus populi Dei ex stirpe Davidis, cum tamen in promissione illa contineretur, fore, ut Davidis solium in perpetuum firmaretur. Promissionis autem posterioris executio, te ipso teste, post captivitatem Babylonicam expectanda erat. In priore dictum tantummodo fuerat, regnum domus Davidis nunquam cessaturum: In posteriore verò Rex quidam valde conspicuus, & qui restituturus Israëli esset regnum, quod jam cessaverat, aut cessaturum erat, promissus fuit. Hæc ideò a nobis dicuntur, non quia in posteriore promissione ejusmodi Regem promissum fuisse negare velimus, qui in solio Davidis sessurus esset, sed ut promissiones distinguantur, quod non minimi momenti in tota hac disputatione esse, jam ipse probè animadvertere potuisti. Iam verò quod ais, si Rex iste futurus Davidis Regnum habiturus erat, Davidis autem regnum mundanum fuit, mundanum quoq; Regis istius Regnum esse debuisse. Respondemus, Davidis Regnum fuisse Regnum super Dei populum peculiarem, atq; hac præcipua nota regnum istud a cæteris regnis distinctum fuisse. Cum igitur Iesus, peculiaris populi Dei regnum obtinuerit, meritò regnum Davidis habuisse dicendus est, nec necesse est, ut alia prætereà in re ejus regnum cum Davidis Regno conveniat; præsertim, cum propter id, in quo non convenit, multò excellentius hoc, quàm illud, esse constet.

Nam quod dicimus, si Deus mundanum Regem mundanumq; regnum verbis promisit, cælestem autem Regem, cælesteq; Regnum reipsa præstitit, plus

plus eum præstitisse, quàm promiserit; rectè omnino dicimus, nec solùm sententiam nostram (ut ais) tuæ conclusioni opponimus, sed etiam ad argumentum tuum (quod tu negas) eâdem operâ respondemus. Nam qui plus præstat, quàm promisit, suis promissis non modò stetisse, sed ea etiam cumulatè præstitisse est agnoscendus. Neq; obstat, quod ais, hoc verum esse, cum ea, quæ præstantur, ejusdem generis sunt, cujus ea, quæ sunt promissa; cæleste autem regnum, quale Iesum habere dicimus, penitus diversum esse a mundano, quod promissum fuit, & cum eo pugnare.

Primùm enim dicimus, tuam istam regulam minimè admittendam esse, sed satis omnino existimari debere, si id, quod præstatur, quiddam eo quod promissum fuerat, majus & illi ipsi, cui erat promissum, utilius & gratius sit; præsertim si promissum prorsus gratuitum fuit, & promissionis verba ejusmodi fuerunt, quæ saltem per allegoriam ad rem præstitam rectè accommodari possint. Atqui nemo futurus est ita stolidus, ut multò majus & excellentius cæleste, quàm mundanum regnum esse, dicturus non sit, & non multò magis velit ejusmodi regem habere, a quo ex morte liberetur, & ad æternam beatitatem transferatur, quàm eum, cujus ope in hac mortali vita securus ac felix vivat. Quid enim aliud omnia huius vitæ commoda sunt, quàm inanissima quædam umbra, si cum sempiternis illis bonis conferantur? Iam verba, quibus illius post captivitatem Babylonicam, futuri Regis & Regni promissio, quam prorsus gratuitam fuisse constat, consi-

gnata fuit, ejusmodi sunt, ut, si non alia ratione, at certè per allegoriam quàm appositissimè ad cæleste regnum, & Regem accommodari queant, & meritissimè Deus suo tempore dicere potuerit, se, cum promißum illud fecit, quamvis verba aliud præ se ferre viderentur, tamen de cælesti regno, ac Rege locutum fuisse.

Deinde dicimus, cæleste regnum, quale nos Iesum habere, & asserimus & gloriamur, sive ipsius Iesu, sive etiam nostrûm ratione, non adeò diversum a mundano regno esse, ut tu existimare videris: immo quidquid veri ac solidi boni in mundano regno eße potuißet, in eo contineri. quandoquidem non ita regnare Iesum in cælis dicimus, ut interim in terris etiam non regnet. Non solùm enim in cælo, sed in terra quoq; omnem potestatem ei datam fuiße affirmamus, ipsumq́; principem regum terræ, & regum regem, dominumq́; dominantium agnoscimus, quatenus & ipse solus plus iis omnibus in terris potest, nec illi, ipso invito, quidquam facere poßunt, & tandem omnes ejus potentiam experiri & confiteri cogentur. Quis umquam Rex mundanus fuit, cui tot populi Regesq́; servierint, seseq́; sua sponte submiserint, quot Regi nostro Iesu? Cui porrò unquam tot tantiq́; honores in universo orbe terrarum exhibiti fuerunt, quot quantiq; ipsi Iesu? Quod verò ad nos attinet, cum vera in hac vita hominis felicitas in eo consistat, ut secundùm virtutem agat, & in divinarum rerum contemplatione versetur, nulli homines unquam fuerunt, aut futuri sunt, quibus ista duo æ-

què contingant, atq; iis qui Iesum Regem agnoscunt, eiq; obediunt; nec ulli mortalium magis securi, dum hic vivunt, esse possunt, quàm ii, qui sub cura ipsius Iesu vitam degunt, qui ab omnibus malis longè melius, quàm ullus mundanus Rex subditos suos, eos tueri potest. Quòd si isti ad maiorem Dei, ipsiusq; Iesu gloriam suo tempore clariùs patefaciendam sæpè affliguntur, vexantur, interficiuntur, in istis omnibus, quæ mala esse videntur, cum propter virtutem ac robur ipsis a Iesu subministratum, tum propter spem haud dubiam ab ipso haustam beatissimæ atq; æternæ vitæ, feliciores multò sunt iis omnibus, qui in ipsis deliciis vivunt. Non igitur in hoc regis illius promissi negotio Prophetæ & novum Testamentum sibi contradicunt, ut tu arbitraris, sed per novum Testamentum Prophetæ explicantur; nec porrò, ut tibi videtur, novum Testamentum Prophetas pro fundamento suo agnoscit, quamvis ipsorum testimoniis, ad maiorem rei fidem faciendam, utatur. Solidiora his nimirum, multò sunt novi Testamenti & Christianæ religionis fundamenta, quæ, quomodo tu convellere tentes, libenter ex te audiemus; non quidem, quòd de Christiana religione rectè explicata, ullo modo dubitemus, sed potiùs quia nihil prorsus de ea dubitamus, & certò scimus fore, ut semper, quò magis in dubium revocabitur, eò magis ejus sanctissima veritas eluceat.

Quod ad religionem tuam attinet, primùm quod ais, doctrinam de Messia, seu rege illo promisso, nihil ad tuam religionem pertinere, hoc, sive ve-

rum sive falsum sit, nihil ad rem facit. Nam etiamsi doctrina de promisso illo rege, ad tuam religionem minimè pertineret, ea tamen doctrina, quam ille Rex promissus attulit, quem nos Iesum Nazarenum esse dicimus, ad te omnino pertineret: non solùm quia ea ad quemcunq; pertinet, cui annunciata fuerit, & ipse Iesus Deo cælitus id comprobante, non Iudæis tantùm, sed omnibus hominibus eam annunciari voluit; verùm etiam quia id multò antè per divinos Prophetas, quibus tu fidem adhibes, non obscurè prædictum fuerat.

Quod deinde ais, te nullum alium Dei cultum habere, nisi solum Decalogum, etsi in eo te laudamus, quòd aliquam religionem habes, & Deum ratione quadam ab ipso non planè improbata colere vis: tamen in eo te culpamus, idq; tui caussâ vehementer dolemus, quòd in rudi nescio qua, & imperfecta religione velis acquiescere, quam Deus nulli unquam mortalium, quamvis tu Decalogum tuæ menti per creationem insitum esse tibi persuadeas, nec tacitè, nec apertè tradidit, (de solo enim ipso decalogo loquimur) quæque ipsa per se, divinas promissiones nullas nec præsentis nec futuræ vitæ habet, & eam rejicias, quæ omnium absolutissima & perfectissima est, quæq; a Deo benignissimo, ab ipsis quodammodo incunabulis tibi fuit tradita, atq; etiam nunc multò apertiùs traditur & inculcatur; ac præterquam quòd hominem manifestissimè ipsa per se satis felicem in hac vita reddere potest, certissimis etiam cũ temporalium bonorum, tum vero æternæ vitæ pro-

tæ promissis, ab ipso Deo ornata & constabilita fuit.

FAUSTUS *Socinus.*

EPIST: II. MARTINI Sejdelii.

MIror vos negare, promissiones Prophetarum de restitutione regni, ab illa promissione facta Davidi 2 Sam:7. dependere, cùm tamen id ex Prophetis, & potissimùm ex 33. cap: Ieremiæ apertissimum sit: nam cum ibi propheta Regem illum promisisset, submittit postea promissionem illam factam Davidi, tanquam caussam, seu fontem, inquiens: *Quia sic dixit Iehova, Non excidetur vir sedens super solium domus Israël.* Quam promissionem postea magis explicat & inculcat, inquiens: *si irritum facere poterunt fœdus meum cum die & nocte, etiam fœdus meum irritum fiet cum Davide, ut non sit ei filius regnans super populum Israëliticum.* Ex quo non tantùm hoc manifestum est, Ieremiam ex illa promissione facta Davidi, promisisse illum regem; sed etiam hoc inde apparet, quòd illa promissio facta Davidi, etiam tum firma fuerit, cum Iudæi jam amisissent regnum, & essent in captivitate Babylonica: id quod vos etiam negatis, & dicitis promissionem illam factam Davidi, tantummodò usq; ad captivitatem Babylonicam durâsse, & in captivitate Babylonica

nica finem habvisse. Sed quæro, cur Ieremias promissionem illam factam Davidi adducit, si jam facta erat irrita? immo dicit, illam promissionem per captivitatem Babylonicam, non abolendam, neq; aboleri, sed firmam esse, & firmam futuram, quàm firmus esset & futurus esset ordo ille inter diem & noctem: quasi diceret Propheta, etiam si vobis Deus regnum vestrum ob peccata nostra ademturus sit, aut jam ademerit, non tamen debetis existimare, Deum planè promissionem illam factam Davidi, abolevisse aut aboliturum, sed dabit vobis rursus regem ex posteris Davidis, modò posteri Davidis & vos etiam, postquam lueritis pænam illam exilii, rursus ad Deum convertamini.

Quòd hîc vobis absurdum videtur, Prophetas consolari eos ipsos, quibus ob malitiam eorum minatur exilium, ad hoc respondeo: Ieremiam tum demum addidisse suis minis promissiones, cùm jam videret Iudæos in captivitate, ubi malitia & improbitas eorum coërcebatur; id quod etiam de Ezechiele statuendum est. Esaias verò & reliqui Prophetæ, qui ante captivitatem Babylonicam vixerunt & prophetârunt, non tam ob sui temporis Iudæos, qui neq; minis, neq; promissionibus crediderunt, quàm ob posteros eorum, promissiones de restitutione regni addiderunt; ut quemadmodum minas

nas ipsorum non inanes fuisse experturi essent, ita etiam promissiones non inanes futuras statuerent. Hoc respiciebant Prophetæ, nempe ut ii, qui tempus captivitatis, nẽpe 70. illos annos supervicturi essent, non desperarent de restitutione regni sui, & fierent ethnici, sicut plurimi, & præsertim ex decem illis tribubus, non credentes promissionibus Prophetarum, inter ethnicos manserunt, & ethnici facti sunt; ne, inquam, omnes ita desperarent, promittunt ipsis Prophetæ restitutionem regni, ut ipsis adderent animum ad convertendum se ad Deum. Neq; opus erat tum ipsis addere conditionem, nam tum suo malo experiebantur & sentiebant, & hanc promissionem de perpetuo regno & reliquis, fuisse conditionales. Deinde, si Prophetæ non ex illa promissione Davidi facta Regem illum promiserunt, quam ob causam igitur dicunt eum futurum ex posteritate Davidis, item sessurum super solium David?

Fateor quidem, aliam esse illam promissionem factam Davidi. 2 Sam: 7., & alias Prophetarum promissiones, sed in hoc tantummodo est diversitas, quòd in superiore promissione duratio regni Davidici seu Israëlitici promittitur, in posterioribus verò promissionibus ejusdem regni, quia propter peccata populi conciderat, restitutio pro-

promittitur: quia verò restitutio illa regni non per vulgarem Regem poterat fieri, ideò Prophetæ promittunt, regem illum valde futurum sapientem, fortem, robustum &c.

Cæterùm non intelligo, ad quid afferatis differentias inter Israeliticum regnum, & alia regna mundi, cum de ea re non sit quæstio: differentia inter mundanum & cæleste regnum nobis hîc opus est. cum Prophetæ mundanum regnum promiserint, Iesus verò dicatur habere cæleste regnum, & cæleste regnum sit diversum a mũdano, id quod etiam quodammodo videmini negare, & vultis, Iesum & mundanum & cælestem Regem esse, cum tamen ipse Iesus hoc negaverit, inquiens: *Regnum meum non est de hoc mundo.* quod igitur Iesus regnum de hoc mundo dixit, id ego mundanum Regnum appello; & quia mundanum aliter accipitis, quàm ego volo, ideò utar vocibus ipsius Iesu, sic inquiens: *Quale regnum Davidi usq; in seculum promissum est, tale necesse fuit ut posteri ejus, in quibus hæc promissiò debebat impleri, haberent. Sed regnum de hoc mundo Davidi usq; in seculum promissum est; nam Davidicum seu Israeliticum Regnum fuit de hoc mundo: Ergò regnum de hoc mundo posteri Davidis ut haberent, necesse fuit, & per consequens etiam Rex ille, quem Prophetæ ex hac promissione post captivitatem Babylonicam regnaturum promiserunt, perinde ut cæteri posteri Davidis, regnum de hoc*

de hoc mundo debuit habere: quod quia Iesus non habuit, nam ipsemet hoc fatetur, inquiẽs: regnum meum non est de hoc mundo: *Ergò Iesus non est Rex ille, quem Prophetæ promiserunt.* Reliqua ideo non attingo, quia oportet ut de hoc priùs aliquid firmi statuamus, antequam ad alia perveniamus, ne omnia commisceamus.

MARTINUS *Sejdelius.*

Responsio FAUSTI SOCINI.

SI paullo diligentiùs & verba nostra, & sacrarum litterarum testimonia perpendisses, non mirareris, nos negare, promissionem illam Dei de Messia seu Rege illo insigni, non pendére ex promissione, quam idem Deus Davidi fecit 2 Sam:7. Rationes enim (ut de verbis nostris primùm agamus) quas attulimus, ejusmodi profectò sunt, ut convelli non possint, nec tu ad eas revera quidquam respondes. Nam quomodo (quæsumus te) ante tempus promissionis de Messia præstandæ, non cessavit effectus promissionis illius ipsi Davidi factæ, & sic ipsa promissio, si ante tempus illud jam desierat Davidis posteritas regnare in ipsius Davidis solio? Promissio enim illa disertè continebat, perpetuò futurum aliquem ex posteritate Davidis, qui in ipsius solio sederet; quod abundè confirmatur ex eo, quod scriptum est 2 Reg:8. 19. Verùm si cessavit, certissimum esse debet, ab illa alteram istam promissionem pendére non potuisse.

Quo-

Quomodo item non est promissio de Messia admodum diversa a promissione illa Davidi facta, & propterea talis, quæ ab illa pendére nequeat, cum Davidi nihil aliud promittatur, quàm perpetuitas regni in ejus familia? Messias verò promittatur restitutor & amplificator regni Israëlis, & summæ ac perpetuæ felicitatis populo Dei conciliator? Quamobrem quod ais, idcirco non vulgarem regem fuisse promissum, sed sapientem, fortem, robustum, quia ejusmodi Rege ad restituendum regnum Israëli opus erat, hoc prorsus nihil est. Primùm, quia multò plura de rege illo promissa sunt, quàm opus esset ad regnum Israeliticum per ipsum restituẽdum. Deinde, quia, ut Deus ex promissione illa Davidi facta, regnum in eius familia iterum stabiliret, nihil necesse erat, ut sapientia ac virtute illius, qui regnaturus fuisset, id fieret: sed satis erat post captivitatem Babylonicam, ex qua solo Persarum Regis Cyri concessu liberati fuerant, aliquem ex familia Davidis existere, qui Rex populi esset, sive sapiens sive insipiens, sive fortis sive ignavus, cujus posteri Dei benignitate in eodem regno perseverarent. Et hæc quod attinet ad verba nostra.

Quod verò pertinet ad sacra testimonia, dicimus nihil in eo 33. cap: Hieremiæ scriptum esse, ex quo concludere liceat, Deum ibi ad promissionem illam ipsi Davidi, 2 Sam: 7. factam, respexiße, nedum id, quod ibi promisit, ex promissione illa pendeat. Apparet enim omnino, ea verba, quæ tu ex eo loco recitas, in quibus pacti cum Davide fit mentio, ad superio-

periorem promissionem ibidem factam referenda esse Sic enim antea adverbum legitur. Ecce dies veniunt, dicit Iehova, Et erigam verbum illud bonum, quod locutus sum super domum Israëlis, & super domum Iudæ, In diebus illis, & in tempore illo, germinare faciam Davidi germen justum, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis servabitur Iuda, & Hierusalem habitabit confidenter, & hoc [est] quod vocabit eum Iehova justitiâ nostra. Quoniam sic dicit Iehova, Non excindetur Davidi vir sedens super solium domus Israëlis. Et sacerdotibus Levitis non excidetur vir a conspectu meo offerens holocaustum, & adolens oblationem, & faciens sacrificium omnibus diebus. *Et illico adjungitur.* Et factum est verbum Iehovæ ad Ieremiam, dicẽdo: Sic dicit Iehova, Si irritum facietis pactum meum diei, & pactum meum noctis, atq; ut non sit dies & nox in tempore ipsorum, etiam pactum meum irritum fiet cum Davide servo meo, ut non sit ei filius regnans in solio ejus, & cum Levitis sacerdotibus ministris meis. *In quibus verbis quis non videt, id ipsum confirmari, quod proximè promissum fuerat, & pacti nomine proximè antecedentem promissionem intelligi? Sed statim additur.* Quemadmodum non numerabitur exercitus cælorum, nec metietur quis arenam maris, sic multiplicabo semen Davidis servi mei, &

Ierem: cap. 33. a ṽ 14. ad 23.

Levitas ministros meos. *Certè hoc nihil fermè commune habet cum antiqua illa promissione. Iam verò promissionem, quæ in suprà recitatis verbis continetur, ut ex particula,* Quoniam, *perspicuum est, ad præcedentia respicere ac referri indubitatum esse debet. Atqui præcedentia ex antiqua illa promissione nullo modo pendent, sed ad ea omnino referuntur, quæ per eundem Hieremiam cap: præsertim 23. & 29. jam Deus promiserat. Nec verò te moveat, quod in hac promissione dicitur,* Non excindetur Davidi, *&c. quasi istud antiquæ promissionis continuationem declaret. Est enim modus loquendi iste apud Hebræos (ut nôsti) perquàm familiaris, quo non continuatio ejus quod jam sit, aut fuerit, sed ejus quod futurum sit, significatur, ut in vaticinatione illa Iacobi:* Non recedet sceptrum de Iuda, *&c. Gen: 49. Nec similiter te moveat, quòd in confirmatione illa nominatur pactum cum Davide, qui tot annis antè erat mortuus. Nam vel per prosopopœiam id dicitur (perinde enim erat, ac si cum ipso Davide eam pactionem Deus fecisset, cum ipsius caussa sine dubio eam faceret) vel meritò id cum Davide fieri dictum est, quod cum eius posteritate fiebat.*

Quid quod ipse fateris, aliam esse promißionem factam Davidi 2 Sam: 7, & aliis Prophetarum, sed in hoc tantummodò esse diversitatem, quòd in superiore promissione duratio regni Davidici, seu Israelitici promittatur, in posterioribus verò promissionibus ejusdem regni, quia propter peccata populi conside-

ciderat, restitutio? Quis enim ex ipsis verbis tuis non apertè colligat, promissiones Prophetarum, ex promissione illa Davidi facta, minimè pendére, cum planè aliud sit durare, aliud restitui, immo restitui non possit id, quod duravit? Quare, etiamsi id verum esset quod ais, istas duas promissiones in cæteris omnibus, esse pares: tamen id non ex eo proficisceretur, quòd posterior a priore penderet, sed aliunde, nempe ex eo, quòd cæteroquin idem prorsus in posteriore promissum fuisset, quod in priore. Facessat igitur ista tua duarum istarum promissionum connexitas, & alterius ab altera (ut ita dicam) dependentia; & jam (si aliqua ratione id fieri potest) agnosce errorem tuum, qui in superiore scripto ausus fueras affirmare, ex promissione illa Davidi facta, 2 Sam: 7, Prophetas restitutionem regni seu Regem post captivitatem Babylonicam promittere, cum ipse Deus sit, qui, priore promissione, propter ipsius posteritatis Davidis peccata, non autem solius populi, irritâ factâ, alteram multò ampliorem & augustiorem eidem Davidis posteritati & populo facere pro bonitate sua dignetur. Nam quid illud est, quod interrogas, cur igitur Prophetæ Regem illum futurum ex posteritate Davidis, & sessurum super solium Davidis promiserunt, si ad antiquius illud promissum ipsi Davidi factum non respexerūt? An non vides te inconsequentis fallaciam cum accidentis fallacia mixtam incidere? Quasi verò non potuerit Deus, propterea quia David verè ipsius servus fuerat (id quod etiam disertis verbis ab ipso ibidem commemora-

tur) ejus posteritati hoc promittere & præstare, ut denuò Israelis regnum obtineret, & in Davidis solio sederet, etiamsi nulla prorsus promissio de regno in illius posteritate perpetuando præcessisset. Quocirca si Messiæ regnum mundanum esse debuisse, idq; ut te dicentem audivimus, propter populi peccata, a Deo præstitum non fuisse, demonstrare velis, jam ad alia confugias necesse est, quàm ad verba sive ad rationem illius promissi 2. Sam: 7. Davidi facti. Quo tamen si confugere posses, id, ut ostensum est, nihil te adjuvaret.

Porrò quod ais, te non intelligere, ad quid afferamus differentiam inter regnum Israëliticum, & alia regna mundi: nos verò ii sumus, qui, cur istud dicas, planè non intelligamus, cum non inter Israëliticum regnum & alia regna mundi, sed inter Davidis regnum & cætera regna, qualiacumq; tandem illa fuerint, aut futura sint, differentiam afferamus; quæ ea est & fuit, ut regnum Davidis regnum super Dei populum peculiarem sit, cætera verò minimè. Et hanc dicimus esse differētiam specificam (ut vocant) illius regni, ut scilicet intelligas, in quocumq; regno ea differentia fuerit, ibi Davidis regnum esse, etiamsi cætera omnia desint, quæ in ipso regno fuerunt, quod Deus obtinuit. Quemadmodum cum animal, in quo ratio sit, deprehendimus, scimus esse hominem, quidquid illi desit, quod in primo homine, quem Deus condidit, fuisse constet. Fuit enim ratio, forma seu differentia specifica primi illius hominis, quatenus animal erat. Itaq; cum

tu ex

tu ex eo concludas, Messiæ regnum mundanum esse debuisse, quia Davidis regnum ei promissum fuerat, rectè & ad rem ipsam accommodatissimè ejus differentiæ a nobis facta est mẽtio, ut hac ratione perspicias, aliquod regnum, Davidis regnum esse posse, quamvis mundanum non sit; & Iesu Nazareni regnum licèt non mũdanum, Davidis tamen regnum meritò appellari, cum qũi Davidis regni forma, specifica differentia insit, nempe quòd regnum sit super Dei populum peculiarem. Quamobrem quod dicis, differentiâ hîc opus esse inter mundanum & cæleste regnum, in eo bifariam (ut quidem credimus) idq; graviter, erras. Primùm quia principium petis, cum non modò nõ probaveris, regnum Messiæ mundanum esse debuisse, sed hoc illud sit, de quo in præsentia inter nos controversia est. Deinde, quia si id probâsses, nobis neutiquam differentia, sed similitudine inter mundanum & cæleste regnum opus esset, ut videlicet inde concluderemus, potuisse Messiam cæleste regnum habere, etiamsi mundanum ei promissum fuisset, ut tua ipsius verba confitentur, dum ais, nos negare cæleste regnum diversum esse a mũdano, atq; Iesum & mundanum & cælestem Regem esse velle. Quod tamen multò aliter se habet, cum nihil aliud dicamus, nisi cæleste regnum Iesu Nazareni, quem nos Messiam esse contendimus, nõ adeò a mundano regno differre, ut tu existimas, & & quidquid veri boni in mundano regno continetur, in Iesu cælesti regno contineri; ut vel hinc appareat Deum cum cæleste istud regnum Iesu dedit,

promissa sua de Messia in ipso Iesu implesse, etiamsi mundanum regnum se ei daturum apertè promisisset. Hæc satis dilucidè a nobis scripta sunt, & tamen tu (nescimus quam ob caußam) quamvis bene doctus, & non medioxri ingenio præditus, ea non percipis. Etsi enim affirmamus, Christum in terris regnare, tamen hoc aliud est, quàm mundanum Regem esse, vel mundanum Regnum habere. Nam Deus ipse sine dubio in terris regnat, nec tamen mundanus rex est, aut mundanum regnum habet. Non erat igitur, quòd ipsius Iesu verba, qui dixit, regnũ suum non eße de hoc mundo, nobis objiceres, vel in argumento tuo Mundani appellationem, in de hoc mundo *mutares, quasi nos Iesu Regnum mundanum esse velimus.*

Cæterùm, ut tibi pleniùs satisfaciamus, argumento isti tuo alia adhuc ratione, quæ magis propria, magisq́; Dialectica videri poterit, respondendum censuimus, &, quàm fallax & captiosum sit, tibi demonstrandum. Etenim argumentum tuum, quod est: Quale regnum Davidi usq; in seculum promissum est, tale necesse fuit, ut posteri ejus, in quib⁹ impleri debebat ista promissio, haberent: Sed Davidi mundanum regnum usq; in seculum promissum est. Ergo, *&c. istud, inquam, argumentum, vel ex quatuor terminis constat, vel ejus major propositio falsa est. Nam si in ea propositione vox* Quale *non omnem qualitatem comprehendit, sed eas quæ rem ipsam constituunt, ex quatuor terminis constabit syllogismus;*

ſmus; cum ea qualitas, quòd regnum Davidi promiſſum eſſet mundanum, rem ipſam non conſtituat, id eſt, ut ſuprà diſputavimus, non pertineat ad ejus regni formam & differentiam ſpecificam. Sin autem in ea propoſitione verbum Quale *om... s qualitates complectitur, falſa eſt propoſitio; ut ex eo apparet, quòd Deus in poſteris Davidis, quibus decem tribus ademptæ fuerant, promiſſum ſuum Davidi factum præſtitum eſſe dicit. Hinc enim perſpicuum eſt, non omnino, quale erat regnum, quod Davidi usq; in ſæculum promiſſum fuit, tale poſteros ipſius, in quibus ea promiſſio impleri debebat, habere debuiſſe. Quod ſi dicas, majorem tui argumenti propoſitionem non accipiendam eſſe, ac ſi his verbis concepta fuiſſet:* Quale erat regnum, quod Davidi uſq; in ſæculum promiſſum fuit, tale, *&c. ut nos modò illam accepimus: ſed omnino ita intelligendam eſſe, ut ipſa verba ſonare videntur, ut ſit ſenſus:* Cujus qualitatis promiſſum eſt Davidi regnum uſq; in ſæculum, ejus qualiıatis neceſſe fuit, ut poſteri, *&c. tum dicimus, aut minorem propoſitionem falſam eſſe, aut ſyllogiſmum quatuor terminos habere. Nam dum ais, Davidi regnum mundanum uſq; in ſæculum fuiſſe promiſſum, aut intelligis fuiſſe illi promiſſum uſq; in ſæculum regnum ejus qualitatis, ut eſſet mundanum, & hoc eſt falſum; nusquam enim ea qualitas in promiſſione apponitur: aut intelligis ſimpliciter, regnum quod Davidi usq; in ſæculum promiſſum fuit, fuiſſe mundanum, & ſyllogiſmus* 2 Reg: 8. 19.

quatuor terminos habet; cum in majore propoſitione non de qualitate ſimpliciter regni usq; in ſæculum promiſſi, ſed de ipſa regni qualitate promiſſa agatur.

Quæ de promiſſionis illius, de qua quærimus, tacita conditione ſcribis, cum ea ad exceptionem ejus, quod adverſùs te afferri poſſet, pertineant, nos verò in ſuperiore ſcripto noſtro tantummodò ad tuum argumentum reſpondere conati ſimus, non eſt, cur hoc loco a nobis refelli debeant; nec tu in ſcriptis tuis aliquid (judicio noſtro) afferre deberes, niſi id vel ad ea, quæ nos ſcribimus, reſponderet, vel tuam ſententiam confirmaret, præſertim cum nos nondum actoris partes ſumpſerimus, & tu (quod nos quoq; vehementer probamus) pedetentim in hac diſputatione noſtra progrediendum cenſeas. In qua tam diu æquo animo perſeverabimus, donec te pertinacem eſſe non appareat. Sed vide, ne aliter, quàm deceat, noſtra verba interpretando, & ad reſponſiones noſtras quodammodo connivendo, ejus rei nomine nobis meritò ſuſpectus eſſe incipias.

FAUSTUS *Socinus.*

Epiſt: III. MARTINI Sejdelii.

QVòd Prophetæ reſtitutionem Regni ſeu Regem Iudæis promittentes, ad promiſſionem illam factam Davidi 2 Sam. 7. reſpiciant, atq; ex ea promiſſione reſtitutionem regni ſeu Regem Iudæis promittant, id

tam

tam firmum eſt, ut nullo modo everti poſſit. quod ex omnibus locis, ubi Rex ille promittitur, apparet, maximè verò ex 33. cap. Ierem: ubi Propheta ſic inquit: *Ecce diebus venturis, dicit Iehova, ſuſcitabo verbum illud bonum, quod locutus ſum domui Iſraël, & ſuper domum Iuda ſuſcitabo*, id eſt, rurſus in actum producam, *verbum bonum*, id eſt, bonam illam promiſſionem, quam locutus ſum domui Iſraël, & domui Iuda. Quæritur, de qua promiſſione Ieremias loquatur. Reſpondeo, quãvis etiam de illa promiſſione poſſit intelligi, quâ Iſraëlitico populo terra illa usq; in ſæculum promiſſa fuit, ita ut ex ea promiſſione Ieremias reſtitutionem illius terræ Iudæis promittat, quam reſtitutionem terræ, etiam aliis in locis Prophetæ cum reſtitutione Regni conjungunt: tamen ego magis de illa promiſſione intelligendum puto, quæ facta eſt Davidi 2 Sam: 7. ubi regnum Iſraëliticum poſteris Davidis usq; in ſeculum promittitur. At, inquies, verbum illud bonum, non Davidi, ſed domui Iſraël, & domui Iudæ factum eſſe Ieremias teſtatur. Reſpondeo; promiſſionem illam factam Davidi, non tantùm ad poſteros Davidis ſeu reges, ſed etiam ad Iſraëlitas ſeu ſubditos pertinuiſſe. Cum enim poſteris Davidis Iſraëlitarum regnum uſq; in ſæculum promittitur, Iſraëlitis ſimul promittitur, eos usq; in ſeculum habituros

 reges,

reges, & per consequens regnum & terram suam. Quia verò Israëlitæ post Salomonem in duo regna divisi fuerunt, nempe in regnū Iuda, & regnum Israël, ne aliqua pars putaret, se exclusam ab illa promissione, ideo singulatim eas nominat, inquiens, & regno Iudæ, & regno Israël promissionem illam factam esse; quia nimirum tunc nondum divisi fuerant, cum illa promissio Davidi fieret, & Davidi & posteris ejus regnum super totum populum Israëliticum promissum sit, non super unam partem populi. Deniq; propheta dicit: *Suscitabo illud, verbū bonum*, ex quo verbo apparet, quòd de promissione tali loquatur, quæ tunc temporis desierat, & quodammodo conciderat & evanuerat; ideo dicit, *Suscitabo illud*, id est, producam eam rursus in effectum, hoc est, rursus vobis dabo Reges ex posteris Davidis, sicut antè dare solitus eram. Quòd autem de promissione illa facta Davidi loquatur, id in sequentibus apertiùs dicit, inquiens: *In diebus illis, & in tempore illo, germinare faciam Davidi germen justum, & faciet judicium, & justitiam in terra*, &c. Deinde promissionem illam factam Davidi expressè tanquam caussam suæ promissionis adducit, inquiens: *Quia sic dixit Iehova, non excindetur Davidi vir, sedens super solium Israëliticum.* Quòd autem ista præmissa verba, nempe *non excindetur Davidi vir sedens super solium Israël,*

srael, non sit nova promissio, per Ieremiam primùm prolata ut vos vultis, sed quòd sit vetus illa promissio facta Davidi 2 Sam: 7. inde ostendo, quia promissio illa facta Davidi, omnibus in locis, ubi repetitur, his verbis repetitur, atq; ideo hæc verba idem denotant, quod verba illa 2. Sam: 7. denotarunt. Vt 1 Reg: 2. cap: David promissionem illam sibi factam repetens, sic inquit ad Salomonem, *Custodi statuta Iehovæ Dei tui, ut suscitet Iehova verbum suum, quod loquutus est super me, dicendo, si custodirent filii tui viam suam, non excindetur tibi vir de solio Israël.* Sic 1 Reg: 9. capite Deus repetens illam promissionem factam Davidi, sic inquit ad Salomonem. *Et tu si ambulaveris coram facie mea, confirmabo solium Regni tui super Israël usq; in sæculum, sicut dixi Davidi patri tuo, dicendo: Non excindetur tibi vir de solio Israël.* Sic 1. Paralip: 7. cap: dicit Deus Salomoni. *Et nunc elegi & sanctificavi domũ hanc, ut sit ibi nomen meum usq; in seculum, & si tu ambulaveris coram facie mea, firmabo solium Regni tui, quemadmodum fœdus feci cum Davide patre tuo, dicendo: Non excindetur tibi vir, qui dominetur in Israël.* Item. 1. Reg: 18. inquit Solomo. *Et nunc Iehova Deus Israëlis, custodi servo tuo Davidi patri meo, quod locutus es ei, dicendo: Non excindetur tibi vir a facie mea, sedens super solium Israël.* Cum itaq; in omnibus aliis locis, per hæc verba denotetur promissio illa Davidi facta

1 Sam:

1 Sam: 7. ſequitur, quòd etiam apud Ieremiam promiſſionem illam factam Davidi denotent, atq; ideo falſum eſſe, quod dicitis, Ieremiam per illa verba non veterem illam promiſſionem, ſed novam, & quæ ſit ab illa veteri diverſa, denotare. Quid igitur novi iſta verba apud Ieremiam denotant, quod aliis in locis eadem verba non denotarunt? Sed tædet me probare ea quæ ſunt maniſeſtiſſima. Vnum tantummodò addo, non ſolùm Prophetæ reſtitutionem regni ſeu Regem, ex promiſſione illa facta Davidi, promiſerunt & populo promiſſionē illam quaſi digito monſtrarunt; ſed populus quoq; Iudaicus deſtitutus rege & regno ſuo, ad illam promiſſionem antiquam factam Davidi reſpexerunt, atq; ex illa promiſſione potiſſimùm conſolationem & ſpem reſtitutionis regni concipiebant. Nam ita precatur populus Dei 89. Pſal. *Tu Iehova ſcutum noſtrum es, tu loquutus es olim ſanctis tuis, atq; dixiſti: Dabo Heroi* (id eſt Davidi) *robur, evebam electum ſuper populum,* &c. *omninò juravi per ſanctitatem meam, ſi Davidem fallam, ſemen ejus in perpetuum durabit, & ſolium ejus coram me tanquam Sol. Nunc autem deſpicis & abjicis, ſimultatē exerces cum Meſſia* (id eſt, cum Davide) *reſcindis fœdus ſervi tui, humi contaminas coronam eius,* &c. *ubi eſt priſca bonitas tua, quam jurejurando promiſiſti Davidi?* Hic populus Iudaicus quodammodo expoſtulat

ſtulat cum Deo, quòd ipſis non daret regem ex poſteris Davidis, cum tamen Davidi promiſiſſet poſteros ejus usq; in ſeculum ſuper Iſraëlitas regnaturos, & antiquam illam promiſſionem factam Davidi, opponunt Deo. Vnde hoc didicerant, quòd ad illam promiſſionem potiſſimùm reſpicere deberent? a Prophetis. non itaq; crediderunt, promiſſionem illam antiquam per captivitatem Babylonicam irritam factam, ut vos dicitis, ſed crediderunt, poſteris Davidis ſemper patuiſſe aditum ad impletionem illius promiſſionis, id quod ipſos Prophetæ docuerunt.

Aliter etiam reſpondetis ad meum argumentum, quod ita concluſi. *Quale regnum Davidi usq; in ſæculum promiſſum eſt, tale neceſſe fuit, ut poſteri eius, in quibus hæc promiſſio debebat impleri, haberent. Sed regnum mundanum Davidi usq; in ſæculum promiſſum eſt. quia Iſraëliticum. Ergo regnum mundanum poſteri Davidis ut haberent, neceſſe fuit; & perconſequens, etiam Rex ille, quem Prophetæ ex hac promiſſione poſt captivitatem Babylonicam regnaturum promiſerunt, perinde ut reliqui poſteri Davidis, mundanum regnum debuit habere.* Quamvis conſequentia hujus argumenti manifeſta ſit, tamen quia hic facitis ambiguitatem in *Quale*, & *Tale*, cum tamen nulla ſit, & ſatis apertum ſit, me illis verbis ad mundanum & cæleſte reſpicere, igitur ſyllogiſmum aliter formabo, & quidem

dem in tertia figura in modo Disamis: quæ licèt quodammodo puerilia sint, tamen quia etiam in his aliquid desideratis, ideo vobis etiam in hac re morem gero. sic igitur argumentor.

Regnum Israëliticum Davidi & posteris eius usq; in sæculum promissum est.

Regnum Israëliticum fuit mundanum. Ergo

Regnum mundanum Davidi & posteris eius usq; in seculum promissum est: & per consequens, etiam Rex ille, qui ex hac promissione post captivitatem Babylonicam, secundùm promissiones Prophetarum regnaturus erat, perinde ut cæteri posteri Davidis mundanum seu terrestre regnum debuit habere.

Reliqua quæ affertis sunt ejusmodi, ut mihi non videantur egere responsione, & quæ a vobis ipsis possetis videre, quòd sint infirma, ne quid contemptiùs dicam: ipsimet, inquam, possetis videre, si seposito affectu paullo diligentiùs ea cõsideraretis. Quãvis autem mihi hactenus ad meam petitionem non responderitis, facilè tamen possum colligere responsum tale futurum, me non posse apud vos habere locum, nisi in doctrina de Messia vobiscum consentiam, quod cum certò sciam, & multò certiùs sciam, sententiam meam hac in re esse certissimam, atq; ideo bona conscientia eam non possim abnegare, ideo cogor hinc discedere, præser-

tim

tim cum sim destitutus sumptibus, & nolim diutiùs gravare benefactores meos. gratias itaq; vobis ago pro humanitate & benevolentia vestra quam mihi ostendistis, nominatim verò & præcipuè gratias ago Domino Alexandro pro beneficiis suis in me peregrinum collatis, utinam aliquando ei gratiam referre possim, sed quia jam non possum, rogo Deum, ut ei centuplum reddat, quod in me boni contulit. atq; vos Deo opti: maximo commendo, & quamvis vobiscum in doctrina de Messia non consentiam, tamen optarem ut omnes christiani vestram sententiam amplecterentur, & ab idololatria sua discederent, a qua idololatria etiam ego ipsos conor abstrahere, sed ex aliis fundamentis quàm vos facitis. Valete.

MARTINUS *Sejdelius.*

Responsio FAUSTI SOCINI.

ITerum asseveras, ex cap. 33. Ieremiæ apertissimè constare, Prophetas promittere Iudæis restitutionem regni, seu Regem ex promissione Davidi facta 2 Sam. 7. idq; tam firmum esse, ut nullo modo everti possit. Et tamen tu ipse paullo pòst concedis, Hieremiam eo in loco potuisse Iudæis terræ illius restitutionem promittere ex promissione illa, quâ populo Israëlitico terra illa usq; in sæculum promissa fuit, cum

it, cum eam terræ restitutionem etiam aliis in locis Prophetæ cum regni restitutione conjungant. Verùm ais te putare, magis Hieremiæ verba ad promissionem illam, 2 Sam. 7. Davidi factam, referenda esse. Igitur, te ipso teste, nec firmum est, nec apertè constat, ex promissione ista Davidi facta, Hieremiam eo loco Iudæis restitutionem, seu regem promisisse, sed tu ita putas. Nihil autem dicimus, quòd adhuc retines tuum illum modum loquendi, Prophetæ promittunt ex promissione &c. quasi verò in locis, de quibus quæritur aut quæri potest, Prophetæ interpretentur aliquam antecedentem Dei promissionem, & non manifestè ipse Deus per Prophetas aliquid promittat. Qui Deus præterea, cum apud Hieremiam loco prædicto promittit, se suscitaturum sive erecturum verbum illud bonum, quod locutus erat super domum Israëlis (sive ut tibi placet, tibiq́ magis adversatur, domui Israëlis) & super domum Iudæ; Suscitandi sive Erigendi verbo non significat, verbum illud tunc temporis desiisse, ut tu opinaris: quod vel ex eo loco patet, quem tu ex 1 Reg: 2. infrà recitas, ubi David ad hunc modum Salomonem alloquitur. Custodi statuta Iehovæ Dei tui *&c.* ut suscitet Iehova verbum suum, quod locutus est super me. *Nam certè verbum illud, quod locutus erat Deus Davidi, nondum desierat. Quodnám verò esset verbum illud bonum, quod Deus locutus esset super domum, sive domui Israëlis, & super domum Iudæ, apparet ex ipsius verbis apud eundem Hieremiam cap. 23. ubi eadem*

ferè

ferè verba leguntur, quæ scripta sunt cap. 33. Neq; *ibi ulla fit mētio alicujus præcedentis promissionis, ad quam illa, quæ inibi fit, referatur, ut intelligere possis principium atq; originem ejus quod cap: 33. promittitur, inde omninò petendam esse, non autem ex promissione illa Davidi facta 2 Sam: 7. Nam, quidquid illa promissio revera ad domum Israëlis, & domum Iudæ postea pertineret, ex usu tamen loquendi apud Prophetas, & alios Sacros scriptores veterũ Testamenti, nulla ratione admitti potest, illud bonum verbum super domum, & multò minùs domui Israelis, & super domum Iudæ fuisse factum, ubi nec Israëlis nec Iudæ domus nominatur, nec ad ipsas sermo dirigitur, nec deniq; ipsarum, sed Davidis tantùm caussâ, verbum illud bonum locutus est Deus, idq super Davidem, & super posteros ejus factum esse dicitur. Vt nihil dicam, quòd tunc temporis non distinguebatur Iuda ab Israële, nec fortassè exemplum ullum invenietur, ubi id, quod ante illam divisionem de Israële dictum aut promissum fuerit, de Israële & Iuda dictum fuisse, disertè scriptum extet, etiamsi effectus dicti aut promissionis post divisionem illam, ex parte vel etiam ex toto dilatus fuisset. Nam quòd addis cap: 33. deinde promissionem illam factam Davidi, expressè tanquam caussam suæ promissionis a Deo afferri, dum (ais) inquit.* Quia sic dixit Iehova, Non excindetur Davidi vir, *&c. animadvertendum est in codice Hæbræo legi* ki cho amar. *Quæ verba ex proprietate Hæbræi sermonis, non caussam antecedentem ejus,*

quod priùs dictum a Propheta fuerit, ibi exponi declarant, sed explicationem seu confirmationem antecendentium ostendunt: nec verbum amar, *præteritum aut certè non pridem transactum, sed vel præsens, vel vix præteritum tempus significat. Quocirca multò commodiùs,* dicit, *quàm* dixit, *redditur. Et sanè indignum est vel eruditione, vel diligentia tua, hæc te ipsum non animadvertisse, cum verba illa frequentissimè apud Prophetas, præsertim verò apud ipsum Hieremiam legantur, nec tamen ferè unquam aliter, quàm nos dicimus, accipi possint, ut, præterquam tibi, omnibus certissimum esse non dubitamus. Nec verò, si iisdē verbis* Non excindetur *&c. cōmemoratur alibi antiqua illa promissio Davidi facta, idcirco sequitur, non esse apud Hiere: novā promissionē, sed veterē illam, quasi Deus iisdem verbis, quibus veterē fecerat, novā promissionē faciendò uti non potuerit, immo usum fuisse admodū verisimile non sit, cum nova promissio, nō minùs quàm vetus illa, perpetuitatē regni in posteritate Davidis complexa fuerit, quæ verbis istis* Non excindetur *&c. omnino exprimitur. Postremò quæ ex Psal: 89. affers, non modò tuam sententiam non confirmant, sed eam non mediocriter labefactant. Vt enim ipse ais, expostulat quodammodo ibi populus cum Deo, quòd fœdus suum, quod cum Davide & ejus posteritate pepigerat, non servâsset, immo illud rescidisset. quod etsi falsum erat (nam sub conditione, quam Davidis posteritas non servaverat, fœdus illud a Deo promissum fuerat) tamen inde manifestum est, populum sensisse, fœdus illud irritum fuisse factum, ut verè (quod*

ad litteralem sensum attinet) propter posterorum Davidis & ipsius populi peccata, fuerat. Quare, si propter illud fœdus adhuc populus sperabat futurum, ut e malis eriperetur, quibus undiq; premebatur, (qua de re tamen nihil apertè constat) illud non ideo sperabat, quòd vel ipse per se, efficaciam promissionis illius adhuc durare, sibi persuasisset, vel Prophetæ, posteris Davidis semper patuisse aditum ad impletionem illius promissionis, eum docuissent: sed quia ex fœdere illo, quantus fuißet Dei erga Davidem & ejus posteros amor & caritas, per se ipse intelligebat, ex quo in eam spem adducebatur, ut non in perpetuum eos Deus abjecturus eßet. Et profectò mirum est, te, qui promissionem de Messia ex posteritate Davidis, propter consueta & jam tum existentia peccata populi, prorsus irritam factam esse velis, velle ad promissionem illam Davidi factam, quamvis & populus & posteri ipsi Davidis degenerantes sæpè ac diu gravissimè peccaßent, semper posteritati aditum patuisse; præsertim cum illam promissionem ab hac pendére prorsus contendas. Nam (quæsumus te) cur, si aditus iste semper patuit, post captivitatem Babylonicam, in qua & populus & Davidis posteritas ex Dei bonitate atq; decreto satis pœnarum suorum peccatorum dederat, non statim creatus est Rex aliquis in populo ex posteritate Davidis, sed dux tantùm populi, unà cum Iehosua sacerdote, Zorobabel factus est? qui quantumvis probus & Deo carus, nec pro se, nec pro filiis ad regalem aut dignitatem aut potestatem aditum habuit. Argumentum tuum, quod

nos, non ut nobis, sed ut tibi plenius satis faceremus, dialectica ratione ideò dißolveramus, quòd Rhetoricam quandam rationem, quâ a nobis antea dissolutum fuerat, percepisse non videreris, cur mutares nulla fuit caussa; namq; in pejus semper ruis. Verum tamen, quale nunc sit, videamus. Sic igitur argumentum tuum refingis:

Regnum Israeliticum Davidi & posteris ejus usq; in sæculum promissum est.
Regnum Israëliticũ fuit mundanum. Ergo
Regnum mundanum Davidi & posteris ejus usq; in sæculum promissum est.

Vide quæso, an non possit quis, te imitatus, ita argumentari:

Deus populum Israëliticum in terram Chanaan introducere promisit.
Populus Israëliticus fuit sine lege scripta.
Ergo Deus populum sine lege scripta in terram Chanaan introducere promisit.

Numquid non vides, te hîc omnino ex quatuor terminis syllogismum constituere, cum in majore propositione Regnum Israëliticum simpliciter ponatur, in minore verò quale tunc fuit, cum promißum est, consideretur. Oportuisset te non per verbum fu- it, sed per verbum est *minorem propositionem efferre, & cum in modo Disamis te syllogismum formâsse profitearis, universalibus verbis eam propositionem concipere, hoc pacto:* Omne Regnum Israëliticum est mundanum. *Quod si fecißes, jam falsa ea propositio apparuisset, aut certè a nobis meritò negari po-*

ri potuisset, qui regnum Davidicum (quod idem hic est, atq; Israëliticum) non mundanum dari & contendimus, & demonstrare conati sumus. Itaq; quocumq; te vertas, nunquam in forma (ut loquuntur) es argumentaturus, quin alterutrius propositionis aut falsitas manifesta, aut maximè dubia veritas appareat. De reliquis, quæ attuleramus, tuum non erat ita confidenter sententiam ferre, quòd infirma sint, nequid contemptiùs dicas, sed ea, ut nos tua semper fecimus, refellere, aut saltem silẽtio præterire. Nos quidem, teste Deo & conscientia nostra, ea firmissima esse putamus, & in hac disputatione, quã tecum habuimus, nimium nostri ipsorum amorem plane deposuimus, & quàm diligentissimè fieri potuit, in ipsa versati sumus; nec tu ullos alios invenies umquam, qui veritatis sint amantiores & studiosiores, quàm nos sumus. Utinam de te hæc eadem verè dicere & nos & alii possint. Certè ex ipsa hac disputatione nostra, periculum est, ne quis, te tuis potiùs opinionibus, quàm veritati addictum esse, meritò suspicetur.

Errata graviora ita corriges, leviora per te-ipsum facilè deprehendes.

Pag.	lin.	errata	correctiones.
6	11	*religiosam*	*religiosam*
14	11	ἀναλογίκῶς	ἀναλογικῶς
16	10	*In tenebris*	*in tenebris*
22	6	*absurdiùs*	*absurdius*
23	ulti.	judium	judicium
28	ult.	*certùm*	*certum*
42	7	*quò*	*quo*

46 post lineam 24, ante verba Francken desideratur integra Socini responsio, quam sic repone;

SOCINUS.

Christo non datur excellentissimus ille honos divinus: non enim adoratur ut naturæ totius parens & architectus.

58 *penul.* lacuna illa ita videtur implenda. *dicitur, sed cultus*

68	5	*aptiùs*	*aptius*
71	4	*est*	*sit*

73 16 in fine lineæ post, *ut & dictum est*, adde, *& dicetur*,

77	21	*ipse*	*ipse*
80	5	*manifestimè*	*manifestissimè*
82	9	*illi contigiße*	*illis contigisse*

84 23 Verba illa, Secundò textus ipse verum hoc esse evincit, diverso charactere, ut hoc loco factum est, poni debuissent.

86 a pag. 56 usque ad paginam 154 inscriptio paginarum mutanda. & loco ejus quod positum est de adoratione Christi, ponendum de invocatione Christi.

Pag.	lin.	errata	correctiones.
91	24	ἀυακόλȣσα	ἀνακόλȣθα
100	6	*ſi pronomine*	*ſine pronomine*
163	11	*quem tu*	*in quem tu*
115	4	*cunctis*	*vobis*
126	18	*inconſequente*	*in conſequente*
136	26	*quæretur*	*quæreretur*
145	24	*utriusque*	*utrúque*
161	13	*quaſl*	*quaſi*
167	22	*quæreres*	*loquereris*
189	8	*ratione & civili*	transpone *& civili*
204	1	*ne tamen*	*nec tamen (ratione*
225	7	*adverbum*	*ad verbum*
229	8	*cum in Davidis &c.*	ita corriges *cum*

et Davidis regni forma & ſpecifica differentia inſit.

Monsiaut

Di
tio
ador
Chr
in
Sa
Ch
Fr